

ksident

Yahudilik, Hıristiyanlık ve Batı Araştırmaları Dergisi
Journal for the Study on Judaism, Christianity and the West in Turkey

Aralık/December 2022 Cilt/Volume: 4 Sayı/Issue: 2

MAKALELER / ARTICLES

Yasin Güzeldal

Britanya ve Batı Avrupa'nın Hıristiyanlaşmasında
Kelt Manastır Misyonerliğinin Rolü

Talha Fortacı

The Trinity in the Theology of Michael Servetus

İsmet Tunç

Kanonik İncillerde İsa ve Şeytan Diyalogu:
Karşılaştırımalı Bir Yaklaşım

ARAşTIRMA NOTU / RESEARCH NOTE

Ayşe Selvi

Türkiye'deki Üniversitelerde Dinler Tarihi Alanında
2021 Yılında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Oksident

Yahudilik, Hıristiyanlık ve Batı Araştırmaları Dergisi
Journal for the Study on Judaism, Christianity and the West in Turkey

Cilt: 4

Sayı: 2

2022

Yayıncı/Publisher:

Bursa Uludağ Ü. Garbiyat Çalışmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi

İmtiyaz Sahibi/Publisher:

Prof.Dr. Muhammet TARAKÇI

Baş Editör/Editor-in-Chief:

Prof.Dr. Muhammet TARAKÇI

Editör/Editor:

Dr.Öğr.Üyesi Fatma Seda ŞENGÜL

Editör Yardımcısı/Co-Editor:

Arş.Gör. Talha FORTACI

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Prof.Dr. Ali Osman KURT
Prof.Dr. Süleyman TURAN
Doç.Dr. Bilal BAŞ
Doç.Dr. Mahmut SALİHOĞLU

Danışma Kurulu/Advisory Board

Dr.Öğr.Üyesi Abdullah ALTUNCU (Kilis 7 Aralık Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Ahmet GÜÇ (Bursa Uludağ Ü./Türkiye)
Prof.Dr. A. Hikmet EROĞLU (Ankara Ü./Türkiye)
Doç.Dr. Ahmet TÜRKAN (Necmettin Erbakan Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Ali İsra GÜNGÖR (Ankara Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Ali Rafet ÖZKAN (Kastamonu Ü./Türkiye)
Prof.Dr. A. Münir YILDIRIM (Çukurova Ü./Türkiye)
Doç.Dr. Aslan HABİBOV (Milli Bilimler Akademisi/Azerbaycan)
Doç.Dr. Bakır MURZARAIMOV (Kırgızistan Türkiye Manas
Üniversitesi/Kırgızistan)
Prof.Dr. Baki ADAM (Ankara Ü./Türkiye)
Prof.Dr. B. Zakir ÇOBAN (Ege Ü./Türkiye)
Doç.Dr. Cemil KUTLUTÜRK (Ankara Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Dan CHITOIU (Alexandru Ioan Cuza University of
Iasi/Romanya)
Prof.Dr. David THOMAS (University of Birmingham/İngiltere)
Prof.Dr. Durmuş ARIK (Ankara Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Dursun A. AYKIT (Marmara Ü./Türkiye)
Dr. Eduart ÇAKA (Tarih Enstitüsü/Arnavutluk)
Doç.Dr. Eldar HASANOĞLU (Ankara Hacı Bayram Veli
Ü./Türkiye)

Prof.Dr. Feridun YILMAZ (Bursa Uludağ Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Fuat AYDIN (Sakarya Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Giovanni CASADIO (Salerno University/İtalya)
Prof.Dr. Hakan OLGUN (İstanbul Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Hammet ARSLAN (Muğla Sıtkı Koçman Ü./Türkiye)
Prof.Dr. İSMAIL TAŞPINAR (Marmara Ü./Türkiye)
Doç.Dr. Jon HOOVER (University of Nottingham/İngiltere)
Prof.Dr. Kemal ATAMAN (Marmara Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Kemal POLAT (Anadolu Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Mahmut AYDIN (Samsun Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Mark S. GOODACRE (Duke University/ABD)
Prof.Dr. Massimo FAGGIOLI (Villanova University/ABD)
Doç.Dr. Mehmet ALICI (Mardin Artuklu Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Mehmet KATAR (Ankara Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Merdan GÜNEŞ (Universität Osnabrück/Almanya)
Doç.Dr. Metin ATMACA (Ankara Sosyal Bilimler Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Mustafa ALICI (Erzincan Binali Yıldırım Ü./Türkiye)
Doç.Dr. Nandini BHATTACHARYA (University of
Calcutta/Hindistan)
Prof.Dr. Nasuh USLU (Ankara Sosyal Bilimler
Üniversitesi/Türkiye)
Dr. Özgen FELEK (Yale University/ABD)
Dr. P. K. POKKER (Calicut University/Hindistan)
Dr.Öğr.Üyesi Ömer Faruk ARAZ (Marmara Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Salime L. GÜRKAN (İstanbul 29 Mayıs Ü./Türkiye)
Doç.Dr. Selim TEZCAN (Ankara Sosyal Bilimler
Üniversitesi/Türkiye)
Prof.Dr. Süleyman BAKİ (Tetova Ü./Makedonya)
Dr.Öğr.Üyesi Süleyman SAYAR (Bursa Uludağ Ü./Türkiye)
Prof.Dr. Şinasi GÜNDÜZ (İstanbul Ü./Türkiye)
Dr.Öğr.Üyesi Tolga Savaş ALTINEL (Yalova Ü./Türkiye)
Doç.Dr. Yasin MERAL (Ankara Ü./Türkiye)
Doç.Dr. Zafer DUYGU (Dokuz Eylül Ü./Türkiye)

Ön İnceleme: Arş.Gör. M. Sami Şengül
İngilizce Dil Editörü: Hafize Zor
Kapak Tasarımı: Dr. Nevfel Akyar
Mizanpaj: Büşra Elmas
Sosyal Medya: Hande Fidan

Oksident, yılda iki sayı çıkan hakemli ve elektronik bir dergidir. Dergide öncelikle Yahudilik, Hıristiyanlık ve Batı üzerine yazılmış makalelere yer verilir. Ayrıca Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler arasındaki ilişkilere ve polemiklere dair makaleler; İslam ve Türkiye üzerine yapılan oryantalist çalışmalara cevap mahiyetindeki yazılar da dergide yayımlanabilir. Sadece Türkiye'deki akademisyenlerden yazı kabul eden dergimizde makaleler Türkçe ve İngilizce dillerinde kaleme alınır. Bu dergide yayımlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir. Makalelerde açıklanan düşünceler derginin veya editörlerin fikirlerini yansıtmayabilir. Dergimize gönderilen tüm makaleler, *iThenticate* ve/veya *Turnitin* yazılımlarıyla intihal açısından kontrol edilir.

Oksident is a refereed and electronic journal that is published twice a year. The journal primarily includes articles on Judaism, Christianity, and the West. In addition, it covers articles on the relations and polemics among Muslims, Christians, and Jews. The articles evaluating Western studies on Islam and Turkey may also be published in the journal. Articles may be written in Turkish and English. Opinions in the journal belong solely to the authors and do not necessarily represent those of the editors or the journal. All articles submitted to the journal are checked for plagiarism with the software *iThenticate* and/or *Turnitin*.

Oksident,

Bursa Uludağ Ü. Garbiyat Çalışmaları

Araştırma ve Uygulama Merkezi

tarafından yayımlanmaktadır.

Yayın Politikası

Editorial Policies

- OKSİDENT, Haziran ve Aralık aylarında, yılda iki sayı yayımlanan hakemli bir dergidir.
- Dergimizde Yahudilik, Hıristiyanlık, Müslüman-Yahudi İlişkileri, Müslüman-Hıristiyan İlişkileri, Hıristiyan-Yahudi İlişkileri, Avrupa ve Amerika'da din-toplum ve din-siyaset ilişkileri konularında makalelere yer verilmektedir.
- Makalelerin; özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmamış olması gerekmektedir.
- Dergimizde, öncelikli olarak, bir soruya cevap bulmaya çalışan veya bir soruna çözümlen getiren makalelere yer verilecektir. Alanına katkı sağlayan makalelerin yanı sıra, kitap tanıtımları, literatür tanıtımları, etkinlik tanıtımları ve araştırma notları da dergimizde yayımlanır.
- Makalelerin [dergipark](#) sistemi üzerinden gönderilmesi gerekir.
- Makalelerin (özetler ve kaynakça hâric) 6000 kelimeyi (yaklaşık 20 sayfa) geçmemesi gerekir.
- Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yayımlanabilir.
- Makalelerin sonunda kaynakça yer almalıdır.
- Dipnot ve kaynakçada [Mecra Atf Sistemi](#) kullanılmalıdır.
- Dergimizde çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanır. Hakem isimleri dergide yayımlanmaz.
- Dergiye gönderilen makaleler öncelikle intihal sorgusundan geçirilir. Ardından makalenin dergi kapsamına giren bir konuyu ele alıp almadığına bakılır. Son olarak çekil, dipnot ve kaynakça açısından değerlendirilerek "Ön İnceleme" tamamlanır.
- Ön incelemeden geçen makaleler değerlendirilmek üzere 2 hakeme gönderilir.
- İki hakemden de olumlu rapor alan makale dergiye kabul edilir. Hakemler makalenin yayımlanması konusunda farklı görüşte olurlarsa, makale üçüncü hakeme gönderilir.
- Makalesi yayıma kabul edilen yazarlardan Türkçe ve İngilizce dillerinde 750 kelimelik geniş özet (summary) istenir.
- Dergimize makale gönderen yazarlar bilimsel etik kurallarına uyduklarını beyan etmiş sayılırlar.
- Dergimiz, yazarlardan makale değerlendirme ve yayın süreci için herhangi bir ücret talep etmemektedir. Yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.
- Dergimiz açık erişim politikasını benimsemiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgiye <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oksident/page/7640> adresinden ulaşılabilir.

III	Jenerik
v	Yayın İlkeleri (Editorial Policies)
VII	İçindekiler (Contents)
IX	Editörden (From the Editor)

ARAşTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

147-172	Dr. Yasin Güzeldal <i>Britanya ve Batı Avrupa'nın Hıristiyanlaşmasında Kelt Manastır Misyonerliğinin Rolü</i> <i>The Role of Celtic Monastic Missionary in the Christianization of Britain and Western Europe</i>
173-206	Dr. Talha Fortacı <i>The Trinity in the Theology of Michael Servetus</i> <i>Michael Servetus'un Teolojisinde Teslis</i>

207-232

Dr. Öğr. Üyesi İsmet Tunç

Kanonik İncillerde İsa ve Şeytan Diyalogu: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım

Jesus and Satan Dialogue in the Canonical Gospels:
A Comparative Approach

ARAŞTIRMA NOTU / RESEARCH NOTE

235-341

Ayşe Selvi

Türkiye'deki Üniversitelerde Dinler Tarihi Alanında 2021 Yılında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Postgraduate Theses in the History of Religions at Universities in
Turkey in 2021

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

(RESEARCH ARTICLES)

Britanya ve Batı Avrupa'nın Hıristiyanlaşmasında Kelt Manastır Misyonerliğinin Rolü

The Role of Celtic Monastic Missionary in the Christianization of Britain and Western Europe

Yasin Güzeldal

Dr, Milli Eğitim Bakanlığı

yasinguzeldal@gmail.com & <https://orcid.org/0000-0002-7349-5388>

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Geliş Tarihi Date Received	18.10.2022
Kabul Tarihi Date Accepted	30.11.2022
Yayın Tarihi Date Published	15.01.2023
Atıf Citation	Yasin Güzeldal. "Britanya ve Batı Avrupa'nın Hıristiyanlaşmasında Kelt Manastır Misyonerliğinin Rolü". <i>Oksident</i> 4/2 (2022): 147-172.
İntihal Plagiarism	Bu makale, <i>Turnitin</i> yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. This article was scanned by <i>Turnitin</i>, and no plagiarism was detected.
Doi	https://doi.org/10.51490/oksident.1191191

Öz

Britanya ve İrlanda'nın Hıristiyanlaşma sürecinde Kelt Hıristiyanlığının Orta Çağ Hıristiyan misyonuna katkısı büyük önem arz etmektedir. Özellikle altıncı yüzyılda Kelt misyoner keşişleri gruplar halinde yola çıkmışlar ve Avrupa'yı dolaşarak dikkat çekici bir misyonerlik hareketi gerçekleştirmişlerdir. Kelt misyonerler gittikleri bölgelerde sadece Hıristiyan olmayanları değil, aynı zamanda Hıristiyan olup yozlaşmış kabul ettikleri kişileri de kapsayan bir misyon anlayışını benimsemişlerdir. Bu çalışmada, öncelikle Britanya ve Batı Avrupa'ya Hıristiyanlığın girişi ve bu bölgelerin yedinci yüzyıla kadar geçirdikleri dinî ve siyasî süreç ele alınmıştır. Ardından Kelt misyonerlerin, Mesih'in mesajı iletmek için çıktıkları yolculukları tanımlayan peregrinatio anlayışından bahsedilmiştir. Bu hareket temelinde, Kelt misyonerliğinin üç önemli temsilcisi konumunda olan Aziz Columba (520-597), Aziz Aidan (590-651) ve Aziz Columbanus (543-615) üzerinden incelenmiştir. Bahsi geçen isimlerin, misyonerlik faaliyetlerini yürütürken izledikleri yol, kullandıkları materyaller, karşılaştıkları problemler ve misyon hedefi doğrultusunda uyguladıkları yöntemlerin ortak yönleri ve farklılıkları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlık, Misyonerlik, Manastırcılık, İrlanda, Britanya, Kelt.

Abstract

Celtic Christianity significantly contributed to the medieval Christian mission in the Christianization of Britain and Ireland. The Celtic missionary monks, particularly in the sixth century, set out in groups, traveled across Europe, and carried out the most remarkable missionary movement. The Celtic missionaries employed preaching methods that included non-Christians and Christians they saw as corrupted. This study examines the introduction of Christianity to Britain and Western Europe, as well as the religious and political developments that occurred in these regions until the seventh century. It also discusses the concept of peregrinatio, which describes the journeys of Celtic missionaries to spread the message of Christ. It analyzes this movement through the three key figures of the Celtic missionary movement: St. Columba (520-597), St. Aidan (590-651), and St. Columbanus (543-615). Finally, it highlights the similarities and differences among the names mentioned above in carrying out their missionary activities, including the materials they used, the problems they encountered, and the methods they used to achieve the missionary objective.

Key Words: History of Religions, Christianity, Missionary, Monasticism, Ireland, Britain, Celtic.

Özet

Hıristiyanlık misyoner bir dindir. Pavlus döneminden itibaren Hıristiyanlığı yaymak amacıyla yola çıkmış din adamlarına rastlamak mümkündür. Günümüzde de Hıristiyan misyonerleri bu faaliyetleri çeşitli metot ve uygulamalarla sürdürmektedirler. Erken dönem Hıristiyan din adamları tarafından başlatılan misyonerlik faaliyetleri, Hıristiyanlığın Filistin topraklarından Roma'ya kadar ulaşmasını sağlamıştır. Özellikle Pavlus'un misyon faaliyetleri bu noktada büyük önem arz etmektedir. Hıristiyanlığın yayılmacı politikası ilk üç yüzyıl birçok zorluk ve sıkıntıya rağmen ilerlemeye devam etmiş ve neticede Roma İmparatorluğu'na kendini kabul ettirmiştir. İmparator Konstantinos (ö. 337) dönemiyle birlikte Hıristiyanlara tanınan serbestlik bu süreci daha da hızlandırmış ve bu durum misyon faaliyetlerine de olumlu bir şekilde yansımıştır. Hıristiyanlığın Avrupa'ya geldiği dönemde Avrupa'da hâkim güç olan Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı imparatorluğun resmi dini haline getirdiği bilinmektedir. Bu durum Roma hâkimiyeti altında olan insanların Hıristiyanlıktan bihaber olmadıklarını göstermektedir. Ancak Roma, kökeni pagan inancına dayanan bir devlettir. Bu nedenle devletin resmî dini Hıristiyanlık olsa da pagan inancını koruyan halk varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Hıristiyanlığın Batı Avrupa ve Britanya'ya yayılması İrlandalı Kelt misyoner keşişler aracılığıyla olmuştur. Kelt misyoner keşişler sadece manastırlarda hayatlarını sürdüren kişiler olarak değil, aynı zamanda halka vaaz vermeleri ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmalarıyla da ön plana çıkmışlardır. Bu misyonerlerin başlıca motivasyon kaynağı ise gezip dolaşarak İsa Mesih'in çağrısını insanlara yaymak, anlatmak anlamlarına gelen *peregritatio* anlayışı olmuştur. Bu anlayışla keşişler bir daha geri dönmek üzere yurtlarından

Summary

Christianity is primarily a missionary religion. Since the time of Paul, clergy members have set out to spread Christianity. Christian missionaries continue to carry out these activities today, employing various methods and practices. Early Christian clergy members' missionary efforts allowed Christianity to spread from Palestine to Rome. Paul's mission activities were significant at this point. Despite many difficulties and hardships, Christianity's missionary policy continued to advance in the first three centuries and eventually imposed itself on the Roman Empire. The freedom granted to Christians during the reign of Emperor Constantine (d. 337) further accelerated this process, and this situation was positively reflected in mission activities. It is known that the Roman Empire, the dominant power in Europe when Christianity came to Europe, made Christianity the official religion of the empire. This shows that the people under Roman rule were not ignorant of Christianity. However, Rome was a state rooted in pagan beliefs. Although the country's official religion was Christianity, some still retained pagan beliefs.

Christianity spread to Western Europe and Britain through Irish Celtic missionary monks. Celtic missionary monks were notable not only for living in monasteries but also for their preaching and missionary activities. The concept of *peregritatio*, which means to spread and explain the call of Jesus Christ to people by wandering and traveling, was the primary motivation for these missionaries. With this understanding, monks never returned to their home country to engage in missionary work. The main methods used by the Celtic missionaries in these activities were to adapt to

ayrılıp misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Kelt misyonerlerinin bu faaliyetlerde takip ettikleri başlıca metotlar, gittikleri bölgelerin yerel kültürüne uyum sağlamak, yöneticilerle iyi ilişkiler kurmak, kralı ve soyluları din değiştirmeye ikna etmek ve böylece faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için güvenli bir ortam sağlamak olmuştur.

Bu keşişler arasında en meşhur ve etkili olan üç isim, Aziz Columba (520-597), Aziz Aidan (590-651) ve Aziz Columbanus'tur (543-615). Bu isimlerden ilki olan Aziz Columba, İskoçya kıyılarındaki Iona'da bir manastır kurmuş ve burada yetişen keşişlerle birlikte putperestler üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Iona'dan, İrlandalılar ve Piktler tarafından yönetilen yarım düzine yeni manastır ortaya çıkmıştır. Sonrasında Aziz Columba'nın etkisi Iona'dan kuzey Britanya'ya yayılmıştır. Aziz Aidan Lindisfarne'de bir manastır kurmuş ve Columba'nın misyonerlik faaliyetlerinde yakaladığı başarıyı tekrarlamıştır. Bunun neticesinde binlerce kişi din değiştirmiş ve yeni manastırlar kurulmuştur. Bu manastırlardan da büyük bilginler ve yeni misyonerler yetişmiştir.

Güney Britanya'nın dönüşmesi ise kuzeye göre daha yavaş olmuştur. Kent bölgesi, Papa I. Gregorius tarafından gönderilen İtalyan keşiş Augustinus (ö. 604) tarafından Hıristiyanlaştırılmıştır. Ancak Britanya'nın geri kalanında Hıristiyanlığın ilerleyişi zayıflamış, hatta Galler'de hiç ilerleme kaydedememiştir. Bu bölgelerdeki Hıristiyanlaşma faaliyetlerinin ise İrlandalı keşişler aracılığıyla olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, Britanya'nın Hıristiyanlaşma süreci tamamlanmadan önce bir taraftan da Avrupa anakarasının dönüşümü başlamıştır. Aziz Columbanus yanına aldığı on iki keşişle birlikte İrlanda'dan Galya'ya giderek, Hıristiyanlıktan uzaklaşmış ve politik bir hale gelmiş olduğunu düşündüğü Galya Hıristiyanları üzerinde ciddi bir etki meydana getirmiştir. Neticede bu bölgeye daha fazla İrlandalı gelmiş ve burada çok sayıda manastır

the local culture of the regions, establish good relations with the rulers, persuade the king and nobles to convert, and thus provide a safe environment in which they could carry out their missions.

St. Columba (520-597), St. Aidan (590-651), and St. Columbanus were the three most famous and influential of these monks (543-615). The first of these, St. Columba, established a monastery on the Scottish island of Iona, where he and his monks had a significant influence on the pagans. Iona spawned a half-dozen new monasteries, each led by Irish and Picts. The influence of St. Columba then spread from Iona to northern Britain. St. Aidan founded a monastery at Lindisfarne and repeated the success of Columba's mission. As a result, thousands converted, and new monasteries were founded. These monasteries produced eminent scholars and new missionaries.

Southern Britain's conversion was slower than in the north. Pope Gregorius I sent the Italian monk Augustine (d. 604) to Christianize the Kent area. However, Christianity's progress in the rest of Britain was hampered, and it made no progress in Wales. Irish monks are known to have carried out Christianization in these areas. However, before Britain was thoroughly Christianized, the conversion of continental Europe began. St. Columbanus traveled from Ireland to Gaul with twelve monks. He had a significant impact on the Christians of Gaul, who had become politicized and apostatized from Christianity, in his opinion. As a result, more Irish people came to this region and established numerous monasteries. The influence of these monks, particularly on political leaders, resulted in the widespread of Christianity in these areas. However, Columbanus' writings condemning

kurmuştur. Bu keşişlerin özellikle siyasi liderler üzerinde kurdukları etki Hıristiyanlığın bu bölgelerde kitlesel olarak yayılmasını sağlamıştır. Ancak Columbanus'un, günahı kınayan yazıları kraliyetle ters düşmesine neden olmuş ve bu durum onun Luxeuil'den kovulmasıyla sonuçlanmıştır.

Columbanus, yoluna devam etmiş ve İtalya'nın kuzeyinde yer alan Bobbio'da, Lombardların arasında yeni bir manastır kurmuştur. Columbanus'u diğer bahsi geçen misyoner keşişlerden ayıran en büyük fark, manastır kuralları kaleme almış olmasıdır. *Regula Monachorum* adında iki bölümden oluşan bu eserin ilk bölümünde ahlaki kurallar ve manastır hayatının temel aldığı genel ilkeler yer alırken, ikinci bölümde ise ceza hükümlerinden (*Penitential*) bahsedilmekte ve kurala aykırı davranışlara uygulanacak cezalar belirtilmektedir. Ayrıca, Columbanus'a atfedilen *Penitential* kitabı, Britanya ve İrlanda tövbe ve kefaret düşüncesinin kıtaya nasıl tanıtıldığı bilmek adına önemlidir. Neticede Hıristiyanlık İrlandalı misyoner keşişler sayesinde Britanya ve Batı Avrupa'ya yayıldıkça, Roma İmparatorluğu'nun ulaşmadığı pagan dünyanın geri kalanı da büyük oranda Hıristiyanlaşmıştır. Bunun yanı sıra, genel olarak Kelt manastır misyonerlerinin Hıristiyanlığın temel öğretileriyle ilgili tartışmalarla pek ilgilenmedikleri görülmüştür. Bu nedenle kilisenin büyük teologları arasında gösterilebilecek çok az sayıda isme sahiptirler.

Kendilerine yetecek bir Hıristiyanlık anlayışı benimsemişler, inandıkları şekilde yaşamışlar ve geleneklerine bağlı kalmışlardır. Bununla ilgili olarak Roma Kilisesi'yle, Paskalya gününü hesaplama ve başın tıraş edilme şekli (tonsür) konularında farklı görüşlere sahip oldukları bilinmektedir. Ayrıca, İrlanda'dan yayılan bu misyonerlik hareketi karşısında, Roma Kilisesi'nin misyonerlik faaliyetlerinin geride kalmıştır. Bunun en büyük sebebi ise Roma Kilisesi'nin misyonerlik kaygısının impara-

sin enraged the Crown, which led to his expulsion from Luxeuil.

Columbanus later found a new monastery among the Lombards in Bobbio, northern Italy. The most notable difference between Columbanus and the other aforementioned missionary monks is that he wrote monastic rules. The first section of this work, *Regula Monachorum*, contains moral rules and general principles that govern monastic life. The second part, on the other hand, deals with penitential rules and the penalties that will be imposed on those who violate the rules. Furthermore, the Penitential book attributed to Columbanus is essential to know how the British and Irish idea of repentance and penance was introduced to the continent. After all, as Christianity spread to Britain and Western Europe thanks to the Irish missionary monks, the rest of the pagan world, which the Roman Empire could not reach, was largely Christianized. As a result, the rest of the pagan world, which the Roman Empire could not reach, was largely Christianized due to the efforts of the Irish missionary monks. Furthermore, Celtic monastic missionaries have shown little interest in debates over fundamental Christian doctrines. As a result, they have very few names that can be counted among the Church's great theologians. They adopted a self-sufficient understanding of Christianity, lived as they believed, and adhered to their traditions. They differed from the Roman Church in calculating the day of Easter and shaving heads (tonsure). In addition, the Roman Church's missionary activities were left behind compared to this missionary movement that spread from Ireland. The main reason for this is that the Roman Church's missionary concern ended at the borders of the empire. Rome withdrew from Britain in 1410. The Celtic

torluğun sınırlarında son buluyor olmasıdır. Nitekim Roma 410 yılından itibaren Britanya'dan çekilmiştir. Buradaki boşluğu ise Kelt Kilisesi beş yüz yıl süren bir misyonerlik hareketi ile doldurmuştur. Ancak, yedinci yüzyıla kadar süren bu hareket günün sonunda yerini yine Roma Kilisesi'nin hâkimiyetine bırakmıştır. Nitekim Columbanus'un manastır literatürü, aynı dönemde İtalya'dan tüm Avrupa'ya hızla yayılan *Benedikt Kuralı* ile karşılaştığında etkisini kaybetmiş ve neticede yerini *Benedikt Kuralı*'na bırakmak zorunda kalmıştır. *Benedikt Kuralı*'nın manastırların kurumsallaşmasına dair prensipleri, Papalığın *Benedikt Kuralı*'na verdiği destek ve Columbanus'un kurallarına kıyasla *Benedikt Kuralı*'nın nispeten daha hafif olması bunun en önemli nedenleri arasında gösterilebilir.

Church filled this void with a missionary movement that lasted five hundred years. However, this movement, which lasted until the seventh century, was eventually replaced by the dominance of the Roman Church. Columbanus' monastic literature lost its influence and eventually had to be replaced by *the Benedictine Rule* when it encountered the Benedictine Rule, which spread rapidly from Italy to all of Europe in the same period. Among the most important reasons are the *Benedictine Rule*'s principles concerning monastic institutionalization, papal support for *the Benedictine Rule*, and *the Benedictine Rule*'s relative moderation compared to Columbanus' rules.

Giriş

Britanya ve Batı Avrupa'da beşinci ve yedinci yüzyıllar arasında İrlandalı (Lat. Hibernia) keşişlerin öncülüğünde misyonerlik dönemi başlamıştır. Bu dönemde her ne kadar adada Roma kaynaklı bir Hıristiyanlığın varlığından söz etmek mümkün olsa da, Hıristiyanlıktan uzaklaşmış Hıristiyanlar ve pagan halk, hedef kitle olarak görülmüştür. Roma'nın beşinci yüzyılın başında Britanya'dan çekilmesinin ardından Britanya topraklarının istila edilmesi ve Batı'ya doğru başlayan göç hareketi neticesinde Hıristiyanlık manastırcılığında misyonerlik karakterinin gittikçe ağır bastığı söylenebilir. Nitekim bu dönemde manastırlar yerli halkların Hıristiyanlığa dönüşümünde büyük rol oynamıştır. Ayrıca, Roma kültürünün adadan hemen hemen yok olmasıyla ve Britanya halkının en kuzey bölgelere sürülmesiyle Hıristiyan manastır hareketinin adada etkinlik kurmasının önü açılmıştır.

Bu hareketin başlıca motivasyon kaynağı Mesih uğruna sefere çıkmak ya da Tanrı'nın mesajını insanlara iletme hedefini güden *peregritanus* (hacı-misyoner) anlayışı olmuştur. Bu anlayış doğrultusunda buldukları yerleri terk eden Kelt misyoner keşişlerin gittikleri bölgelerde kurdukları manastırlar zamanla, öğrenme, çalışma, ibadet ve misyon merkezleri haline gelmiştir. Böylece İrlanda, Britanya ve Batı Avrupa'da manastırların sayısı çoğaldıkça, yeni mühtediler kazanılmış ve buradan çıkan yeni misyonerler de aynı amaç doğrultusunda hareket ederek bu ağı olabildiğince genişletmişlerdir. Aziz Patricius (ö. 461) tarafından ilk tohumları atılan bu misyonerlik hareketi, Aziz Columba, Aziz Aidan ve Aziz Columbanus gibi İrlandalı misyoner keşişlerin önderliğinde Britanya, İskoçya, Galya ve Kuzey İtalya'da kurulan birçok manastır sayesinde yedinci yüzyıla kadar önemli mesafe kat etmiştir.

Kelt¹ misyonerliğinin takip ettiği başlıca metotların, gittikleri bölgelerin yerel kültürüne uyum sağlamak, yöneticilerle iyi ilişkiler kurmak, kralı ve soyluları din değiştirmeye ikna etmek ve böylece faaliyetleri için güvenli bir ortam sağlamak olduğu söylenebilir. Bahsi geçen İrlandalı keşişler kendi durumlarına uygun bir strateji belirlemişler ve bu doğrultuda misyon hareketlerini gerçekleştirmişlerdir. Nitekim Kelt misyonerlerinin dinç, enerjik ve tutkulu bir misyon anlayışına sahip olmaları bu hedefleri gerçekleştirmede onların önünü açan diğer bir faktör olmuştur. Ancak sahip oldukları

¹ Keltler, kökenleri Orta Avrupa'ya dayanan ve benzer bir dili, dinî inançları, gelenekleri ve kültürü paylaşan kabileler topluluğunu ifade etmektedir. Kelt kültürünün M.Ö. 1200 gibi erken bir tarihten itibaren gelişmeye başladığına inanılmaktadır. Keltler göç yoluyla Britanya, İrlanda, Fransa ve İspanya dâhil olmak üzere Batı Avrupa'ya yayılmıştır. Keltlerin, dillerinin ve kültürlerinin izlerini bugün hâlâ en belirgin şekilde İrlanda ve Büyük Britanya'da görmek mümkündür.

bu özellikler sadece iki yüzyıl kadar devam etmiş ve yerini düzen ve disiplin temeline dayanan Roma geleneğine bırakmıştır. Kelt misyonerler, misyonerlik hedefi doğrultusunda ikili ilişkileri ön plana alırlarken Romalılar ise Hıristiyanlığın yayılmasının önündeki engellerin nasıl kaldırılacağı konusuna odaklanmışlardır. Bu iki anlayış birleştiğinde ise Avrupa'yı tamamen Hıristiyanlaştırmak için gerekli olan güçlü bir kilise ve misyon anlayışı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Hıristiyanlığın Avrupa'da yayılmasının Konstantinos'un 313'te Hıristiyanlığa tanıdığı serbestlik sonrasında sadece söz ile değil aynı zamanda Roma ordusunun kılıcıyla da yayıldığını unutmamak gerekmektedir. Ancak bu çalışmada misyonerlik faaliyetleri bağlamında "söz" ile sınırları genişlemiş bir Hıristiyanlık incelenecektir.

Bu çalışmada yedinci yüzyıla kadar, Britanya ve Batı Avrupa'nın İrlandalı Kelt manastır misyonerler aracılığıyla Hıristiyanlaşması ve Avrupa'ya etkisi altına alan manastır merkezli bu hareketin hedefleri araştırılmıştır. Nitekim manastırlar bu sürecin "karargâhları" olma özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Çalışmada ele alınan kişilerin gittikleri yerlerde yaptıkları ilk iş bir manastır kurmak ve orada yeni misyoner keşişler yetiştirmek olmuştur. Bu noktada Kelt manastır sisteminin zirvesi olarak kabul edilen Aziz Columbanus ve onun kaleme aldığı manastır literatürü büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple sekizinci yüzyıla kadar Britanya ve Galya'nın büyük kısmında takip edilen manastır nizamnamesi olmasıyla dikkat çeken Columbanus'un Kuralı bir nevi Kelt manastırcılığının yazıya dökülmüş hali olarak da okunabilir.

Ülkemizde Hıristiyan manastır hayatı ile ilgili çalışmalar son yıllarda artarak devam etmekte ve özellikle Doğu manastır geleneği ve Batı manastır geleneği olarak müstakil çalışmalar yapılmaktadır. Bu makalede de görüleceği üzere, manastır hayatı tarih boyunca sadece manastır duvarları içerisinde yaşanan bir hayat olmamış, özellikle Batı'da Hıristiyanlığın yayılmasında etkin rol oynamıştır. Bu minvalde, Hıristiyan manastır hayatının misyonerlik yönü bağlamında ülkemizde Britanya ve İrlanda manastırları ve bu bölgelerdeki önemli şahsiyetler özelinde herhangi bir çalışmaya rastlanılmaması, bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın ilerleyen süreçte alanda bu konu ile ilgili yapılacak çalışmaların da önünü açacağı düşünülmektedir.

1) Britanya ve Batı Avrupa'ya Hıristiyanlığın Girişi

Hıristiyanlık Britanya'ya gelmeden önce adada yaşayan insanların birtakım inançlara sahip oldukları bilinmektedir. Bu inançlardan ilki, Roma öncesi dönemde Kelt diniyle aynı anlamda kullanılan, bir tür rahip sınıfı olarak da adlandırılabilen olan *Druid*lerden türemiş olan *Druidizm*'dir.

Druidler, doğal dünya ve onun güçleri ile ilgilenmiş, Hint dinlerinde görülen reenkarnasyon inancında olduğu gibi ruhun ölümsüz olduğuna ve ölümlle birlikte bir kişiden diğerine geçtiğine inanmışlardır. Bununla birlikte Druidlerin antik şiir, doğa felsefesi, astronomi ve tanrıların ilmi üzerine çalıştıkları da bilinmektedir.² İkinci olarak, Roma sonrası dönemde, Roma tanrılarına olan inançların adaya girdiğinden bahsedilebilir. Zira Julius Caesar'ın M.Ö. 55 ve 54'te Britanya'yı işgal ettiği ve Roma'nın Britanya'yı fethinin M.Ö. 43'te başladığı göz önünde bulundurulursa, bu tarihten itibaren Britanyalılar ile Roma İmparatorluğu arasında birtakım siyasî-ticarî ilişkilerin var olduğu ve bu ilişkinin dinî etkileşimi de beraberinde getirdiği söylenebilir.³ Nitekim Hıristiyanlığın Roma'da yayılmaya başlamasının ardından Hıristiyanlığı kabul eden bazı Romalı tüccarların da İsa ve havarileri hakkında yerel halkla birtakım hikâyeler paylaşarak Hıristiyanlığı Britanya'ya getirdikleri düşünülmektedir. Böylece Hıristiyanlık, ilk birkaç yüzyılı içinde, Roma İmparatorluğu'nun en uzak eyaleti olan Britanya'yaulaşmıştır. Britanya'da kayıtlara geçen ilk şehitler, Roma imparatoru Diocletianus (284-305) döneminde yaşamış olan Aziz Amphibalus (ö. 304) ve Aziz Albanus'tur (ö. 304).⁴ Ancak yedinci yüzyılın ortalarına kadar adanın tam olarak Hıristiyanlaştığını söylemek zordur.

Britanya'nın Hıristiyanlaştırılma süreci, dördüncü yüzyılda İmparator Konstantinos (ö. 337) yönetiminde Hıristiyanlığa serbestlik tanınması ve sonraki Hıristiyan imparatorlar tarafından bunun teşvik edilmesinin ardından daha da hızlanmıştır.⁵ Böylece, adına Kelt Kilisesi denilecek bir Hıristiyan topluluğu meydana gelmiştir. Kelt Kilisesi, Aziz Augustinus'un (ö.

² Druidlerle ilgili bilinen en eski kaynaklar M.Ö. dördüncü yüzyıla dayanmaktadır. En eski ayrıntılı açıklama ise Caesar'ın *Commentarii de Bello Gallico* adlı eserinde bulunmaktadır (M.Ö. 50'ler). Gaius Iulius Caesar, "Commentarii de Bello Gallico", Perseus, 6:13-14-16-18, erişim: 18.08.2022, <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0002%3Abook%3D6%3Achap-ter%3D13>. Caesar dışında Cicero *De Divinatione*'sinde; Yaşlı Plinius *Naturalis Historia*'sında ve Tacitus da *Annales*'inde Druidlerden bahsetmiştir. Detaylı bilgi için bkz.: Thomas Downing Kendrick, *The Druids: A Study in Celtic Prehistory* (Londra: Methuen & Co., 1927); Stuart Piggott, *The Druids* (New York: Praeger, 1968).

³ Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, ed. Alfred Holder (Freiburg: Mohr, 1882), 1/2: 8.

⁴ Gottfried's von Monmouth, *Historia regum Britannie* (Halle: Eduard Anton, 1854), 63, V; Gildas, *De Excidio Britanniae Liber Querolus*, ed. J. P. Migne (Paris: Patrologia Latina, 1848), 69/8: 337.

⁵ Bununla ilgili olarak, dördüncü yüzyılda Britanya'da hâlihazırda kilise kurumunun temel unsurlarının var olduğu ve 314'teki Arles Sinodu'na üç Britanyalı piskoposun katıldığı bilinmektedir. "Eborius, Episcopus de civitate Eboracensi, provinciâ Britannia. Restitutus, Episcopus de civitate Londinensi, provincia suprascriptâ.

604) Papa I. Gregorius (ö. 604) tarafından misyonerlik faaliyetleri için 597'de Britanya'ya gönderilmesinden çok önce adada teşkil edilmişti. Özellikle İrlanda, Kelt halkları arasında yeni bir kültürün geliştiği bir merkez olarak ortaya çıkmış ve Hıristiyanlık bu süreçte merkezî bir rol oynamıştır. Dördüncü yüzyılın sonlarında veya beşinci yüzyılın başlarında, Aziz Patricius (ö. 461), misyonerlik faaliyetleriyle çoğunluğu pagan olan İrlanda'yı büyük ölçüde Hıristiyanlaştırmış ve İrlanda bu dönemde Hıristiyanlığın kalesi olmuştur.⁶

Beşinci yüzyılda Kıta Avrupa'sında heretik kabul edilen bazı akımların (Ariyüşülük, Pelagianizm) Britanya adasında da birtakım problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu problemlerin başında Pelagianizm hareketi gelmektedir.⁷ Pelagianizme dair fikirlerin, Pelagius (ö. 418) Britanya'dan ayrıldıktan sonra (411) geliştirildiği düşünülmektedir. Başlangıçta bu hareket Britanya'da çok etkili olamasa da sonrasında Britanya'ya da yayılmıştır. Neticede Kilise tarafından ciddi bir tehdit olarak görülmüş olacak ki, Papa Caelestinus (ö. 432), İrlanda Hıristiyanlarının ilk piskoposu olan Palladius'un (ö. 457/61) ısrarı üzerine piskopos Auxerreli Germanus (ö. 448) ve Troyesli Lupus'u (ö. 479) bu durumla başa çıkmak için 429'da

Adelphinus, Episcopus de civitate colonia Londinensium, exinde Sacerdos Presbyter, Arminius Diaconus." Robin George Collingwood & John Nowell Linton Myres, *Roman Britain and the English Settlements* (New York: Biblio & Tannen Publishers, 1936), 271; Philippe Labbe & Gabriel Cossart, *Sacrosancta concilia ad regiam editionem exacta* (Imprentis Societatis typographicae librorum ecclesiasticorum, 1671), 1429; Philip Schaff, *History of the Christian Church, Nicene and Post-Nicene Christianity, A.D. 311-600* (Oak Harbor, WA: Logos Research Systems, Inc., 1997), 3: 13-14.

⁶ Heinrich Zimmer, *The Celtic Church in Britain and Ireland*, çev. A. Meyer (Londra: David Nutt, 1902), 8; Rosemary Guiley, *The Encyclopedia of Saints* (New York: Facts on File, 2001), 269.

⁷ Pelagianizm, ilk kez Pavlus tarafından dile getirilen (Rom. 5:12-21) ve Augustinus (ö. 430) tarafından "asli günah" (*peccatum originale*) şeklinde ifade edilen doktrininin, insan doğasına doğuştan gelen bir kusur olmadığını ve insanın ilahî lütf yoluyla kurtuluşa erebilmek için özgür iradeye sahip olduğunu savunan, Hıristiyanlar tarafından sapkın olarak görülen bir görüştür. Pelagius (355-418) Britanya'da ya da İrlanda da doğmuş, Roma'da hukuk eğitimi almış, Latince ve Yunanca konuşabilen donanımlı bir asketiktir. Ona göre Tanrı, inananlara güçlerinin ötesinde bir şeyi emretmez ve bu nedenle tüm ilahi emirleri yerine getirmek mümkündür. Ayrıca, bir başkasının günahları için bir kişiyi cezalandırmanın adaletsiz olduğunu savunur ve nedenle beklerin kusursuz doğduklarını savunur. John Ferguson, *Pelagius: A Historical and Theological Study* (New York: AMS Press, 1978), 51; Dursun Ali Aykıt, "Pelagianizm'in Tarihi ve Öğretileri", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22 (2010), 175-196.

Britanya'ya göndermiş ve bu piskoposlar görevlerinde başarılı olmuşlardır.⁸ Bununla birlikte, araştırmacılara göre, Germanus ve Lupus, Lérins⁹ manastırına bağlı piskoposlardır ve yanlarında bu manastıra ait birtakım fikirler getirmiş olabilirler.¹⁰ Bu da Britanya'daki misyonerlik faaliyetlerinin manastır kökenine dair ipuçları vermesi açısından önemlidir.

Aziz Patricius'un ölümünden bir asır sonra, İrlandalı Kelt Hıristiyanları, İrlanda'nın ötesindeki bölgelere misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Mesela Aziz Columba (ö. 597) Kuzey İrlanda'dan yola çıkarak öncelikle Batı İskoçya'nın Hıristiyanlaştırılmasını sağlamış, ardından da belirgin bir Kelt Hıristiyanlığının anakara Britanya'ya getirilmesinde büyük pay sahibi olmuştur.¹¹ Yedinci yüzyılın başlarına gelindiğinde, Aziz Aidan (ö. 651), Northumbria'da bulunan Lindisfarne adasında bir manastır kurmuş ve daha sonra burada yetişen keşişler, Britanya'nın pagan Anglus ve Sakson halkları tarafından işgal edilen bölgelerine kadar gitmişler ve buraların Hıristiyanlaşmasında büyük rol oynamışlardır.¹²

İrlandalı keşişler Kuzey bölgesini Kelt Hıristiyanlığı çatısı altında toplarken Romalı bir karaktere sahip olan bir misyonerlik hareketi de 597 yılında Britanya'nın güneyinde başlamıştır. Papa I. Gregorius, Aziz Augustinus ve onunla birlikte kırk keşişi 597'de Britanya'nın güneydoğusunda yer alan Kent bölgesine göndermiştir. Augustinus, Kral Æthelberht'in Hıristiyan olmasına ön ayak olmuş ve daha sonra kralın bağışladığı arazi üzerine, Aziz Petrus ve Pavlus manastırını kurmuş ve Canterbury'de¹³ Kent halkını

⁸ Theodor Mommsen, *Chronica minora saec* (Berolini: APDV Weidmannos, 1892), 1: 472, no:1301; Marilyn Dunn, *The Emergence of Monasticism: From the Desert Fathers to the Early Middle Ages* (Oxford: Wiley-Blackwell, 2003), 142.

⁹ Lérins, Fransa'nın güneydoğusunda yer alan Cannes körfezinin karşısında bulunan adalara verilen bir isimdir. Burada dördüncü yüzyılın sonu ve beşinci yüzyılın başından itibaren yerleşik bir manastır hayatı yaşayan asketikler bulunmaktadır. Bu manastırın en önlü temsilcisi Aziz Honoratus'tur (ö. 429). Yasin Güzeldal, *Aziz Benedikt ve Hıristiyan Manastır Yaşamı* (İstanbul: Ayışığı Kitaplığı, 2021), 66-68.

¹⁰ Nora Kershaw Chadwick, *The Age of the Saints in the Early Celtic Church* (Oxford: Oxford University Press, 1961), 18; John Evans, "S. Germanus in Britain", *Archaeologia Cantiana*, 80 (1965): 175-185; Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum rerum Merovingicarum (Hannoverae: Impenses Bibliopolii Hahniani, 1885), 259; Dunn, *The Emergence of Monasticism*, 138.

¹¹ George G. Hunter III, *The Celtic Way of Evangelism, Tenth Anniversary Edition: How Christianity Can Reach the West... Again* (Nashville: Abingdon Press, 2000), 21.

¹² G. Hunter III, *The Celtic Way of Evangelism, Tenth Anniversary Edition*, 21.

¹³ Britanya'nın güneydoğusunda yer alan şehir.

Hıristiyanlaştırmaya başlamıştır.¹⁴ Bununla birlikte Pelagianizmle mücadele etmek için gönderilen Germanus ve Lupus'un Lérins manastırcılığını Britanya'ya getirdiği teorisinin yanı sıra, Aziz Augustinus da Benedikten manastırcılığını adaya ilk getiren kişi olması bakımından önem arz etmektedir.

664'te Canterbury Piskoposu Deusdedit'in veba salgınından ölmesi ve yerine geçecek kişinin beş yıl boyunca bulunamaması Britanya Kilisesi'nde bir tür otorite boşluğunun meydana gelmesine neden olmuştur. Bu durumu çözmek adına Papa Vitalian (ö. 672) Canterbury Piskoposu olarak Napoli yakınlarındaki bir manastırın başrahibi olan Hadrian'dan (ö. 709) bu rolü üstlenmesini istemiştir. Ancak Hadrian bunu reddetmiş ve kendisinin yerine Tarsuslu Theodore'u (ö. 690) önermiştir. Papa Vitalian da Theodore'u 668'de, Hadrian'ın kendisine eşlik etmesi şartıyla Canterbury piskoposluğuna atamıştır. Theodore 'başpiskopos' unvanını kullanan ilk kişidir ve Britanya Kilisesi'ni reforme etmek için kendisine verilen bu yüksek statüyü kullanmıştır. Uzun süredir boş olan piskoposluklara piskoposlar atamış ve büyük piskoposlukları da bölmüştür. Böylece piskoposların yetkileri altında daha az Hıristiyan olmasını sağlamış ve onları daha iyi yönetebilmelerinin önünü açmıştır. Theodore hangi Hıristiyanlığın (Kelt veya Romalı) takip edileceğine dair tartışmalara son vermiş ve 679'da Hatfield'de düzenlenen bir konseyde, Britanya Hıristiyanlığının doğası hakkında ilk resmi duruşu sağlayarak, Roma uygulamalarının "gerçek ve ortodoks inanç" olduğunu dikte etmiştir. Netice itibarı ile Theodore ve Hadrian, Britanya Kilisesi'ni bulduklarından çok daha güçlü bir konumda bırakmışlar ve Orta Çağ Britanya'sında Hıristiyanlık bir daha asla gerileme riski altında olmamıştır.¹⁵

¹⁴ Augustinus, Kelt piskoposlarını kendisiyle birlikte Katolik birliğini korumayı ve Müjde'yi putperestlere vaaz etme işini üstlenmeleri için onlarla birleşmeyi teklif etmiştir. Ancak piskoposlar, halklarının rızası olmadan eski geleneklerini terk edemeyeceklerini söylemişlerdir. Burada bahsedilen sorunlar Paskalya bayramının kutlanma zamanı ve vaftiz törenindeki bazı farklılıklardır. Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, 65-68, II-2; Zimmer, *The Celtic Church in Britain and Ireland*, 61. Yine de Roma geleneği Augustinus'u "Britanya'nın Havarisi" olarak görür. Oysaki Aidan'ın misyonerliği çok daha genişlemiş ve Kuzey ve Orta İngiltere'nin birçok halkına ulaşmıştır. Bu nedenle Aidan'ın "Britanya'nın Havarisi" olduğu konusu daha güçlü bir tarihi gerekçeye dayanmaktadır. G. Hunter III, *The Celtic Way of Evangelism, Tenth Anniversary Edition*, 22.

¹⁵ Peter Brown, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200-1000*, 3. bs. (Chichester, West Sussex; Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2013), 368-371;

Yedinci yüzyıla kadar Hıristiyanlığın Britanya’da yayılmasında gerek siyasî gerekse dinî amaçların gözetildiği görülmektedir. Bu amaçların siyasî ayağını ön planda tutan Roma Kilisesi olarak göze çarpsa da İrlandalı keşişlerin de gittikleri yerlerdeki siyasî figürlerle iş birliği içinde oldukları bilinmektedir. Ancak, misyon faaliyetlerinde her ne kadar siyasîlerin desteğini almış olsalar da onları bu yolculuğa çıkmaya iten asıl sebep “*peregrinatio*” anlayışı olmuştur. Bu nedenle, İrlandalı keşişlerin misyonerlik faaliyetlerinde kullandıkları metotlar *peregrinatio* amacıyla çıkılan yolculukların bir sonucu olarak görülebilir.

2) Kelt Misyonerliğinin Odağı: *Peregrinatio*

Peregrinus terimi, Roma hukukunda sürgün veya ikamet eden yabancı, aile veya akrabalık bağları olmayan biri anlamına gelmektedir.¹⁶ Ayrıca, *peregrinatio* basitçe belirli bir kutsal alana veya tapınağa yapılan bir hac ziyareti anlamındadır.¹⁷ Bu nedenle *peregrinus*’un münzevi ve hacı arasında bir statü işgal ettiğini söylemek mümkündür.

Kilise Babalarının yazılarında bu kelime, çoğunlukla başka topraklardan gelen veya yolculuk yapan bir kişiye atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Mesela Augustinus, Hıristiyanların bu dünyada veya yabancı bir yerde, “göksel krallığa” girebilecekleri zamanı özleyen yabancılar olmaları gerektiğini savunmuştur.¹⁸ Augustinus tarafından popüler hale getirilen sürgün veya *peregrinatio* hayatının genel teması, zamanla İrlanda manastır geleneğine birçok farklı şekilde dâhil edilmiştir.

Kelt geleneğinde *peregrinatio*’nun en az iki anlamı vardır. Bu anlamlardan ilki, işlenen suçlar karşısında uygulanan kefaretlerden biri olan geçici veya kalıcı sürgündür. İkinci anlamı ise, Tanrı’ya, *peregrinatio pro Christo*’ya (Mesih uğruna yolculuk), tamamen bağımlı olmak için kendilerini ailelerin-

Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, IV-2, 5, 17, 21; Thomas Lathbury, *A History of the Convocation of the Church of England: Being an Account of the Proceedings of Anglican Ecclesiastical Councils from the Earliest Period* (Londra: J. W. Parker, 1842), 39.

¹⁶ William Carey Morey, *Outlines of Roman Law Comprising Its Historical Growth and General Principles* (New York & Londra: G. P. Putnam’s Sons, 1884), 63-65.

¹⁷ M. A. Claussen, “‘Peregrinatio’ and ‘Peregrini’ In Augustine’s ‘City of God’”, *Traditio* 46 (1991): 60, 71.

¹⁸ Bu tür bir sürgün veya hac anlayışının, kısmen Kutsal Kitap’a dayandığı söylenebilir. Yararılış 12:1; Matta 10:37. Eleanor Shipley Duckett, *The Wandering Saints of the Early Middle Ages* (New York: Norton, 1964), 24.

den ve akrabalarından gönüllü bir şekilde kalıcı olarak sürgün etmeyi seçenler anlamına gelmektedir.¹⁹ Bununla birlikte *peregrini* keşişler her zaman putperestler arasında değil, çoğunlukla hâlihazırda Hıristiyanlaştırılmış kişiler arasında seyahat etmişlerdir. Böylece *peregrini* keşişlerin sadece Hıristiyanlığı yeni bölgelere yayma amacı ile bu yolculuğa çıktıklarını söylemek zordur. Nitekim hac ya da *peregrinatio* bir din değiştirme ya da evanjelik bir ikna tekniği değil, bir tür çilecilik biçimi olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle *peregrini* keşişleri sadece misyoner olarak sınırlandırmak, onların asıl motivasyonunu ve amacını yanlış tanıtmak olacaktır.

3) Kelt Manastırlarının Hıristiyanlaştırma Faaliyetleri

Britanya ve Batı Avrupa'nın Hıristiyanlaşmasında pek çok keşişin etkin rol oynadığını söylemek mümkündür. Nitekim Hıristiyanlık manastırlarda yetişen keşişler vasıtasıyla bu bölgelerde yayılmıştır. Bu keşişler arasında öne çıkan önemli isimler ise Aziz Columba, Aziz Aidan ve Aziz Columbanus olmuştur.

Aziz Columba (521-579)²⁰, bir manastırda eğitim görmüş²¹ ve yaşlarının çoğundan farklı olarak, manastır hayatına aşırı düşkünlüğü, Mezmurlara olan sevgisi ve kiliseye bağlılığı nedeniyle Colum Cille (kilisenin güvercini) adını almıştır.²² 12 arkadaşıyla birlikte 563'te İrlanda'dan ayrılan Columba, en büyük mirası olarak adlandırılan, İç Hebridler'de²³ bir ada olan

¹⁹ Michael Richter, *Ireland and Her Neighbours in the Seventh Century* (Dublin: Four Courts Press, 1999), 46. Buna göre hem Aziz Columba hem de Aziz Columbanus, *peregrinatio pro Christo* olarak bu faaliyeti gerçekleştirmişlerdir.

²⁰ Columba hakkındaki ana kaynak, ölümünden bir yüzyıl sonra Iona'nın dokuzuncu başrahibi Adomnan (628-704) tarafından yazılan *Vita Columbae*'dir (Columba'nın Hayatı). Bu eser, tarihî verilerden ziyade, menkıbelerden, Columba'nın kehanetlerinden, mucizelerinden ve vizyonlarından bahseden üç kitaptan oluşmaktadır. Saint Adamnan v.dğr., *Vita Sancti Columbae* (Dublinii [The University Press for the Irish Archaeological and Celtic Society], 1857).

²¹ Aziz Columba Clonard Manastırı'nda Latince ve Hıristiyan teolojisi üzerine eğitim görmüştür. Ayrıca bu manastır, altıncı yüzyılda Kelt Hıristiyanlığı tarihindeki en önemli isimlerden bazılarının eğitim gördüğü bir yerdir. Clonard'da eğitim gören bilginlerin sayısının 3000 olduğu söylenmektedir. William Henry Grattan Flood, "Apostles of Erin, The Twelve", *The Catholic Encyclopedia* (New York: Robert Appleton Company, 1911), 1: 632.

²² John Thomas McNeill, *The Celtic Churches: A History A.D. 200 to 1200* (Chicago: University of Chicago Press, 1974), 87-88.

²³ İskoçya'nın batısında yer alan bir takımada.

Iona'daki manastırını kurmuştur. Burada kurulan topluluk yüzyıllar boyunca manevi bir merkez olarak varlığını sürdürmüştür.²⁴

Iona'nın coğrafi konumu, Columba ve keşişlerini bölgedeki iki farklı halkla (Dalriada ve Piktlerle) yakın temasta bulunmalarına olanak sağlamıştır. Dalriada, Batı İskoçya bölgesinde bulunan ve zaten Hıristiyanlaşmış bir Kelt halkıdır. Bu sebeple Columba, pagan kültürünü muhafaza eden kuzey Piktlerini Hıristiyanlaştırmaya öncelik vermiştir. Columba'nın ilk misyon stratejilerinden biri, liderlere yaklaşmak, bazen onlara hizmet etmek, ama aynı zamanda onların tebaaları arasında Hıristiyanlığı yaymak için yine onların desteğini almak olmuştur.²⁵ Columba'nın misyon çalışmasında klasik vaaz yöntemini ve misyoner keşişleri eğitmeyi de ilke edindiği görülmektedir. Nitekim Bede (ö. 735)²⁶, Iona'da yetişen misyonerler aracılığıyla Britanya ve İrlanda'da birçok manastırın ortaya çıktığını bildirmektedir.²⁷ Diğer manastır toplulukları gibi, Iona manastırı da teoloji ve diğer disiplinlerdeki çalışmaların yanı sıra dua, ibadet ve Kutsal Kitap odaklı bir manevi disiplin ve öğrenme merkezi olarak faaliyette bulunmuştur. Buradaki manastır ilkeleri, Lindisfarne ve yeni kurulan diğer manastırlara aktarıldıkça, kültürler arası misyon faaliyetleri de gelişmiştir.²⁸

Columba ve cemaatinin misyonerlik faaliyetlerinin tarihsel kaynakları sınırlı olsa da, bazı araştırmacılar, Kuzey ve Batı İskoçya adalarının çoğunun Hıristiyanlaşmasının Iona rahipleri aracılığıyla gerçekleştirildiğine inanmaktadır. Muhtemelen Columba tarafından başlatılan, ancak Iona keşişleri ile devam eden misyonerlik faaliyetlerine dair başka bir yöntem de, Kutsal Kitap'ın mesajını görsel ve sözlü iletişim yolları aracılığıyla öğretmek için Pikt sanat formlarını (*Insular Art*)²⁹ kullanmak olmuştur. Bu sanat

²⁴ Herbert B. Workman, *The Evolution of the Monastic Ideal* (Londra: Charles H. Kelly, 1913), 203; Rosemary Guiley, *The Encyclopedia of Saints*, 80.

²⁵ Columba'nın siyasî bağlantılar kurup bu şekilde misyonerlik yapması, kendisinin de kraliyet soyundan geliyor olmasından ve bu konuda üstün kişisel yeteneklere sahip olmasından kaynaklanıyor olabilir.

²⁶ (Lat. Baedae) Sekizinci yüzyılda Northumbria'da yaşamış Britanyalı bir keşiştir. Batı literatüründe "Muhterem Bede" olarak da bilinir. En ünlü çalışması, 731 yılında kaleme aldığı Britanya'daki Hıristiyan Kiliseleri, Roma ve Kelt Hıristiyanlığı arasındaki çatışmalar hakkında önemli bilgiler sunan *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*'dur (İngiliz Halkının Kilise Tarihi). Benedicta Ward, *The Venerable Bede* (Harrisburg, PA: Morehouse Pub., 1990), 2, 111.

²⁷ Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, III-4.

²⁸ Workman, *The Evolution of the Monastic Ideal*, 202-206.

²⁹ "Ada Sanatı", Hiberno-Sakson sanatı olarak da bilinmektedir. Britanya ve İrlanda'nın Roma sonrası döneminde ortaya çıkmıştır. Bu sanat türü, 600 yıllarında Kelt ve Anglo-Sakson stillerinin birleştirilmesiyle başlamıştır. The British Museum v.dğr., "The Implications of the Staffordshire Hoard for the Understanding of the Origins

formu temelde taş ve metal üzerine yapılan işçiliğin bir ürünüdür. Kökeni geç antik çağa kadar uzanan bu sanat türünün İskoçya'nın kuzeyinde ve doğusunda yaşayan Piktler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bu sanat formunun Pikt toplumunun hangi özelliğinden ötürü taşlara ve metal malzemelere yansıdığı hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte bu konuda pek çok teori ortaya atılmıştır. Bu teorilerin ortak noktası, Pikt halkının, yaşadıkları olayları anmak için bu sanat formunu kullandıkları yönündedir. Hıristiyan misyoner keşişler tarafından bu sanat formu kullanılarak pagan kültürünün izlerinin silinmesi ve Hıristiyan kültürünün popüler hale gelmesi hedeflenmiştir. Nitekim Columba ve ekibinin misyonerlik faaliyetleri kapsamında bu sanat formunu bilinçli olarak kullandıklarına dair kanıtlar bulunmaktadır. Buradan hareketle Piktlerin, kendilerine ait bu sanat formlarının Hıristiyan amaçlar için kullanılmasına izin verdikleri, Columba ve keşişlerinin de İncil'in mesajını yaymak için bunları benimsemekte istekli bir tutum sergiledikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.³⁰

Pikt sanatının taş haçlar üzerinde kullanılması, İncil'in özünü, yani Mesih'in ölümünü, gömülmesini ve dirilişini sembolize ederek misyonerlik faaliyetlerine önemli ölçüde hizmet etmiştir.³¹ Daha sonra, diğer haçlar daha ayrıntılı bir İncil anlatısı sunmuştur. Mesela, İona'da sekizinci yüzyıldan kalma büyük bir taş eser olan Aziz Martinus haçı³², İncil'den bir dizi öykü içermektedir. Haçın merkezinde bakire Meryem yeni doğmuş İsa'yı tutarken tasvir edilmiştir. Aziz Martinus'un haçı gibi taş haçlar, İona'ya gelen ziyaretçiler için görsel bir ilmiyal ve İncil çalışması işlevi görmüştür. Bununla birlikte, dokuzuncu yüzyılda İona'da geliştirilen Ada Sanatı'nın en ünlü eserlerinden biri olan Kells Kitabı (*Codex Cenannensis*) da yine İskoçya'da misyonerlik faaliyetlerinin yayılmasına katkıda bulunan diğer unsurlar arasında sayılabilir. Nitekim İona keşişleri, ünlü Kells Kitabı'nı geliştirerek İncil'in görsel olarak daha fazla kişiye ulaşmasını sağlamışlardır. Bu kiti-

and Development of the Insular Art Style as It Appears in Manuscripts and Sculpture", *The Portable Antiquities Scheme* (British Museum), erişim: 31.08.2022, <https://finds.org.uk/staffshoardsymposium/papers/georgeandisabelhenderson>; Hugh Honour & John Fleming, *The Visual Arts: A History* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1982), 244.

³⁰ Anna Ritchie, *Picts: An Introduction to the Life of the Picts and the Carved Stones in the Care of the Secretary of State for Scotland* (Edinburgh: H.M.S.O., 1989), 29-37; T. J. Clarkson, *The Picts: A History* (Edinburgh: Birlinn Ltd, 2016), 85-87.

³¹ McNeill, *The Celtic Churches*, 123.

³² Tourslu Martin'e ithafen yapılmış bir haçtır. Tipik halka başlı Kelt haçına benzemektedir. Genellikle altıncı ve dokuzuncu yüzyıllar arasına tarihlendirilir. Derek Bryce, *Symbolism of the Celtic Cross* (York Beach, ME: Red Wheel/Weiser, 2002), 40, 152.

bın, sadece dört İncil'i içermesine rağmen, karmaşık sanat eserleri nedeniyle 800 sayfa hacminde olduğu düşünülmektedir. Kitap, kaligrafi, taş sanatı resimleri ve birçok Yeni Ahit hikayesi de dâhil olmak üzere birçok illüstrasyona sahiptir. Kells Kitabı Piktlerin görsel hayal gücü ve sözlü hafızasıyla bağlantılı olduğundan, bu Kutsal Kitap öykülerinin muhtemelen Piktlerin arasında sözlü olarak yayıldığı düşünülmektedir.³³

Bir diğer önemli isim olan Aziz Aidan (ö. 651), yedinci yüzyılın başlarında Iona manastırında yaşamış bir keşiştir. 635 yılında, Hıristiyan misyonerlerin kendi halkına Hıristiyanlığı öğretmesini isteyen Northumbria Kralı Oswald'ın daveti ile Northumbria'ya gönderilmiştir. Canterburyli Augustinus'un bir arkadaşı olan Paulinus, Roma misyonunu ve manastır geleneğini temsil ederken, Aidan ise burada Kelt manastırcılığını kurmuştur. Columba'nın Iona'daki deneyiminden farklı olarak Kral Oswald, Aidan'a Northumbria kıyılarında bulunan Lindisfarne adasında piskoposluk merkezi olması için bir yer vermiştir.³⁴ Bu olay Aidan'ın misyonerlik stratejisini doğrudan etkileyecek bir hamledir. Nitekim Aidan, sadece siyasî liderlerle yakın olmakla kalmamış aynı zamanda onların takdirini de kazanmıştır. Bu durum onun, Northumbrianları Hıristiyanlaştırmada Kral Oswald ile doğrudan iş birliği yapmasını mümkün kılmıştır.³⁵

Aidan, çevresindekileri kendi örneğini takip etmeye, Kutsal Yazılar üzerinde derin düşünmeye ve Mezmurları öğrenmeye teşvik eden bir yönemi benimsemiştir. Bede, onun özdenetiminden ve dünya malına karşı umursamaz bir tutum sergilediğinden bahseder ve bununla ilgili olarak sık sık Aidan'ın kendisine verilen para ya da pahalı hediyeleri fakirlere nasıl verdiğini, hatta bir keresinde atını bile bir dilenciye verdiğini anlatır.³⁶ Bu tür hediyelerin aynı zamanda Aidan'ın bir tür misyonerlik stratejisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu hediyeleri verdiği köleleri veya ihtiyaç sahibi insanları daha sonra Hıristiyanlığa davet ederek onları Hıristiyanlaştırdığı görülmektedir.

663'te Britanya'nın büyük bir bölümünün Kelt misyonunun etkisi altında kalıcı olarak Hıristiyanlaştığını ve bunda Lindisfarne'deki İrlandalı

³³ George Otto Simms, *Exploring The Book of Kells* (Dublin: O'Brien Press, 1988), 13; Bernard Meehan, *The Book of Kells* (New York: Thames and Hudson, 1994), 9-17.

³⁴ Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, III-3.

³⁵ Aidan, Lindisfarne adasında tipik bir Kelt manastırını kurmuş ve buradan Northumbria Krallığı boyunca uzun misyonerlik yolculuklarına çıkmıştır. Kral Oswald, onun çalışmalarını yakından desteklemiş, Aidan'ın kişisel tercümanı olarak ona hizmet etmiş ve böylece halka vaaz etme işine doğrudan dâhil olmuştur. Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, III-5; Zimmer, *The Celtic Church in Britain and Ireland*, 76.

³⁶ Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, III-14.

keşişler tarafından eğitilmiş vaizlerin ve piskoposların büyük rolü olduğunu söylemek mümkündür. Columba ve Aidan dışında özellikle Kuzeyde varlığını sürdüren bir Britanyalı-Hıristiyan unsurunun oynadığı rol de göz ardı edilmemelidir. Fakat Britanyalıların din değiştirmesi, esas itibarı ile Lindisfarne keşişlerinin ısrarlı çabalarının ve krallardan en alt statüdeki insanlara kadar tüm sosyal sınıflara karşı başarılı bir ikna etme misyonunun sonucudur. Nitekim bu dönemde İskoçya'dan, Essex'e kadar, Lindisfarne ve ötesindeki Kelt dinî dünyasına bakan bir kiliseler ve manastırlar topluluğu bulunmaktadır. Eskiden deniz maceracılarının ve tuhaf yabancı kuşların uğrak yeri olan bu küçük ada, otuz yıl içinde Hıristiyan Britanya'nın başkenti haline gelmiştir. Buradan hareketle 1890'da piskopos J. B. Lightfoot, Britanya'nın gerçek havarisinin Aziz Augustinus değil, Aidan olduğunu söylemiştir.³⁷

Aidan'ın misyon hareketi, Kelt Hıristiyanlığının yayılma tarihindeki üçüncü büyük stratejik süreci temsil etmektedir. Buna göre, ilk olarak Romalılaştırmış bir Britanyalı olan Aziz Patricius, misyonunu pagan İrlanda Keltlerinin kültürüne uyarlamıştır. İkinci olarak Aziz Columba ve diğer İrlandalılar, İskoçya'daki Kelt Piktlerinin farklı olan diline ve kültürüne uyum sağlayarak misyon hareketlerini gerçekleştirmişlerdir. Böylece Aziz Columba İskoçya ve Kuzey Britanya'nın Hıristiyanlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Üçüncü olarak da, çoğu İrlandalı olan Aidan ve arkadaşları, Britanya'yı dolduran çok farklı bir dile, kültüre ve dine sahip olan Anglo-Saksonlara karşı kültürler arası misyonerlik faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu üç misyonerin de ortak noktası ilk olarak gittikleri yerlerdeki manastır topluluklarını çoğaltmak olmuştur. Buradan hareketle Patricius, Columba ve Aidan tarafından kurulan manastırların sadece Britanya Adaları'ndaki sayısını tahmin etmek oldukça zordur.³⁸

Britanya adasından çıkıp Avrupa anakarasına giden altıncı yüzyıl İrlandalı misyonerlerinin en önemlisi ise Aziz Columbanus'tur (543-615).³⁹ Erken yaşlarından itibaren manastır hayatını tecrübe eden Columbanus

³⁷ McNeill, *The Celtic Churches*, 108; Joseph Barber Lightfoot, *Leaders in the Northern Church: Sermons Preached in the Diocese of Durham* (Londra: Macmillan, 1899), 9; Rosemary Guiley, *The Encyclopedia of Saints*, 6.

³⁸ G. Hunter III, *The Celtic Way of Evangelism, Tenth Anniversary Edition*, 22.

³⁹ Bazı araştırmacılar bu keşişlerin kültürler arası misyonerler olarak kabul edilip edilmemesi gerektiğini tartışsalar da bu keşişlerin bir kısmı açık bir şekilde misyonerlik niyetiyle yola çıkarken, diğer bir kısmı da ihtiyaç ve fırsat olduğu takdirde karşılaştıkları halklara hizmet eden birer *peregrinus* görevi üstlenmişlerdir. McNeill, *The Celtic Churches*, 156, 175.

sert asketik uygulamalarıyla ünlü İrlanda'nın kuzeyinde bulunan Bangor'daki Aziz Corngall (ö. 602) manastırında yirmi beş yılını geçirmiştir.⁴⁰ Bu durum onun manastır ve misyon anlayışını doğrudan etkileyecek bir süreç olmuştur. Nitekim 590 civarında, Yaratılış 12:1-3'te geçen "Ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git" metninden hareketle Columbanus, on iki keşişten oluşan bir grupla (*peregrinatio*) hac yolculuğuna başlamıştır.⁴¹ Uzun bir hayat süren Columbanus, (günümüz) Fransa, Belçika, Almanya, Avusturya, İsviçre ve İtalya'nın kuzeyinde, Batı manastırcılığının tarihi üzerinde derin bir iz bırakmıştır.⁴² Mektupları, vazaları, şiir ve Kutsal Kitap'a dair yorumları ve belki de en meşhur eseri olan "Manastır Kuralı" (*Regula Monachorum*) ile dikkate değer bir edebi mirası bulunmaktadır.⁴³ Benedikt'in İtalya'da yaptığını Galya'da yapmayı, yani belirli bir manastır anayasasına sahip bir manastır sistemi kurmayı Columbanus üstlenmiştir. Bu sayede manastırcılık yeni bir çehreye bürünmüş ve nasıl ki *Aziz Benedikt Kuralı* Avrupa'nın güneyini etkilemişse (ki sekizinci yüzyılda Avrupa'nın tamamını etkileyecektir) *Columbanus'un Kuralı* da aynı şekilde Avrupa'nın kuzeyini etkilemiştir. Neticede misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü ana merkez manastırlar olmuştur ve misyon hareketinde bulunan keşişler buralardan aldıkları eğitimle halka vaazlar vermişlerdir.

Columbanus'un kaleme almış olduğu manastır nizamnamesi, kapsam ve karakter olarak birbirinden oldukça farklı iki bölümden oluşmaktadır.

⁴⁰ Jonas Elnonensis Abbas, "Vita Sancti Columbani Abbatis", *Patrologia Latina*, ed. Jacques Paul Migne (Paris: J. P. Migne, 1862), 7-9; George Metlake, *The Life and Writings of Saint Columban*, 542?-615 (Philadelphia: The Dolphin Press, 1914), 31.

⁴¹ Columbanus bu yolculuğu şöyle anlatmaktadır: "Hacılar (peregrini) olarak her zaman vatanımızı (patria) arzulayalım ve iç çekelim; çünkü yolun sonu (via) her zaman yolcunun (viator) umutlarının ve arzularının nesnesidir ve bu nedenle, dünyada gezginler (viatores) ve hacılar (peregrini) olduğumuza göre, her zaman yolun sonunu (via), yani hayatımızı düşünelim, çünkü yolumuzun sonu (via) evimizdir (patria). Bu nedenle bu ilke bizimle kalsın; yolda (via) gezginler (viatores), hacılar (peregrini), dünyanın konukları (hospites mundi) olarak öyle yaşayalım ki, bu çağın yolundan (via) ebedî Babamızın kutlu ve ebedî vatanına (patria) mutlu bir şekilde geçebilelim (transire)." B. Lambkin, "Emigrants' and 'Exiles': Migration in the Early Irish and Scottish Church", *The Innes Review* 58 (2007): 152. Bu mesajın arkasında yatan düşünce, Columbanus ve onun gibi misyonerlik faaliyetlerinde bulunacak keşişlerin motivasyonunu anlamak açısından dikkate değer bir husustur.

⁴² Columbanus'un misyonerlik yolculuğunda izlediği rota için bkz. Róisín O'Mara, *In Search of Irish Saints: The Peregrinatio pro Christo* (Dublin: Four Courts Press, 1994), 6.

⁴³ Columbanus'un hayatına dair bilgilere Bobbio'daki manastırında yaşamış olan keşiş Jonas tarafından (Iohannis Bobiensis) 641'de kaleme alınmış *Vita Columbani* adlı eserden ulaşılmaktadır.

İlk bölüm, ahlaki kurallar olarak adlandırılabilir konulardan bahsetmekte ve manastır hayatının temel aldığı genel ilkeleri ortaya koymaktadır. İkinci bölüm ise ceza hükümlerinden (*Penitential*)⁴⁴ bahsetmekte ve kurala aykırı davrananlara uygulanacak cezaları belirlemektedir.⁴⁵ Ayrıca, Columbanus'a atfedilen *Penitential* kitabı, Britanya ve İrlanda tövbe ve kefaret düşüncesinin kıtaya nasıl tanıtıldığı ve daha sonra uyarlandığı hakkında bir fikir vermesi açısından önem arz etmektedir.

Tarihî verilerden hareketle Irenaeus (ö. 202), Tourslu Martinus (ö. 397) gibi azizler tarafından daha önce Galya Hıristiyanlaştırılmış olsa ve burada yerleşik kiliseler hâlâ bulunsun da, Columbanus'un hayatını kaleme alan Jonas Elnonensis, Hıristiyan inancının neredeyse o ülkeden ayrıldığını iddia etmiştir. Jonas bunun sebebinin, ya dışarıdan gelen çok sayıda düşman ya da piskoposların dikkatsizliği olduğunu öne sürmektedir.⁴⁶ Bu nedenle Columbanus'un sadece paganları Hıristiyanlaştırmak için değil, aynı zamanda yozlaşmış olarak kabul ettiği Hıristiyanları da doğru inancın yörüngesine oturtmak için çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim karizmatik bir figür olan Columbanus, cemaatine birçok takipçi çekmiş; ancak karizması çoğu zaman bölgedeki piskoposlarla çatışmasına neden olmuştur. Yerleşik kilise

⁴⁴ İrlandalı rahiplerin geliştirdikleri, günahların bir listesinden ve onlar için öngörülen uygun kefaretlerden oluşan bir tür el kitabıdır. Bir günahkârın günahından kurtulmasına yardım etmeyi amaçlayan sabit kefaretlerle birlikte bu günah listeleri, Kelt manastırcılığının Batı Hıristiyanlığına en belirgin katkısıdır. Muhtemelen ilk olarak Galler'de ortaya çıktıktan sonra, karakteristik biçimlerini altıncı yüzyıl İrlanda manastırlarında almışlardır. Bu yazılarla ilgili olarak sadece birkaç erken dönem metin hayatta kalmıştır. *Penitential* kitapları, İrlanda hukukundan gelen fikirlerin ve keşişlerin manevi rehberliğinin bir kombinasyonuna dayanmaktadır. Thomas O 'Loughlin, "Penitential Books", *Encyclopedia of Monasticism* (Londra: Routledge, 2000), 1007.

⁴⁵ Bununla ilgili olarak mevcut en eski belgeler, iki nizamnamenin, bir istisna dışında bütün elyazmalarında ayrı ayrı ve farklı başlıklar altında aktarılmış olmalarına rağmen, orijinal olarak bir ve aynı kuralın parçalarını oluşturduklarını göstermektedir. İlkinin adı: *Regula Monachorum S. Columbani Abbatis*; ikincisinin adı: *S. Columbani Abbatis Regula Coenobialis, seu de Quotidianis Poenitentis Monachorum*; veya: *Regula Coenobialis Fratrum de Hibernia*'dir.

⁴⁶ Jonas Elnonensis Abbas, "Vita Sancti Columbani Abbatis", 87: 11; Dunn, *The Emergence of Monasticism*, 158-160.

liderleriyle, özellikle de Paskalya tarihi⁴⁷, tonsür⁴⁸ ve oruç konusunda tartıştığı Frank Roma piskoposlarıyla mücadele etmiştir. 600'de, İrlanda'nın Roma Kilisesi'ne sürekli bağlılığını vurguladığı Papa Gregorius'a yazdığı bir mektupta İrlanda geleneklerini savunmuştur. Başlangıçta bir kraliyetin himayesinde bölgeye girmiş olsa da, zamanla siyasî liderlerle de mücadele etmiştir. Neticede Columbanus, 610'da Kral II. Theuderic'i (ö. 613) cariyeye tutmakla eleştirdiğinde ve onun gayri meşru çocuklarını kutsamayı reddettiğinde, kraliyet hanedanıyla başını belaya sokmuş ve süreç onun Burgonya'dan kovulmasına kadar varmıştır.⁴⁹ Burgonya'dan ayrıldıktan sonra, misyon hedeflerinden biri olarak gördüğü Ariyüşçü Lombardlara vaaz edeceği İtalya'ya varmadan önce Galya üzerinden Helvetica (İsviçre) bölgesine

⁴⁷ Erken dönem Hıristiyanları İsa'nın çarmıha gerildiği günü, Yahudilerin Fısh Bayramı olarak kutladığı, baharın ilk dolunayından sonraki 14. gün olarak belirlemişlerdir (buna *Quartodecimanism*, 14. gün kutlaması denir). Diriliş gününü de haftanın hangi gününe geldiğine bakılmaksızın bundan üç gün sonrası, yani 17 Nisan olarak belirlemişlerdir. Kudüs ve Anadolu kiliselerindeki Hıristiyanların, haftanın hangi günü olursa olsun, Nisan'ın 14'ünde Fısh'ı kutlarken, Roma'daki ve İskenderiye kiliselerinin ise farklı bir günde Paskalya kutlaması zamanla bir problem haline gelmiştir. Bu problemi çözmek için konsillerde ve sinodlarda konu defalarca ele alınmıştır. Roma, Paskalya'yı 325 İznik Konsili'nde alınan karar doğrultusunda, bahar ekinok-sundan (21 Mart) sonraki ilk dolunayın ardından gelen Pazar günü kutlamaktadır. Bu tarih 22 Mart ile 25 Nisan arasındaki Pazar günlerinden birine denk gelmektedir. Paskalya tarihi ay döngüsüne dayanan bir bayramdır. Ay yılını Roma takviminin güneş yılı ile ilişkilendirmek için belirli sayıda günün bu kadar uzun bir döngüye eklenmesi gerekmektedir. Paskalya da bu döngülere göre hesaplanmıştır. Ancak Roma, İskenderiye Kilisesi'nin izlediği 19 yıllık döngüyü benimserken Kelt Kilisesi 84 yıllık bir döngüye dayanan bir hesaplama sistemine bağlı kalmaya tercih etmiştir. Eusebius Caesariensis, "De vita Imperatoris Constantini", *Patrologia Latina*, ed. Jacques Paul Migne (Paris: J. P. Migne, 1862), III-5; Schaff, *History of the Christian Church, Nicene and Post-Nicene Christianity, A.D. 311-600*, 3: 171; Philip Schaff (ed.), *Nicene and Post-Nicene Fathers 2: Socrates and Sozomenus Ecclesiastical Histories* (Edinburgh: T&T Clarke, 1994), 268, VII-29, 32; C. Corning, *The Celtic and Roman Traditions: Conflict and Consensus in the Early Medieval Church* (New York: Palgrave Macmillan, 2006), 24-30.

⁴⁸ Tonsür: Dinî bağlılık veya alçakgönüllülüğün bir yansıması olarak başın bir kısmını ya da tamamını kesme/tıraş etme uygulamasıdır. Kelt tonsürü, Roma stilinden oldukça farklıdır. Roma Hıristiyanlığı, din adamlarının saçlarını bir taç şeklinde tıraş etmelerini isterken Kelt Hıristiyanlığı, din adamlarından saçlarını bir şerit halinde kulaktan kulağa tıraş etmelerini istemektedir. William C. Innes Jr, *Religious Hair Display and Its Meanings* (Springer Nature, 2021), 106-107; Victoria Sherrow, *Encyclopedia of Hair: A Cultural History* (Westport, Conn.: Greenwood Press, 2006), 272.

⁴⁹ Jonas Elnonensis Abbas, "Vita Sancti Columbani Abbatis", 31-38.

gitmiş ve misyonerlik yolculuğunun sonunda, Kuzey İtalya'daki Bobbie'de bir manastır kurmuş ve hayatının geri kalanını burada geçirmiştir.⁵⁰

Aziz Columba gibi, Columbanus da misyon çalışmalarında siyasî ve sosyal liderlerle ilişkiler kurmuştur. Galya'daki misyonun başlarında Burgonya kralıyla ilişkisine ek olarak Columbanus, Burgonya'dan kovulmasının ardından gittiği yerlerde yine diğer Avrupa hükümdarlarıyla ve yerel yöneticilerle bir araya gelmiştir. Columbanus'un bu seviyelerdeki ilişkileri aynı zamanda sosyal liderleri de etkilemiştir. Nitekim yedinci yüzyıl Frank soylularının birçoğu onun manastır vizyonunu benimsemiştir.⁵¹ Bu durum Columbanus'un misyon hedeflerinin tutarlı bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

Yedinci yüzyılda Columbanus tarafından ve onun hakkında yazılan kaynaklar, Kelt ve Roma gelenekleri arasındaki etkileşimlerin incelenmesi için esastır. Bu belgeler, Paskalya tartışmasının hem Roma Kilisesi hem de Columbanus ve destekçileri için kritik bir konu olduğunu göstermektedir. Columbanus'un bu anlaşmazlık sırasındaki eylemleri, Papa'ya ve Papalığın tartışmalı konularda yargılama hakkına saygı duyduğunu da kanıtlamaktadır. Bununla birlikte, zamanının çoğu kilise adamı gibi, eğer hatalı buluyorsa Papalığı eleştirme ve ona katılmama hakkına sahip olduğunu düşünmüştür. Nitekim Paskalya konusundaki tutumu bu görüşü doğrulamaktadır. Bununla birlikte Columbanus Burgonya sarayıyla yakın ilişkiler kurduğundan ve bu da onun Merovenj piskoposluğuyla olan etkileşimini önemli ölçüde etkilediğinden beri, laik ve dinî siyasetin Paskalya tartışmasında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Altıncı yüzyıl ve sonrasında Britanya ve Batı Avrupa'da Hıristiyanlığın yayılmasında ve daha kurumsal hale bürünmesinde misyonerlik hareketleri büyük bir rol oynamıştır. İrlandalı misyoner keşişlerin manastırlarından çileci hacılar (*peregrini*) olarak ayrıldıktan sonra inancı zayıflayan Hıristiyanlarla ve putperestlerle karşılaştıkları ve Tanrı'nın mesajını onlara ilettikleri, daha sonrasında onları eğiterek vaftiz ettikleri görülmektedir. Kelt keşişleri gittikleri her yerde yerel halkla, yönetici ve soylularla, putperestlerle, sanatsal yönü olan birey ve topluluklarla, kötü ruhların musallat olduğu insanlarla, hasta ve yoksullarla ilişki kurmuşlardır. Sözlü çabalarının yanında dua, disiplin ve çalışkanlıkla karakterize edilen örnek hayat

⁵⁰ McNeill, *The Celtic Churches*, 162-164; Workman, *The Evolution of the Monastic Ideal*, 208.

⁵¹ McNeill, *The Celtic Churches*, 162.

tarzlarıyla halkın gözünde inandırıcı hale gelmişlerdir. Keşişlerin çileci hayatları onları açlık, sürgün, siyasî ve sosyal açıdan çalkantılı bölgelerde yaşamak gibi zorluklara katlanmaya ve Tanrı'nın mesajını duyuracakları yeni manastırlar kurmaya hazırlamıştır.

Peregrinatio pro Christo (Mesih için hac) kavramının, İrlandalı keşişlerin misyonerlik faaliyetlerinin arkasındaki itici güç olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim İrlandalı bir Orta Çağ *peregrinus*'unun, yalnızca bir türbeyi ziyaret etmeyi değil, aynı zamanda anavatanını kalıcı olarak veya uzun bir süre terk etmeyi göze almış kişi olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bu keşişler çöllere kaçmak yerine, Britanya ve Galya'da yeni manastırlar kurmuşlar ve çevredeki bölgeleri de bu manastırlarda yetişen keşişler aracılığıyla Hıristiyanlaştırmışlardır. Bu bağlamda Aziz Columba'nın İskoçya kıyılarındaki Iona adasında kurduğu manastır, Sakson krallıklarının çoğunu etkileyen, özellikle de Northumbriyalı Aziz Aidan gibi keşişleri yetiştiren bir merkez olmuştur. İrlandalı manastır geleneğinin bir başka ürünü olan Aziz Columbanus, yedinci yüzyılın başlarında Burgonya, Neustria, Austrasia ve nihayet İtalya'da manastırlar kurmuş ve burada diğer misyoner keşişleri eğitmiştir.

Yedinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde, İrlandalı rahiplerin Batı Avrupa'nın her yerinde faal oldukları anlaşılmaktadır. Bu keşişler pagan ve Ariyüsçü Germen halkları zamanla kendi Hıristiyanlık anlayışlarına dönüştürmüşlerdir. Bunu yaparken keşişlerin birçok strateji geliştirdikleri görülmektedir. Mesela Aziz Columba'nın önderliğinde Kelt keşişlerin gittikleri topraklardaki sanat formlarını benimseyerek bunları Kutsal Kitap'ın mesajını duyurmak ve öğrenci yetiştirmek için kullanmaları dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, misyon faaliyetlerinin başarılı olmasında etkili olan bir diğer yöntemin bölgenin idarecilerinden alınan destek olduğu da anlaşılmaktadır. Mesela Aziz Columbanus misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde gittiği her yerde kraliyet sarayı ve aristokrazi ile yakın ilişkiler kurmuştur. Aynı şekilde bu durum Aziz Columba ve Aziz Aidan'ın misyon faaliyetlerinin başarıya ulaşmasında da başat etkenlerden biri olmuştur.

Misyonerlik faaliyetlerinin öznesi konumunda olan keşişlerin yetiştikleri manastırların kurumsal yapısı ve idarî işleyişi de bir diğer önemli husustur. Buna göre, Britanya ve İrlanda'daki manastırlar hakkında çok fazla bilgi olmasa da, elde olan verilerden hareketle buralarda kurulan manastırların iş ve işleyişinin Doğu manastır modellerine dayandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, adada hâkim olan manastır sisteminin "Doğu" menşeli bir altyapıya sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu anlayış manastır literatürüne de yansımıştır. Özellikle Aziz Columbanus'un yazılarında sert asketik

hayat unsurlarına sıkça yer verilmiş ve Kelt Hıristiyan kültürünün bir parçası olan kefaret (*penitential*) geleneğini manastırlarda yaygın olarak kullanmıştır. Ancak, Columbanus'un manastır yaklaşımı, aynı dönemde İtalya'dan tüm Avrupa'ya hızla yayılan *Benedikt Kuralı* ile karşılaştığında etkisini kaybetmiş ve neticede yerini *Benedikt Kuralı*'na bırakmak zorunda kalmıştır. *Benedikt Kuralı*'nın manastırların kurumsallaşmasına dair nitelikleri, Papalığın Kural'a verdiği destek ve Columbanus'un kurallarına kıyasla *Benedikt Kuralı*'nın nispeten yumuşaklığı bunun en önemli nedenleri arasında gösterilebilir.

Benedikten manastırcılığı karşısında, İrlanda manastırcılığının (Columbanus özelinde) düşüşü kültürel bir çatışma olarak da ele alınmalıdır. Nitekim İrlanda Kelt geleneğinin, Roma etkisi dışında Hıristiyanlığa geçmiş olması ve kendi beklentilerini karşılayan belirli bir Hıristiyanlık biçimi geliştirmeleri, onların yaşadıkları Hıristiyanlığın İrlanda ya da en azından Kelt coğrafyasına has bir durum olduğunu görememelerine neden olmuştur. Ayrıca Kelt Hıristiyanları, Romalılaştırmış Hıristiyanların yaptığı gibi örgütlenmenin ve sistematik çalışmanın önemini dikkate almamışlardır. Bu nedenlerle İrlandalılar ne kalıcı bir kural üretebilmişler ne de Batı Hıristiyanlığını yeniden örgütleyen Roma piskoposları gibi din adamları yetiştirebilmişlerdir. Bunun neticesinde Paskalya kutlaması ve tonsür gibi birçok konuda Roma Kilisesi ile anlaşmazlıklar yaşamışlardır.

Sonuç olarak, havariler zamanından itibaren, misyonerlik faaliyetlerinde bulunan pek çok din adamı ve keşiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma özelinde ise, Orta Çağ'da Britanya ve Batı Avrupa'nın Hıristiyanlaştırılmasında, manastırcılık etrafında örgütlenmiş bir misyon hareketinin benimsendiği görülmektedir. Ancak, özellikle *Columbanus Kuralı*'nın sert çileciliği, Kelt Kilisesi'nin yükselişinin ve düşüşünün anahtarı gibi görünmektedir. Zira bu anlayışın manastıra özgü yapısı aynı anda hem geçici zaferinin hem de nihâî çöküşünün nedeni olmuştur.

Kaynakça

- Adamnan, Saint v.dğr. *Vita Sancti Columbae*. Dublin: The University Press for the Irish Archaeological and Celtic Society, 1857.
- Aykıt, Dursun Ali. "Pelagianizm'in Tarihi ve Öğretileri". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2010), 175-196.
- Baedae. *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*. Freiburg: Mohr, 1882.
- Bernard Meehan. *The Book of Kells*. New York: Thames and Hudson, 1994.
- Brown, Peter. *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200-1000*. 3. bs. Chichester, West Sussex; Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2013.
- Bryce, Derek. *Symbolism of the Celtic Cross*. York Beach, ME: Red Wheel/Weiser, 2002.
- Caesar, Gaius Iulius. "Commentarii de Bello Gallico". *Perseus*, erişim: 18.08.2022,

- https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999_02_0002%3Abook%3D6%3Achapter%3D13.
- Chadwick, Nora Kershaw. *The Age of the Saints in the Early Celtic Church*. Oxford: Oxford University Press, 1961.
- Clarkson, T. J. *The Picts: A History*. Edinburgh: Birlinn Ltd, 2016.
- Claussen, M. A. "'Peregrinatio' and 'Peregrini' In Augustine's 'City of God'". *Traditio* 46 (1991): 33-75.
- Collingwood, Robin George & John Nowell Linton Myres. *Roman Britain and the English Settlements*. New York: Biblo & Tannen Publishers, 1936.
- Corning, C. *The Celtic and Roman Traditions: Conflict and Consensus in the Early Medieval Church*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Duckett, Eleanor Shipley. *The Wandering Saints of the Early Middle Ages*. New York: Norton, 1964.
- Dunn, Marilyn. *The Emergence of Monasticism: From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2003.
- Eusebius Caesariensis. "De vita Imperatoris Constantini". *Patrologia Latina*, ed. Jacques Paul Migne, Paris: J. P. Migne, 1862.
- Evans, John. "S. Germanus in Britain". *Archaeologia Cantiana* 80 (1965): 175-185.
- Ferguson, John. *Pelagius: A Historical and Theological Study*. New York: AMS Press, 1978.
- Flood, William Henry Grattan. "Apostles of Erin, The Twelve". *The Catholic Encyclopedia*, New York: Robert Appleton Company, 1911, 1: 632.
- G. Hunter III, George. *The Celtic Way of Evangelism, Tenth Anniversary Edition: How Christianity Can Reach the West... Again*. Nashville: Abingdon Press, 2000.
- Gildas. *De Excidio Britanniae Liber Querolus*. Paris: Patrologia Latina, 1848, 69/8: 337.
- Gottfried's von Monmouth. *Historia regum Britannie*. Halle: Eduard. Anton, 1854.
- Güzeldal, Yasin. *Aziz Benedikt ve Hıristiyan Manastır Yaşamı*. İstanbul: Ayışığı Kitaplığı, 2021.
- Honour, Hugh & John Fleming. *The Visual Arts: A History*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1982.
- Innes, Jr, William C. *Religious Hair Display and Its Meanings*. Springer Nature, 2021.
- Jonas Elnonensis Abbas. "Vita Sancti Columbani Abbatis". *Patrologia Latina*, ed. Jacques Paul Migne, Paris: J. P. Migne, 1862, 87: 1011-1045.
- Kendrick, Thomas Downing. *The Druids: A Study in Keltic Prehistory*. Londra: Methuen & Co., 1927.
- Labbe, Philippe & Gabriel Cossart. *Sacrosancta concilia ad regiam editionem exacta*. Imprintis Societatis typographicae librorum ecclesiasticorum, 1671.
- Lambkin, B. "'Emigrants' and 'Exiles': Migration in the Early Irish and Scottish Church". *The Innes Review* 58 (2007): 133-155, <https://doi.org/10.1353/inn.2008.0013>.
- Lathbury, Thomas. *A History of the Convocation of the Church of England: Being an Account of the Proceedings of Anglican Ecclesiastical Councils from the Earliest Period*. Londra: J. W. Parker, 1842.
- Lightfoot, Joseph Barber. *Leaders in the Northern Church: Sermons Preached in the Diocese of Durham*. Londra: Macmillan, 1899.
- McNeill, John Thomas. *The Celtic Churches: A History A.D. 200 to 1200*. Chicago: University of Chicago Press, 1974.
- Metlake, George. *The Life and Writings of Saint Columban, 542?-615*. Philadelphia: The Dolphin Press, 1914.
- Mommsen, Theodor. *Chronica minora saec. Berolini: APDV Weidmannos*, 1892.

- Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum rerum Merovingicarum.* Hannoverae: Impenses Bibliopolii Hahniani, 1885.
- Morey, William Carey. *Outlines of Roman Law Comprising Its Historical Growth and General Principles.* New York & Londra: G. P. Putnam's Sons, 1884.
- Museum, The British v.d.gr. "The Implications of the Staffordshire Hoard for the Understanding of the Origins and Development of the Insular Art Style as It Appears in Manuscripts and Sculpture". *The Portable Antiquities Scheme*, British Museum erişim: 31.08.2022, <https://finds.org.uk/staffshoardsymposium/papers/georgeandisabelhender-son>.
- O'Mara, Róisín. *In Search of Irish Saints: The Peregrinatio pro Christo.* Blackrock, Co. Dublin: Four Courts Press, 1994.
- Philip Schaff (ed.). *Nicene and Post-Nicene Fathers 2: Socrates and Sozomenus Ecclesiastical Histories*, Edinburgh: T&T Clarke, 1994.
- Piggott, Stuart. *The Druids.* New York: Praeger, 1968.
- Richter, Michael. *Ireland and Her Neighbours in the Seventh Century.* Dublin: Four Courts Press, 1999.
- Ritchie, Anna. *Picts: An Introduction to the Life of the Picts and the Carved Stones in the Care of the Secretary of State for Scotland.* Edinburgh: H.M.S.O., 1989.
- Rosemary Guiley. *The Encyclopedia of Saints.* New York: Facts on File, 2001.
- Schaff, Philip. *History of the Christian Church, Nicene and Post-Nicene Christianity, A.D. 311-600.* Oak Harbor, WA: Logos Research Systems, Inc., 1997.
- Sherrow, Victoria. *Encyclopedia of Hair: A Cultural History.* Westport, Conn.: Greenwood Press, 2006.
- Simms, George Otto. *Exploring The Book of Kells.* Dublin: O'Brien Press, 1988.
- Thomas O 'Loughlin. "Penitential Books". *Encyclopedia of Monasticism*, Londra: Routledge, 2000, 319-320.
- Ward, Benedicta. *The Venerable Bede.* Harrisburg, PA: Morehouse Pub., 1990.
- Workman, Herbert B. *The Evolution of the Monastic Ideal.* Londra: Charles H. Kelly, 1913.
- Zimmer, Heinrich. *The Celtic Church in Britain and Ireland.* Çev. A. Meyer, Londra: David Nutt, 1902.

The Trinity in the Theology of Michael Servetus

Michael Servetus'un Teolojisinde Teslis

Talha Fortacı

Dr. Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

talhaforta@gmail.com & <https://orcid.org/0000-0002-6539-9302>

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Geliş Tarihi Date Received	10.07.2022
Kabul Tarihi Date Accepted	22.12.2022
Yayın Tarihi Date Published	15.01.2023
Atf Citation	Talha Fortacı. "Trinity in the Theology of Michael Servetus". <i>Oksident</i> 4/2 (2022): 173-206.
İntihal Plagiarism	Bu makale, <i>Tumitin</i> yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. This article was scanned by <i>Tumitin</i> , and no plagiarism was detected.
Doi	https://doi.org/10.51490/oksident.1185570

Öz

Hristiyanlığın en temel dogması olan teslis, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh şeklinde temsil edilen üçlü bir Tanrı tasavvurunu ifade eder. Mevcut haliyle teslis, Hristiyanlık tarihinde çok önemli yeri olan konsillerde alınan kararlar doğrultusunda Hristiyanlığın resmi inanç esası halini almıştır. En genel izahla teslis inancı, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak ifadelendirilen bu üç üknumun her birinin Tanrı olduğuna, tanrısallık bakımından aralarında herhangi bir üstünlük veyahut farklılık bulunmadığına iman etmektir ve bir Hristiyan olabilmenin en temel şartı bu dogmayı kabul etmektir. Bununla birlikte, Hristiyanlık tarihinde kendilerini "Hristiyan" olarak tanımlamalarına rağmen teslisi reddeden bazı kişi ve grupların varlığı da bir hakikattir. Bu isimlerden en önemlisi bugün Üniteryanizm olarak bilinen hareketin de kurucusu kabul edilen Michael Servetus'tur. Servetus, teslis hakkında ciddi eleştiriler yaptığı bazı eserler yazmıştır. O, teslisin Kutsal Kitap'ta geçmediğini söylemekte ve Hristiyanlığın özünde bu dogmanın yer olmadığını iddia etmektedir. Servetus'a göre teslis, Yunan felsefesinin etkisiyle şekillenmiş bir kavramdır ve Hristiyanlığı tahrif etmektedir. Döneminde oldukça ses getiren bu itirazlar zamanın Protestan ve Katolik ilahiyatçıları oldukça kızdırmıştır ve Servetus 1553 yılında Katolik-Protestan iş birliğiyle Cenevre'de yakılarak öldürülmüştür. Bu çalışmada Michael Servetus'un dini düşüncesi özellikle teslise bakışı bağlamında incelenmiş ve geleneksel teslis anlayışına getirdiği eleştiriler analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hristiyanlık, Teslis, Michael Servetus, Üniteryanizm.

Abstract

The Trinity (taslis in Arabic), which constitutes the most fundamental dogma of Christianity, expresses a triune conception of God represented as Father, Son, and Holy Spirit. In its current form, the Trinity has been made the official belief basis of Christianity following the decisions taken in the councils, which occupy a significant place in the history of Christianity. In the most general terms, Trinity is the belief that each of these three entities, Father, Son, and Holy Spirit, is God and that there is no superiority or difference between them in divinity. Acceptance of the Trinity is necessary for becoming a Christian. Nevertheless, it is well-known that in the history of Christianity, some individuals and groups rejected the Trinity despite identifying themselves as "Christians". The most notable of these names is Michael Servetus, who is also considered the founder of the movement known today as Unitarianism. Servetus wrote some books in which he seriously criticized the Holy Trinity. According to Servetus, the Trinity is not mentioned in the Holy Bible, and this dogma has no place in the essence of Christianity. The Trinity is a construct fashioned by Greek philosophy and falsifies Christianity. These objections, which made an overwhelming impression in his time, greatly angered the Protestant and Catholic theologians. Servetus was burned to death in Geneva in 1553 due to Catholic and Protestant collaboration. This study examines the religious thought of Michael Servetus, particularly his interpretation of the Trinity, and analyzes his challenges to the traditional understanding of the Trinity.

Key Words: History of Religions, Christianity, Trinity, Michael Servetus, Unitarianism.

Özet

Teslis (İngilizce Trinity, Grekçe Trias, Latince Trintas ve Arapça Teslis) Hristiyanlıkta Baba-Oğul-Kutsal Ruh şeklinde formüle edilmiş üç unsurlu ilâhlık anlayışını ifade eder. Teslis (triados) kavramı, miladi 180 dolaylarında ilk defa Antakya Patriği Teofilos tarafından kullanılmıştır. Günümüzdeki şekliyle sistematik bir dogmayı kastetmeyen Teofilos, 'Triados' ile Tanrı, Tanrı'nın kelimesi ve Tanrı'nın hikmeti (ruhu) gibi anlamlara işaret etmiştir. Dördüncü asırda doktrinleşecek olan teslis akidesini çağrıştıracak biçimde yorumlayan kişi ise ilk Latin kilise babası Tertullian'dır (ö. 225).

Muhteva itibariyle bakıldığında teslis, en genel tanımıyla Baba, Oğul ve Kutsal Ruh şeklinde formüle edilen bir Tanrı tasavvurudur ve bu bakımdan Hristiyanlığın en temel dogmasıdır. Geleneksel Hristiyan inancına göre, tanrısal doğada Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olmak üzere üç uknum yer alır. Bu üçlü, kendi aralarındaki ilişkileri bakımından farklı olsalar da asıl itibariyle bir tanrıdır. Baba, babalık itibariyle Oğul'dan, Oğul, oğul olması dolayısıyla Baba'dan, Kutsal Ruh ise hem Baba hem de Oğul'dan geldiğinden diğer ikisinden farklıdır ve teslisin unsurları arasındaki farklılık sadece bundan ibarettir.

Hristiyanlık tarihinde yukarıda açıklanan teslis anlayışından farklı olarak Oğul İsa ile Kutsal Ruh'un tanrısal bir öz taşımadığını savunan ve dolayısıyla bu iki unsurun ilahlığını reddeden bazı kişi ve gruplar vardır. Bu isimlerin en önemlilerinden biri, Üniteryan Kilise'nin de kurucusu kabul edilen İspanyol hekim ve teolog Michael Servetus'tur. O, dinî görüşlerinden dolayı Calvin ve Katolik Kilisesi iş birliğiyle katledilmiştir.

Servetus'un teslis düşüncesi incelendiğinde onun bu doktrine kategorik olarak temelden karşı olduğu görülür. O, ilk eserine İsa Mesih'in bir hipostaz değil,

Summary

The Trinity (Trias in Greek and Trinitas in Latin) describes a three-element concept of deity as Father-Son-Holy Spirit. The Trinity (triados) was first used by Theophilus, the Patriarch of Antioch, around 180 AD. Theophilus, who did not mean a systematic dogma as it is known today, was referring to God, the word of God, and the wisdom (spirit) of God by the word 'triados.' Tertullian (d. 225), the first Latin church father, was the first to interpret it in a way that evoked the doctrine of the Trinity, which would evolve into a doctrine in the fourth century.

In terms of its content, the Trinity is, in its most general definition, a conception of God formulated as Father, Son, and Holy Spirit, constituting Christianity's most fundamental dogma. According to traditional Christian belief, there are three entities in the divine nature: the Father, the Son, and the Holy Spirit. Even though these three are distinct in their relations, they essentially consist of one God. The Father differs from the Son in his paternity, the Son differs from the Father in his sonship, and the Holy Spirit differs from the other two in coming from both the Father and the Son. This is the only difference between the elements of the Trinity.

Some individuals and groups in the history of Christianity denied the divinity of the Son, Jesus Christ, and the Holy Spirit, arguing their lack of divine essence. One of the most influential of these figures was the Spanish physician and theologian Michael Servetus, who is regarded as the founder of the Unitarian Church. He was murdered for his religious opinions as a result of the collaboration between Calvin and the Catholic Church.

Examining the trinitarian thought of Servetus reveals that he is categorically

bir insan olduğunu ve bunun hem ilk dönem kilise Babaları tarafından hem de Kutsal Yazılar tarafından açıkça anlatıldığını söyleyerek başlar ve geleneğe karşı farklı bir savunma mekanizması geliştirmiş olur. Mesih, mucizevi bir şekilde doğan Tanrı'nın oğludur. Bir hipostaz değil, gerçek bir oğuldur. Kutsal Ruh'un ayrı bir Tanrı olarak tesis edilişi de büyük bir hatadır. Kutsal metinlerde buna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Evet Kutsal Kitap'ta Baba'dan bahsedilmektedir, Oğul'dan bahsedilmektedir ve hatta Kutsal Ruh'tan da bahsedilmektedir fakat mevcut haliyle var olan kurumsal teslis doktrinini destekleyecek formatta herhangi bir ima yoktur. Bu bakımdan teslis ne mantıkla bağdaştırılabilir ne de Kutsal Kitap'la temellendirilebilir bir doktrin değildir.

Servetus, kiliseyi baştan aşağı yozlaştıran ve onu gerçek temelden uzaklaştıranın Baba ve Oğul'un eş-tözel olup olmadığını ilişkin metafizik Yunan spekülasyonlarının Hristiyanlığa girişi olduğunu düşünmektedir. Ona göre ilahi doğadaki şahısların birliği anlayışı Kutsal Kitap ile çelişkili ve karmaşık bir icattır. Kutsal Kitap'taki açıklamalar birden fazla Tanrı'yı değil, yalnızca Tanrı kelimesinin farklı kullanımlarını ima eder ve açıkça Tanrı ve Mesih'i ayrı varlıklar olarak gösterir. Kutsal Kitap'ın çeşitli pasajları Kutsal Ruh'un ayrı bir tanrısal varlık olmadığını; bilakis Tanrı'nın kendisinin bir faaliyeti olduğunu gösterir. Skolastik ilahiyatçıların ileri sürdüğü argümanlar Kutsal Yazılarda belirtilmeyen temellere dayanmaktadır. Kutsal Kitap tamamen saf ve yalın anlamıyla anlaşılmalıdır. Böyle bir okuma Eski ve Yeni Ahit'in açıkça bir Tanrı'yı (Baba) ve bir Mesih'i (Oğul) öğrettiğini ortaya koyar. Eski Ahit tekrar tekrar tek bir Tanrı'ya vurgu yapar. Geleneği körü körüne takip eden bazı ilahiyatçılar ise anlamadıkları kavramlar hakkında tartışarak bunları Kutsal Kitap'a tamamen aykırı bir anlamda/şekilde kullanırlar.

and profoundly opposed to the trinitarian doctrine. He begins his first work by stating that Jesus Christ is human, not hypostasis. Arguing that the humanity of Jesus was demonstrated by the early Church Fathers and the Scriptures, Servetus developed a different defense mechanism against tradition. The Messiah is God's miraculously born son. But he is not a hypostasis but rather a true son. Establishing the Holy Spirit as a separate God is also a gross error and not supported by scripture. The Father, Son, and Holy Spirit are all mentioned in the Bible. However, it does not contain any statements supporting the institutional doctrine of the Trinity in its current form. Therefore, trinitarianism is a doctrine that contradicts logic and cannot be justified biblically.

According to Servetus, the introduction of Greek metaphysical ideas into Christianity about whether the Father and the Son have the same substance contaminated the Church from top to bottom and pushed it away from its genuine foundation. The conception of the unity of persons in the divine nature is a complex invention, contradictory to the Bible. Biblical explanations do not imply more than one God, but only different uses of the word God and reveal God and the Messiah as separate beings. The Bible also demonstrates that the Holy Spirit is not a separate divine being but an agency of God Himself. Scholastic theologians justified the notion of the Trinity with arguments based on sources other than the Holy Scriptures. The Bible must be understood in its most basic and literal sense. Such a reading reveals that the Old and New Testaments teach one true God (the Father) and one true Messiah (the Son). The Old Testament repeatedly emphasizes one God. However, some theologians, blindly adhering to tradition, argue about concepts they do not understand and utilize them in a

Servetus'un teslisi reddediş sebebinin bazı düşüncelerden etkilenmiş olması hasebiyle vuku bulduğu akla gelebilir. Yaptığımız okumalar bağlamında ifade etmek gerekirse, Servetus'un bir kişi ve yahut gruptan etkilenecek teslisi reddettiğini söylemek pek makul değildir. Hukuk okumak için Fransa'ya gidişi ve burada yaptığı detaylı Kutsal Kitap okumaları onu teslis hakkında şüpheye düşürmüştür. Akabinde yaptığı daha kapsamlı okumalar sonucunda kesin bir biçimde Hristiyanlıkta teslis diye bir dogmanın olmaması gerektiği kanaatine sahip olmuştur. Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla, önce bu konuda kesin bir kanaate sahip olmuş ve ardından bu düşüncesini ispat etmek için çok farklı yelpazede kaynağa referans yapmıştır. Bunlar arasında yer yer Yahudi ve İslam kaynakları dahi bulunmaktadır.

İlk eserinden son çalışmasına kadar Servetus'un Hristiyanlık düşüncesi incelendiğinde, onun en temel kabullerinden birinin, Tanrı'nın tek ve eşsiz bir Tanrı olduğu doktrini olduğu görülür. Görüşlerinin birçoğu zaman zaman değişme ve gelişme gösterse de İsa Mesih ve teslis hakkındaki doktrini tüm yazıları boyunca tutarlılığını korumuştur. Servetus'un teslis hakkındaki bakış açısı esasen çok yönlüdür. Örneğin *De Trinitatis Erroribus*'da teslis dogmasının mantıksız olduğunu vurgulayarak rasyonel bir temelde tartışırken, *Christianismi Restitutio*'da Mesih'in misyonu ile ilgili farklı bir manzara ortaya koyar ve teslisin gereksiz kılındığı alternatif bir soteriolojik sistem geliştirir. O'nun Tanrı tasavvurunda şahıs temelli bir ayırım yoktur; yalnızca vahiy temelinde bir ayırımı kabul eder. Servetus'un teslis eleştirisi tek bir sebebe bağlı değildir. Gerek asli günah görüşü gerekse vaftiz ile ilgili kabul-leri de gelenekle çatışmaktadır.

way that is entirely contrary to the Holy Bible.

One may suspect that the reason for his rejection of the Trinity is that he was influenced by some previous opinions. In light of the readings I have done, it is not reasonable to conclude that Servetus rejected Trinity because he was influenced by some individuals or groups. He became skeptical of the Trinity because he went to France to study law and did extensive Bible readings there. Subsequently, from his more comprehensive readings, he concluded that there should be no such dogma as Trinity in Christianity. As far as can be understood from his works, Servetus first had a solid conviction on this issue and then referred to a wide range of sources to support his opinion. Among the sources were even Jewish and Islamic texts.

Examining the Christian thought of Servetus from his first to his last work reveals that one of his most fundamental assumptions is the doctrine that God is one and unique. Although many of his ideas have changed and evolved over time, his doctrine of Jesus Christ and the Trinity has remained consistent throughout his writings. Servetus' view of the Trinity is essentially multi-dimensional. For example, *De Trinitatis Erroribus* emphasizes the irrationality of the trinitarian dogma and discusses it rationally. In contrast, *Christianismi Restitutio* paints a different picture of the mission of the Messiah. He devises an alternative soteriological system that renders the Trinity obsolete. In his conception of God, Servetus does not recognize a distinction based on persons but only on revelation. The Trinitarian criticism of Servetus does not depend on a single reason, and his views of original sin and baptism also contradict tradition.

Introduction*

Taslīs is derived from the Arabic word salāsah (three), which means Trinity, making three and calling as three. Trias is the Greek equivalent of this term, which expresses the understanding of divinity with three elements, formulated as Father-Son-Holy Spirit in Christianity. Trinitas is its Latin equivalent.¹ Theophilus, the Patriarch of Antioch, used the concept of the Trinity for the first time around 180 AD. Theophilus, who did not mean systematic dogma in its modern sense, defined 'Triados' as God, God's word, and God's wisdom (spirit).² Tertullianus (d.225), known in church history as the father of Latin theology, systematized the Trinity for the first time, and it was indoctrinated in the 4th century.³ As a result of the new doctrinal divisions that emerged from the 4th century onwards, it is clear that the Trinity gained an *orthodox* character and transformed into the general acceptance of Christians through councils convened by the state.⁴ Since then, it has been asserted that while the Christian understanding of God expresses a relative monotheism, it actually corresponds to a trinitarian meaning.⁵

The Trinity is a conception of God formulated as Father, Son, and Holy Spirit, and it is the most fundamental dogma of Christianity in this regard. According to traditional Christian belief, the divine nature is divided into three uknūms: the Father, the Son, and the Holy Spirit. Although they have different relationships with one another, they are all gods. The Father is distinct from the Son in paternity, and the Son is distinct from the Father in that he is the Son. The Holy Spirit is different from both the Father and the Son. This is the only distinction among persons of the Trinity. The generation of the Son and Holy Spirit should not be interpreted as from non-exist-

* This paper is based on the findings of my Ph.D. dissertation, *Michael Servetus as a Monotheistic Christian and His Understanding of Christianity*, which was submitted to the Social Sciences Institute of Bursa Uludağ University in 2022.

¹ Jacques Waardenburg, "Teslis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40: 548; Mehmet Bayraktar, *Bir Hıristiyan Dogması Teslis* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2007), 36-37.

² Waardenburg, "Teslis", 548

³ J. N. D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, 4th ed. (London: Adam&Charles Black Press, 1968), 112-115; Waardenburg, "Teslis", 548.

⁴ Waardenburg, "Teslis", 58.

⁵ Zafer Duygu, *Hıristiyanlık ve İmparatorluk* (İstanbul: Divan Yayınları, 2017), 83.

ence but rather as a process that occurs within God. The Son, the Word, descended from the Father through the divine mind; the Holy Spirit descended through the divine will.⁶

There have always been theologians and groups who reject the doctrine of the Trinity because it undermines the principle of monotheism. In Ancient and Late Antiquity, examples include Ebionites, Dynamic Monarchians, and Arians.⁷ Michael Servetus, the 16th-century Spanish physician, and theologian, is also a meaningful name.⁸ Because he rejected the doctrine of the Trinity, he was executed due to the collaboration of Calvin, a key figure in the Reformation process, and the Catholic Church. Servetus' views are still held by the Unitarian Church today, and he is regarded as the Church's founder.⁹ Servetus, who began studying the Bible in his twenties, claimed that none of the fundamental faiths, such as the traditional doctrine of the Trinity, child baptism, and original sin, were founded on the scriptures and were misinterpreted. Defending the falsity of the Trinity, Servetus proposed that there is a god¹⁰ and that the current religious understanding and other theological assumptions in Christianity should be revised.

⁶ Muhammet Tarakçı, *St. Thomas Aquinas* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 129-130; Jon Hoover, "İslâmî Monoteizm ve Teslîs", trans. Zeynep Yücedoğru, *Oksident* 1/1 (2019): 131.

⁷ For detailed information about these groups, see Turhan Kaçar, "Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/2 (2003): 187-206; Bilal Baş, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüşçülük* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2016); S. G. F. Brandon, "Ebionites", *A Dictionary of Comparative Religion*, ed. S. G. F. Brandon (New York: Scribner, 1970), 253; Zafer Duygu, "Hıristiyanlığın Erken Yüzyıllarındaki İsa Teolojisi Tartışmalarında 'Dinamik Monarşiyenist' Akıma Özgü 'Monoteist' Kristoloji ve Bunun 'Ebionit' Kristolojiyle Mukayesesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31 (13 Nisan 2018): 329-343.

⁸ Information regarding Michael Servetus' life and works will not be provided here because it would greatly broaden the scope of this study. For more information, see William Hamilton Drummond, *The Life of Michael Servetus* (London: John Chapman Press, 1848).

⁹ Unitarianism is a theological belief based on a 'monotheistic' concept of God that aims to largely alter the Trinity doctrine, which forms the basis of Christianity. The Unitarian movement has always emphasized the importance of reason and the ability to think independently about religious matters. Rather than the traditional doctrine of Trinity, it accepts a monotheistic idea of God based on the Bible. For more details, see Earl Morse Wilbur, *A History of Unitarianism: Socinianism and Its Antecedents* (Boston: Beacon Press, 1945); İsmail Yılmaz, *Uniteryanizm'in Doğuşu ve Bunu Etkileyen Dini Faktörler* (Ph.D. Thesis, Bursa: Uludağ University, 1994).

¹⁰ Michael Servetus, *RC*, trans. Christopher A. Hoffman & Marian Hillar (Lewiston: The Edwin Mellen Press, 2007), 106.

When we look at the works written about Servetus in the modern period, we can see that they are mostly biographies. Some works, however, deal with Servetus' view of Christianity and his general understanding of theology.¹¹ However, no study that mainly addresses Servetus' views on the Trinity has been conducted. From this point, this article aims to fill this gap. In other words, it investigates Servetus' views on the Trinity as a fundamental Christian doctrine. It attempts to fully reveal Servetus' thoughts on the Trinity on the one hand and determine how these thoughts differ from traditional Christian teaching on the other. It also discusses Servetus' criticism of the Trinity.¹²

1) Servetus' Conception of the Trinity

Servetus was baptized with the popular Spanish name Michael.¹³ Although Servetus is commonly known as *Miguel Servet*, his full name is Miguel Serveto Conesa.¹⁴ Servetus came from a Christian family and is considered to have been raised as a Catholic.¹⁵ Servetus received his primary education

¹¹ The most important of these works is Jerome Friedman's Ph.D. dissertation, *Michael Servetus: The Theology of Optimism*, finished in 1971 at the University of Wisconsin. This thesis aims to provide a comprehensive examination of Servetus' theology. Elisabeth Feist Hirsch's article "Michael Servetus and the Neoplatonic Tradition: God, Christ, and Man," published in *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, is also significant. The most notable feature of this study is that it illustrates the extent to which Neoplatonist ideas influenced Servetus' theology.

¹² Michael Servetus has written two works about the trinity and the general understanding of Christianity. All three books in question were written in Latin. The first of these three works that are the most important sources for our study is *De Trinitatis Erroribus Libri Septem* (Seven Books on the Errors of the Trinity), published in 1531 in Hagenau, near Basel. The second is *Dialogorum De Trinitate Libri Duo* (Dialogues on the Trinity: Two Books), published in 1532. Earl Morse Wilbur translated these two works into English in 1932 as *The Two Treatises of Servetus on The Trinity* (abbreviated as TTT). Third, his most important work is *Christianismi Restitutio* (Reconstruction of Christianity). This book was published in Vienne on January 3, 1553, in five separate volumes and translated into English by Christopher A. Hoffman and Marian Hillar in 2007 under *The Restoration of Christianity* (abbreviated as RC).

¹³ Allwoerden Heinrich Von & Mosheim Johann Lorenz Von, *Historia Michaelis Serveti* (Helmstad: Stanno Buchholtziano, 1728), 4; Drummond, *The Life of Michael Servetus*, 4; Carl Theophilus Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings* (Philadelphia: Lipincott Company, 1910), 12.

¹⁴ Wilbur, *A History of Unitarianism*, 1: 64

¹⁵ Roland Bainton, *Hunted Heretic* (Boston: Beacon Press, 1953), 2; Robert Willis, *Servetus and Calvin* (London: Henry S. King & Co, 1877), 5; Mark. W. Harris, *Historical Dictionary of Unitarian Universalism* (Lanham, Md.: The Scarecrow Press, 2004), 425-426. González Ancín argued that the Servetus family was the Converso (the name given to Jews and Muslims or their descendants who converted to Catholicism in the 14th and

from his father, then studied theology at Montearagón Monastery¹⁶ before enrolling at the University of Zaragoza in 1520.¹⁷ He studied natural philosophy, moral philosophy, logic, metaphysics, and occasionally astronomy, as well as art, at this university.¹⁸ Servetus quickly learned Latin, Greek, Hebrew, and Arabic and was appointed as secretary to Quintana, one of Emperor Charles V's abbots, in 1525 due to his language skills.¹⁹

His father desired him to study law. In 1528, he sent Servetus to the University of Toulouse, France, for this purpose.²⁰ Toulouse's law school was regarded as one of the best in Europe, and the inquiring spirit of the Renaissance was stronger there than in Zaragoza or Barcelona at the time. The university had 10,000 students and 600 professors.²¹ Servetus spent much time there studying the law and the scriptures. His studies on the Bible there provided him with profound theological depth and allowed him to discover

15th centuries under Spanish and Portuguese rule). As a result of his research in some notary documents, he stated that Servetus was born with a congenital genital defect, which caused the family to experience extreme anxiety. If this defect were observed, it could create a perception that the family adheres to the tradition of circumcision in Judaism. Thus, although they appeared to have become Christians, they remained crypto-Jews, which would have been the reason for their trial at the inquisition. Ancín also stated that Servetus was a member of the Villanueva family and that this surname was commonly given to Jewish converts in that region. For detailed information, see Miguel González Ancín, *Miguel Servet en España (1506-1527)* (Tudela: Imprenta Castilla, 2017), 24-25.38-40. However, Ancín's views on this matter do not seem correct.

¹⁶ Robert Wallace, *Antitrinitarian Biography* (London: Whitfield, 1850), 1: 420; Wilbur, *A History of Unitarianism*, 1: 64; Peter Hughes, "The Early Years of Servetus and the Origin of His Critique of Trinitarian Thought", *JUJH* 37 (2014 2013): 43.

¹⁷ Miguel González Ancín, "Miguel Servet: Su Educación y los Médicos con los que Convivió a Través de Nuevos Documentos", *Revista de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya* 33/1 (2018): 30-31; Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 12-13; Willis, *Servetus and Calvin*, 7-8.

¹⁸ Ancín, "Miguel Servet: Su Educación y los Médicos con los que Convivió a Través de Nuevos Documentos", 31.

¹⁹ Odhner, *Michael Servetus, His life and Teachings*, 12-13; John F. Fulton, *Michael Servetus* (New York: Herbert Reichner, 1953), 26; Hughes, "The Early Years of Servetus and the Origin of His Critique of Trinitarian Thought", 55-56; Ephraim Emerton, "Calvin and Servetus", *Harvard Theological Review* 2/2 (1909): 142. Servetus was appointed Quintana's secretary at the age of 17, according to Odher, and 19, according to Drummond. This difference arose because the authors disagreed about Servetus' date of birth.

²⁰ Drummond, *The Life of Michael Servetus*, 3; Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 13; Charles D. O'Malley, "The Complementary Careers of Michael Servetus: Theologian and Physician", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 8/4 (1953): 379; Willis, *Servetus and Calvin*, 10; Fulton, *Michael Servetus*, 26.

²¹ Bainton, *Hunted Heretic*, 7; J. Trueta, "The Contribution of Michael Servetus to the Scientific Development of the Renaissance", *BMJ* 2 (1954): 508.

many conflicts between Roman Catholic doctrines and the scripture.²² He also noticed that some Protestant reform doctrines lacked scriptural support.²³ At this stage, Servetus experienced a turning point in his life and came to the conclusion that it was necessary to thoroughly consider the doctrines of the Bible, rejecting traditional faith.²⁴

When Servetus' Trinity thought is examined, it is clear that he is fundamentally opposed to this doctrine. He begins his first work (*De Trinitatis Erroribus Libri Septem*, 1531) by stating that Jesus Christ was a human being, not a hypostasis, as both the early church Fathers and the Scriptures clearly explained. Thus, he developed a different defense mechanism against tradition.²⁵ Some counter-arguments, however, claim that Servetus did not reject the doctrine of the Trinity but was only opposed to concepts borrowed from philosophy and incorporated into Christianity and that he specifically intended to correct the Nicene formulation's errors, but these should be approached with caution. It is unlikely that they directly applied to the Servetus sources. On the other hand, some researchers comment that the most accurate concept describing Servetus' theology is not 'anti-trinitarian' but 'anti-traditional.'²⁶ Christ is God's miraculously born son. He is a real son, not a hypostasis. It is also a grave error to regard the Holy Spirit as a separate God. There is no mention of it in the sacred texts. Yes, the Bible mentions the Father, the Son, and even the Holy Spirit, but there is no implication in the format to support the existing institutional Trinity doctrine.²⁷ In this

²² Wilbur, *A History of Unitarianism*, 1: 65-66.

²³ Drummond, *The Life of Michael Servetus*, 3-4; O'Malley, "The Complementary Careers of Michael Servetus: Theologian and Physician", 379; Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 13; John Daintith (ed.), "Servetus, Michael (1511-1553)", *Biographical Encyclopedia of Scientists* (Florida: CRC Press, 2009), 688-689; Wallace, *Antitrinitarian Biography*, 1: 420-421.

²⁴ Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 13; Bainton, *Hunted Heretic*, 29-46.

²⁵ Michael Servetus, *TTT*, trans. Earl Morse Wilbur (London: Cambridge: Harvard University Press, 1932), 3.

²⁶ George Huntston Williams, *The Radical Reformation* (Philadelphia: West Minster, 1962), 57-58. Peter Hughes, "The Face of God: The Christology of Michael Servetus", *JUJH* 40 (2016/2017): 23-24.

²⁷ Servetus, *TTT*, 3, 49-50, 58; Servetus, *RC*, 2007, 5-11; S. C. Mitchell, "A Stricture on Schaff's Account of Servetus", *The American Journal of Theology* 1/2 (1897): 452-453; Maria Tausiet, "Magus versus Falsarius: A Duel of Insults between Calvin and Servetus", *Reformation & Renaissance Review* 10/1 (2008): 76-77. According to some assessments, Servetus' critiques of the trinity were not malicious from a Christian point of view, either. All his zeal sprang from his devotion to Christ and his sincere piety. So he criticized the existing doctrines and tried to correct them so that everyone could be connected to Christ. See Goldstone Lawrence & Goldstone Nancy, *Out of the Flames* (New York: Broadway Books, 2002), 71-72.

regard, the Trinity is neither logically nor biblically reconcilable. He says in one of his pivotal statements:

Those who maintain that there are three substantial persons or hypostases in God, insinuate three Gods, equal by nature. For they propose to us three distinct and different substantial things and they insist that each one of these things, (or hypostases, as they call it) is God. Hence necessarily they make three equal and distinct Gods... For when these persons or hypostases, different as to thing and number, are one by one predicated of God, it necessarily follows that there are as many subjects as three are predicated, and that according to the number of the persons, so also the number of the gods are multiplied. And though in words they predicate one such God to us, yet in effect and fact they represent to us three Gods in the understanding. For every acute and sincere intellect must see that there are three things proposed for the worship. But how these three, of whom each one is God, make one God in number, no one has ever been able to say or to teach. It is therefore left in the spirit and in the understanding an insoluble perplexity and inexplicable confusion that the three are one, and the one is three. But to set up three Gods equal by nature, this is the highest blasphemy and impiety.²⁸

The Trinity, according to Servetus, is the most challenging barrier for Jews and Muslims to overcome in becoming Christians. Names like Jesus and the Holy Spirit are terms designed to reflect different aspects of God to us, just as God introduces himself to us in the Bible with various names such as *El Shaddai* and *Elohim*, each of which expresses a different message. Furthermore, none of the concepts used to explain the Trinity doctrine, such as hypostasis or ousia, are found in the Bible. Biblical references to the Father, Son, and Holy Spirit point to various images or manifestations of God.²⁹ Ac-

²⁸ Servetus' speech before his trial in Geneva. See Heinrich Von & Johann Lorenz Von, *Historia Michaelis Serveti*, 131.

²⁹ Martin I. Klauber, "Servetus, Michael (1511-53)", in *The Dictionary of Historical Theology*, ed. Trevor A. Hart (Milton Keynes: Paternoster Press, 2000), 521; Udo Thiel, *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy*, ed. Daniel Garber & Michael Ayers (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 1: 872; Bainton, *Hunted Heretic*, 8-9. Timothy George states that Calvin also knew that words such as ousia, hypostases, persona, and even trinitas were not used in the Bible. However, he nevertheless defended the trinity and fiercely opposed the anti-trinitarians. See Timothy George, *Reformcularn Teolojileri*, trans. İbrahim Elbeyli (İstanbul: Haberci, 2019), 316-317. Moreover, Servetus' concept of 'manifestations' in relation to the trinity is an ap-

According to Servetus, the Trinity is the most damaging doctrine to Christianity. It has created countless evils and perversions, filling the Church with inextricably illogical doctrines. Because of this ‘nonsense,’ the Christian faith became an object of ridicule for Jews and Muslims.³⁰ The following statements on the subject are noteworthy:

Pray what Turk, Scythian, Barbarian could bear these disputes of words, without laughter? Furthermore, and worse than all this, how much this tradition of the Trinity has, alas! been a laughing-stock to the Mohammedans, only God knows. The Jews also shrink from giving adherence to this fancy of ours, and laugh at our foolishness about the Trinity; and on account of its blasphemies they do not believe that this is the Messiah who was promised in their law. And not only Mohammedans and Hebrews, but the very beasts of the field, would make fun of us did they grasp our fantastical notion, for all the works of the Lord bless the one God.³¹

Servetus takes a sarcastic tone, comparing the three persons in the Trinity to a silhouette of a demon, a three-headed Kerberos,³² a terrible beast, and a game devised by the devil to tamper with people’s minds to distract them from the true Messiah’s knowledge.³³ The introduction of Greek metaphysical speculations about whether the Father and Son are co-substantial or not into Christianity thoroughly corrupts the Church and separates it from its true foundation.³⁴ In his opinion, understanding the unity of persons in divine nature is a complex invention that contradicts the Bible. Holy scriptures do not imply more than one God but merely different

proach that has recently been discussed by several authors. For an example, see Frithjof Schuon, *From the Divine to the Human: Survey of Metaphysics and Epistemology*, trans. Gustavo Polis & Deborah Lambert (Bloomington: World Wisdom Books, 1981), 37.

³⁰ Michael Servetus, *The Two Treatises of Servetus on the Trinity*, trans. Earl Morse Wilbur (London: Wipf & Stock Pub, 2013), 66-67.

³¹ Servetus, *TTT*, 66-67.

³² Servetus, *RC*, 2007, 166; Matteo Gribaldi, *Declarationis Jesu Christi Filii Dei*, trans. Peter Hughes & Peter Zerner (New York: Blackstone & Michael Servetus Institute, 2010), 5; Walter Nigg, *The Heretics*, trans. Richard Winston & Clara Winston (New York: Alfred A. Knopf., 1962), 324-325. In Greek mythology, Hades’ three-headed dog guards the entrance to the underworld, where the dead reside. The Kerberos is a venomous dog with a snake tail and several snakeheads on its back. Its job is to keep the living out and to keep anyone who enters from ever leaving. See. Stephen P. Kershaw, *Yunan Mitolojisi Rehber Kitabı*, trans. Şefik Turan (Konya: Salon Yayınları, 2018), 203-205.

³³ Servetus, *RC*, 2007, 30,87-88.

³⁴ Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 68-69.

uses of the word God, clearly showing God and Christ as separate entities.³⁵ Various Biblical passages indicate that the Holy Spirit is not a separate deity but an activity of God himself. The arguments advanced by scholastic theologians are based on foundations not stated in the Scriptures. The expressions of the Bible must be understood in its pure and simple sense so that when such a reading is done, the Old and New Testaments clearly teach about a God (Father) and a Christ (Son). The Old Testament repeatedly emphasizes one God. Some theologians, who follow the tradition blindly, argue about concepts they do not understand and use some concepts in a sense/way that is utterly contrary to the Bible.³⁶

Servetus believes that the entire Christian world has accepted a false concept of God and that some theologians have attempted to justify the Trinity using philological explanations of certain Latin concepts. The three hypostasis, three persons, or three substances undoubtedly give rise to three distinct Gods, indicating polytheism.³⁷ Servetus devotes all his energies to understanding the nature of God from the perspective of gradual revelation but pays little attention to the soteriologically based issues that concern another aspect of the Trinity.³⁸ His rejection of the Trinity ultimately rests on two grounds. First, God's nature does not allow for a triple subdividing. Second, such a traditional formulation is unnecessary for human emancipation because Christ did not save humankind with a ransom but united him in God.³⁹ Original sin had no effect on the human personality, so humans do not need to be saved by a Savior. Both of these seemingly unrelated points are highly interconnected and are based on Servetus' distinctive Neoplatonic dialectic thinking.⁴⁰

³⁵ Servetus, *TTT*, 4.

³⁶ Servetus, *TTT*, 5; Jerome Friedman, "The Reformation Merry-Go-Round: The Servetian Glossary of Heresy", *The Sixteenth Century Journal* 7/1 (1976): 76-77.

³⁷ Servetus, *RC*, 2007, 41-42.

³⁸ Jerome Friedman, *Michael Servetus: The Theology of Optimism* (Ph.D. Thesis, University of Wisconsin, 1971), 211.

³⁹ Servetus, *RC*, 2007, 340-341. Therefore, understanding Servetus' denial of the Trinity requires a consideration of both the context of salvation and baptism.

⁴⁰ Friedman, *Michael Servetus: The Theology of Optimism*, 216.

1.a) The Father

Servetus' doctrine of God is based on two theological premises: the unity and immutability of God. God is eternal,⁴¹ one,⁴² indivisible and incomprehensible, but He reveals his existence through creation. As a result, living and inanimate beings are, in a way, manifestations of God. He existed before creation as God, but he was not the Light, the Word, or the Spirit. It was something else that could not be expressed in any other way. However, God is indefinable. Light, Word, and Spirit are all reflections, images, or manifestations of the eternal God in some way.⁴³ These divine manifestations are available to us in our worldly state. On the other hand, there will be others too numerous to count and more subtle after the resurrection.⁴⁴

The following sentences of Servetus seem to reflect his modalism:

God has revealed Himself to us, making Himself outwardly visible through the Word, yet internally perceptible through the spirit.⁴⁵

According to Servetus, there is no before or after when talking about God. Such expressions lose their meaning when used about God. The Father in the Trinity is the only God from whom all existence emanates and is the essence of all matter. God's universal and all-forming essence has had an indescribable number of divine essences and forms since eternity, encompassing the designs and forms of all things.⁴⁶ God never has a physical body. He created matter and the universe and made it suitable for humans. He also created matter and the universe and made them suitable for humans. God is distinct from the realm of objects in this regard. Concepts like the Word, the Son, and the Spirit describe God's existence, power, giving life to

⁴¹ Michael Servetus, *RC*, trans. Christopher A. Hoffman & Marian Hillar (Lewiston: The Edwin Mellen Press, 2007), 33-34.

⁴² Servetus, *RC*, 2007, 39, 43.

⁴³ Servetus, *RC*, 2007, 233-234; Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 72-73. Servetus explains the Word and the Holy Spirit as manifestations or images of God, but interestingly, he also includes light in this explanation. Light is substantively equivalent to the Word and Spirit for Servetus. He associates these three divine forms of existence with three supreme elements following the ancient cosmological theory: Word is associated with water, air or breath with spirit, and fire with light. Also, fire and light are associated with the body and spirit of Christ. This notion that God is both fire and light is also present in the Old Testament and Hermetic literature. Additionally, the Gospel of John describes God as "Light." See John 1:5.

⁴⁴ Servetus, *RC*, 2007, 180-181.

⁴⁵ Servetus, *RC*, 2007, 1-2.

⁴⁶ Servetus, *RC*, 2007, 180.

beings, and moving them.⁴⁷ He gives his essential existence or vitality to creatures, animate or inanimate, and especially to man.⁴⁸ The statements below show Servetus' vision of God:

For what could a man ever conceive about God before He made Himself visible? The mind that thinks about God fails because He is incomprehensible; the eye does not see Him because He is invisible. The ear does not hear Him nor has it ever heard Him unless He has spoken in a human voice. The hand does not touch Him because He has no body. The tongue does not explain Him because He is ineffable. A place does not contain Him because He is not circumscribed. Time does not measure Him because He is immeasurable. Finally, He transcends everything and surpasses every intellect and mind. Certain people have taught that God can be defined by denial alone. For, if you consider this light and these other things that are known to us, you will say, "of course," because God is not the light, but above light, nor is He essence, but above essence, nor spirit, but above spirit, above everything that you can think of. This is not an accurate conception about God because it fails to teach just what God is and instead it teaches what God is not. No one knows God save someone who knows the way in which He has chosen to manifest Himself to us.⁴⁹

For Servetus, the Father is the one, eternal, and omnipotent God. However, he does not consider the Father an element of the Trinity. Not believing in the Trinity, he does not need to make a comparison among the Father, Son, and Holy Spirit. According to him, the Father is the only God who created everything; through creation, He revealed himself to the creatures. The Father manifests himself not only in living but also in inanimate beings.⁵⁰ Father, like Jehovah and Elohim, is one of God's names but unique to Him alone. The Father thoroughly pervades life, and all beings are filled with it. He is omnipresent but also above all space and all time. The forms and beings emerging from Him are mortal; therefore, finite beings should not be confused with the Infinite. Servetus' view of God is clear in his own way. He does not make long explanations about the "Father." In order to persuade followers of the tradition, he focused primarily on the Son (Jesus Christ) and the Holy Spirit in his critique of the Trinity.

⁴⁷ Servetus, *TTT*, 45, 182.

⁴⁸ Servetus, *RC*, 2007, 182.

⁴⁹ Servetus, *RC*, 2007, 156-157.

⁵⁰ Servetus, *RC*, 2007, 33-34, 39-43, 233-234.

1.b) The Son

The Christological problem underlying the doctrine of the Trinity is the nature of Jesus Christ. On the one hand, Jesus was a human being sent by God to do the Father's will. On the other hand, the divine Word (Logos), which was initially with God, became incarnate in Jesus, and Jesus Christ became God's will. This difficulty hinges on whether the notions that he is one with the Father by being equal to the Father and that he shares the titles 'Lord and God' with the Father can absolutely coexist.

Before proceeding to Servetus' explanations for the Son, it is essential to note that he did not approach this question from the standpoint of the Trinity. Within Servetus' theological framework, the concept of the son as it is presented in the Bible has a distinct role to play. Additionally, it is essential to understand the meanings Servetus assigned to words such as the Word, the Son, and Jesus Christ. Like all the other names he has used for himself in the past, the Word is a notion for him that alludes to the way God reveals himself. Messiah refers to the human Jesus, who came into this world to carry out God's will. The Son, on the other hand, refers to Christ's birth from a divine father and a human mother.⁵¹ This indicates that Mary became pregnant as a result of the heavenly seed. In other words, the Son appears as a being who has divinity in himself. The union of God and man through God's adoption of Jesus Christ, his resurrection after the crucifixion, and the conversion of the Word of God back to God all refer to distinct processes. It gets complicated only when Christ is both man and God. If a Divine name refers to a being lower than God, the term corresponds to the manifestation rather than the very nature. When speaking of Jesus Christ while referring to the Word as a name of God, this fact is significant to keep in mind. To resolve this issue, Servetus states that the Word purged itself of all divinity before becoming incarnate in Jesus and descending to a human level.⁵²

In Servetus' Christology, Jesus can be described as both a man and a God. Depending on context or perspective, Jesus could be both or neither. Alternatively, He may be the combination of God and man, as Servetus calls the 'mixture.'⁵³ However, both biblical narratives and Patristic theology allow for all these deductions. In this context, two issues should be addressed. The first is what is embodied. The second question is what happens to this

⁵¹ Friedman, *Michael Servetus: The Theology of Optimism*, 112-113.

⁵² Servetus, *TTT*, 28-29.

⁵³ Servetus, *TTT*, 211; Servetus, *RC*, 2007, 363.

entity when it incarnates. Servetus responds as follows: “Before the Incarnation, there is no such entity as the Son; only the existence of a Word can be mentioned. Following the incarnation, we have the Son of God, with the Word putting an end to its own existence.”⁵⁴

The presence of two natures in Christ is acknowledged in the traditional Christian perspective for achieving redemption. Servetus also recognizes this but does not evaluate the process in question in light of the two-nature relationship. The traditional understanding and Servetus’ idea of mixing and mixing are superficially similar in that both speak of a dual-natured Christ. However, this interpretation permits the composition in Christ to remove the divine element by discharge.⁵⁵ When comparing Servetus’ ideas on the Son Jesus Christ in his first book, *De Trinitatis Erroribus*, with his final work, *Christianismi Restitutio*, it is evident that there are significant shifts and changes. In his early works, he nearly never explains man’s position and original sin, and he stresses Jesus Christ as the Son of God in a very generic sense.⁵⁶

In this regard, Friedman is not satisfied with Servetus’ thoughts on redemption.⁵⁷ However, in his last book, *Christianismi Restitutio*, Servetus offers his own interpretations of Jesus Christ and develops an original Christology. One may wonder what and how he based the Messianic theology he constructed here. When both of his works are scrutinized, it is possible to say that the common theme of his unique doctrine of the Messiah is shaped on the axis of the gradual understanding of revelation.⁵⁸ While it is impossible to find any remark in *De Trinitatis Erroribus* that reflects this viewpoint, his Christological opinions contained in *De Trinitatis Erroribus* constitute his first effort to resolve some theological issues. Although this early attempt at theological research was somewhat flawed, it provides a solid foundation for comprehending the opinions he ultimately evolved. Servetus focuses mainly on Old Testament Hebrew names. Even though it is not expressly mentioned in the Old Testament, he strives to distinguish Christ from God as a distinct being with a different role.⁵⁹

⁵⁴ Servetus, *TTT*, 123-125,144. Servetus’ Christology is regarded to be similar to that of Paul of Samosata, who lived in the third century AD. See Mark Mattison, “Michael Servetus: Fountainhead of Anti-Trinitarianism”, *A Journal from the Radical Reformation: A Testimony to Biblical Unitarianism* 1/1 (1991-1992): 34-35; Bainton, *Hunted Heretic*, 43.

⁵⁵ Friedman, *Michael Servetus: The Theology of Optimism*, 114.

⁵⁶ Servetus, *TTT*, 127.

⁵⁷ Friedman, *Michael Servetus: The Theology of Optimism*, 115.

⁵⁸ Simply, God’s manifestation to humanity at various times throughout history..

⁵⁹ Servetus, *TTT*, 190.

Servetus also attempts to demonstrate a relationship between Christ and Wisdom. The titles given to God in the Old Testament did not differ significantly, and this similarity determined Servetus' approach to the distinction between the Father and the Word. Servetus had trouble establishing the relationship between Jesus Christ and God the Father, given that the Word is always regarded as a being inside the Father in the context of creation. Instead of presuming that the Word and Christ are identical, he attempts to demonstrate the nature of their connection and relationship.⁶⁰ Just as gradual revelation, the relationship between the Word and Christ is based on time and succession. Christ existed before the beginning of time and will exist till the end of the world. There is no distinction between the eternity of the Word and that of Christ in terms of time. The Word existed before all creatures because they were all created through the Word. Additionally, according to the Law, Christ existed before the beginning of all time. Nevertheless, in most instances where Servetus discusses the relationship between the Word and Christ, he emphasizes openly that the successive relationship is not the same as complete identity. He ironically draws a clear separation between the Son and the Word.⁶¹

To fully comprehend Servetus' Christology, his treatment of some biblical concepts should be analyzed. For instance, when the Bible states *El Shaddai*, God is mentioned in a particular context. Again, *Elohim* could refer to the same God, but because two separate titles, *El Shaddai* and *Elohim*, are employed, we must consider that they have a different, albeit subtle, meaning. For example, if the Word is not mentioned during the time of Moses, there is a reason for it. If God refers to Himself in the Bible as a Word, a Christ, and a Son, there must be a purpose for these variations.⁶² Just as the name *El Shaddai* was used for a certain period, so is the use of the Word confined to a limited time. The Bible uses *El Shaddai* during the patriarchal period but prefers different names for other times. When Moses asked for God's name, God named his name *Jehovah* instead of *El Shaddai* because it was a different era. These names are chronologically consecutive; there are slight differences among them, and they all ultimately foretell the Messiah.⁶³ God has revealed himself in many different ways at different times. For example, He is the God of Adam before the fall, the Word in creation, a burning bush or a cloud in the Old Testament, *El Shaddai* for Abraham, and *Jehovah* for Moses. Although these titles all imply various attributes of God,

⁶⁰ Servetus, *TTT*, 143.

⁶¹ Servetus, *TTT*, 143-144.

⁶² Servetus, *TTT*, 191.

⁶³ Servetus, *TTT*, 193.

they all ultimately point to God Himself. His names are distinct because God reveals himself in various ways.

In light of the preceding considerations, it is easier to comprehend how Servetus addresses discussions regarding the eternity of the Son. According to Servetus, Jesus is merely an instrument through which God reveals himself to humanity. Thus, Jesus became eternal when God manifested Himself in Jesus. As just a form of manifestation or a stage, Christ is temporal, not eternal. So, there is only a lineage tie between previous manifestations and Christ. Servetus warns us to be content with perceiving God as He chooses to reveal Himself to humankind.⁶⁴

According to Servetus, Jesus Christ is merely a human being, even if certain Christological doctrines acknowledge that Christ possesses some sort of human nature as well. At the beginning of *De Trinitatis Erroribus*, he asserts that ignoring the person of Christ has led many people astray.⁶⁵ Jesus is the name of an ordinary person. Christ, on the other hand, means anointed, and only a human can be anointed. Consistent with this conception of Jesus as a man, Servetus vehemently opposes the idea that Jesus is both man and God.⁶⁶ He thinks that the interaction between divinity and humanity (communication of idioms) splits the being of Christ into two separate parts.⁶⁷ Two natures imply two Christs, while the Bible only mentions one Son.⁶⁸ He also claims that not only the Bible but also early authorities like Clement, Justin, Irenaeus, and Tertullian stated that the term "Christ" referred to human nature.⁶⁹ The Trinitarians lack the understanding of the early Christians and instead speak in a wholly different style unknown to the ancients.⁷⁰ At the same time, there are some places where Servetus also claimed that Jesus was, in a sense, divine, although he undoubtedly thinks that Jesus was a human being.⁷¹

The key concept here is the Word that comes from God to man. Does the separation of the Word from God in this circumstance imply that it has

⁶⁴ Servetus, *RC*, 2007, 312.

⁶⁵ Servetus, *TTT*, 6.

⁶⁶ Servetus, *TTT*, 6-7, 16, 142.

⁶⁷ Servetus, *TTT*, 202.

⁶⁸ Servetus, *TTT*, 203.

⁶⁹ Servetus, *RC*, 2007, 7, 26.

⁷⁰ Servetus, *RC*, 2007, 47-48.

⁷¹ Servetus, *TTT*, 143. The Servetus' connotation to the term 'person' used for the elements of the trinity is remarkable. He redefined the word 'person' to signify a 'disposition' or 'temperament' of God rather than its usual meaning. It creates ambiguity that he uses the name Messiah both for the son Jesus and the pre-existing Word. Still, this ambiguity resolves when we recall that he declared Jesus and the Word were identical. See Servetus, *TTT*, 144-145.

ceased to be divine? Or, what precisely occurs when the Word leaves God and reaches humanity? Servetus, on the one hand, rejects those who assert that Christ possesses two natures, while on the other, he maintains that Christ is both human and partially divine. To draw accurate conclusions regarding Servetus' dilemma, one should comprehend what Servetus means by the concept of the mixture.⁷² While rejecting two natures in Christ, Servetus believes he is a God-man and uses the concept of the mixture. Jesus is not both man and God but a man of divine lineage. *He will be called the Son of God because he is the power of God rather than the seed of man... The seed of the planter is the Word of God.*⁷³ This is also what Servetus implies when he asserts that the Word pre-formed the Messiah. Since he does not accept the existence of the Son as a separate relational person within God, he also rejects Son's eternal existence.⁷⁴ Regarding Son's eternity, Servetus believes that the Son may only exist as a seed in the Word. Before the Son was born, he was only a seed in the Word, which would be the original form of his body, and a seed in the Spirit, which would be the image of his soul.⁷⁵

Christ was fully human, yet his father was divine. The Word was not the sperm of a man but rather the fertile seed in Mary's womb. Servetus did not interpret this physical union between man and God as a metaphor. He regarded God as the father of Christ, just as any man is called a father.⁷⁶ Christ is both God and man in relation to his Father and himself, respectively. What, then, is the actual effect of the Word on the union of man and God? What is the condition of the Word, which is separated from the father and becomes a human being? Although Servetus' concept of mixture or mixing theoretically exposes a being that is divine in some respects and human in others, he actually believes that the final combination is human, not divine. Christ possesses the potentials of both man and God. However, when the Word descended to join a man, his divine nature left the Word, and he remained wholly human.⁷⁷ Consequently, *Jesus is the "Son of the Eternal God," not the "eternal son of the Eternal God."*⁷⁸

⁷² Servetus, *TTT*, 209.

⁷³ Servetus, *TTT*, 13.

⁷⁴ Servetus, *RC*, 2007, 170.

⁷⁵ Servetus, *RC*, 2007, 110.

⁷⁶ Servetus, *TTT*, 16-17; J. A. Dorner, *History of the Development of the Doctrine of the Person of Christ* (Edinburgh: T & T Clark, 1890), 2: 164.

⁷⁷ Servetus, *TTT*, 32, 143-144; Dorner, *History of the Development of the Doctrine of the Person of Christ*, 2: 164-165.

⁷⁸ Nancy Roberts, "Trinity vs. Monotheism: A False Dichotomy?", *The Muslim World* 101 (2011): 81.

Servetus affirms Christ's eternity in both *De Trinitatis Erroribus* and *Christianismi Restitutio*. As in *De Trinitatis Erroribus*, he discusses the biological relationship between Christ and the Father here.⁷⁹ Also, Christ is presented as a representation of all that is in God, and Servetus uses special terms, such as *form* and *hypostasis*, to describe this.⁸⁰ In addition, based on Tertullian's writings, he asserts that Christ's existence is fundamentally that of a human being while elevating Christ above other people.⁸¹ Jesus has two natures, human and divine, as stated in *De Trinitatis Erroribus*, and Servetus describes Christ as a *mixture*. Christ's nature is truly divine and derived from God's essence through various mechanisms. As a created being, Christ is attached to the Creator, mingled and united with Him in spirit and body. He is hypostatically one with God.⁸²

According to Servetus, divine and human elements coexist in Christ. Tradition clearly teaches that Christ had a dual nature, one divine and one human. God and man are truly united in one substance, Christ.⁸³ In Mary's womb, the Word assumed the form of a son by transforming from an incorporeal to a corporeal state. This allowed the Messiah to become the son of God. With his resurrection, Christ *once again* became the Son of God.⁸⁴ Jesus' spirit, like that of every other human, is derived from the Father, while his body comes solely from his mother.⁸⁵ Also, it is possible to see the traces of Servetus' ideas approaching the pantheistic understanding, as he calls all human beings sons of God because everyone is made of his substance. In this context, Christ, too, is superior to us only in degree, not in kind, which was given to him by divine grace.⁸⁶

As a formative force, the Word of God constructed a body in Mary's womb.⁸⁷ Christ, like other people, takes his body from his mother; that is, only the earthly body comes from the mother.⁸⁸ However, Mary's pregnancy with Christ is unlike those of other women. The natural droplet/seed,

⁷⁹ Servetus, *RC*, 2007, 330.

⁸⁰ Servetus, *RC*, 2007, 163-164.

⁸¹ Servetus, *RC*, 2007, 8.

⁸² Servetus, *RC*, 2007, 360-361.

⁸³ Servetus, *RC*, 2007, 382-383.

⁸⁴ Servetus, *RC*, 2007, 86-87.

⁸⁵ Servetus, *TTT*, 202; Servetus, *RC*, 2007, 111; Trechsel Friedrich, *Michael Servet und Seine Vorgänger* (Heidelberg: Winter, 1839), 131.

⁸⁶ Servetus, *RC*, 2007, 22. According to Servetus, The Church has exalted Christ's person to such an extent that Christ can no longer have a genuine relationship with the human species. See Emerton, "Calvin and Servetus", 147-148.

⁸⁷ Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 79; Dorner, *History of the Development of the Doctrine of the Person of Christ*, 2: 163-165.

⁸⁸ Servetus, *RC*, 2007, 363-364.

created for Christ's conception in the virgin's womb, contained essentially all productive power in itself and was God's Word.⁸⁹ The Divine Word, united with the mother's blood in the embryo, substituted the Father's seed and merged with the virgin's blood to transform human matter into God.⁹⁰ The Word did not achieve this formation at once during the incarnation in Christ's human body. The glorification of the human body progressed gradually because the mother's body contained perishable elements that were not entirely eliminated until the resurrection.⁹¹ Servetus considers the Word's incarnation as the culmination of God's self-destruction and Christ's resurrection as the ultimate level of exaltation.⁹² Although the Word was incarnate, it retained its identity as the Word. The Word's existence did not vanish through incarnation or transform into a body through self-transformation. Instead, the body itself was transformed by the Word into a *Body-Word* (caro-verbum) union.⁹³

Saying that the Messiah is both divine and human, Servetus emphasizes the Messiah's humanity since, in his view, the divine part of Christ's God-human composition vanishes with his incarnation.⁹⁴ This point of view appears in both *De Trinitatis Erroribus* and *Christianismi Restitutio*, where he explains the incarnation in agreement with Tertullian's view.⁹⁵ Christ was a man and died on the cross, but that should not make us think that he remains mortal forever. Christ again assumed his divine position in the resurrection.⁹⁶ In the body of Christ, God and man became so intertwined and inseparable that even the animal nature of the body became part of the divine essence. In Christ, the divine and human natures exist in the same essence.⁹⁷ Jesus Christ is the only person with both divine and human natures within himself. In addition, not only the body but also the spirit of Christ embodies an inseparable unity in itself, both divinely and humanly.⁹⁸ As a result, Servetus completely rejected the Nicene Creed, which advocates the existence of two separate natures, one human and the other divine, in Christ.⁹⁹ According to the Nicene Creed, these natures, which are eternally

⁸⁹ Servetus, *RC*, 2007, 226-227.

⁹⁰ Servetus, *RC*, 2007, 357-359.

⁹¹ Servetus, *RC*, 2007, 404-405.

⁹² Servetus, *TTT*, 219-220; Servetus, *RC*, 2007, 333-334.

⁹³ Servetus, *RC*, 2007, 25, 377-379.

⁹⁴ Servetus, *RC*, 2007, 29-30.

⁹⁵ Servetus, *RC*, 2007, 126.

⁹⁶ Servetus, *RC*, 2007, 279.

⁹⁷ Servetus, *TTT*, 196-198.

⁹⁸ Servetus, *RC*, 2007, 234.

⁹⁹ Servetus, *TTT*, 197; Servetus, *RC*, 2007, 35, 106, 304.

separate and of different sexes, exist in the same body and are expressed as “Hypostatic Unity.” Odhner describes Servetus’ approach as a doctrine whose primary arguments are exceedingly reasonable and scripturally grounded in comparison to the prevalent theology at the time.¹⁰⁰ Although Servetus denied the divinity and eternity of Jesus, he did not see him as a mere human being because Jesus is a private person who communicates directly with God.¹⁰¹

Just as God made one angel foremost among angels, one beast foremost among beasts, and one star foremost among stars, so He made one human being foremost among humanity and Christ.¹⁰²

1.c) The Holy Spirit

Like other Christian theologians, Servetus presented his own theories regarding the Holy Spirit. The idea of a three-person dogma like the Trinity does not make sense to him, so the Holy Spirit is not a divine person or entity with independent existence.¹⁰³ In this regard, he is unconcerned with the disagreements between the Orthodox and Catholic churches on whether the Son comes from the Father alone or both the Father and the Son.¹⁰⁴ Nor is the Holy Spirit a purported metaphysical relationship between the Father and the Son or an “immanent movement” within the nature of God. It is only a simple divine form that is in harmony with the created universe on the one hand and the human and angelic souls on the other.¹⁰⁵ By generalizing, Friedman asserts that Servetus’ approach and response to this topic are unsatisfactory. He further asserts that Servetus believed he was the exclusive recipient of God’s wisdom through the Holy Spirit.¹⁰⁶

Servetus needed to present obvious ideas about the Holy Spirit since the most crucial features of his theological system, such as the concept of inner light and gradual revelation, demanded it. Thus, the inner light¹⁰⁷ that enables salvation even for the unbaptized was somehow connected to the Holy

¹⁰⁰ Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 77-78.

¹⁰¹ Harold O. J. Brown, *Heresies* (Garden City, N.Y: Doubleday & Company, 1984), 330.

¹⁰² Servetus, *RC*, 2007, 8.

¹⁰³ Christine Schulte am Hülse, “The Holy Spirit in the Theological Work of Michael Servetus”, *Church History and Religious Culture* 101/2-3 (2021): 218-219.

¹⁰⁴ Servetus, *TTT*, 48-49.

¹⁰⁵ Servetus, *TTT*, 131-135.

¹⁰⁶ Friedman, *Michael Servetus: The Theology of Optimism*, 191.

¹⁰⁷ According to Servetus, the divine impulse that enables man to find the truth.

Spirit. Again, the gradual revelation theory, which explains such things as pre-Christian knowledge of God or the names of God, required an explanation of the Holy Spirit in these regards. Servetus was well-versed in Hebrew and recognized that the languages of the Old Testament and the New Testament about the Holy Spirit are distinct. He argued that the Hebrew Word רוּחַ (Ruach), which means “wind” or “spirit,” did not mean anything other than “breath” or “breathing” and that the Bible talks about it in a strange and almost unintelligible way.¹⁰⁸

Servetus notices that the term “Holy Spirit” is not used much in the Old Testament but is frequently used in the New Testament. He explains this by noting that Jews emphasize external purity over interior purification.¹⁰⁹ Essentially, the Holy Spirit existed before the birth of the Lord (Jesus Christ) but always took the shape of an angel and only acted in God’s name.¹¹⁰ However, although he appears to be an angel throughout, the Holy Spirit is by no means an angel himself. The angel himself is not the Holy Spirit but only a servant of the Spirit.¹¹¹ According to Servetus, divine knowledge can be received through the Bible and the Holy Spirit. The role that he allocates to the Holy Spirit is significant at this stage because the Holy Spirit’s manifestation as one of the means for acquiring this knowledge indicates that He has an epistemic function:¹¹²

I always say that without the gift of the Holy Spirit, and without knowledge of Adam and the law, no one can understand what a redemption has been made through Christ; nor without these is any one able to know that he has been justified, and that he has become a citizen of the heavenly Jerusalem, all of which things faith in Christ has conferred by justifying us.¹¹³

Servetus defined the Holy Spirit as a heavenly messenger and God’s power. However, this power cannot be said to exist independently of God, that is, as a separate person.¹¹⁴ Servetus also refers to it as an *instinct, divine inspiration, or mental impulse*.¹¹⁵ In figurative words, the Holy Spirit is a rep-

¹⁰⁸ Servetus, *TTT*, 35.

¹⁰⁹ Servetus, *TTT*, 100-102; Servetus, *RC*, 2007, 274-275.

¹¹⁰ Servetus, *RC*, 2007, 93-100.

¹¹¹ Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 87.

¹¹² Christine Schulte am Hülse, “The Holy Spirit in the Theological Work of Michael Servetus”, *Church History and Religious Culture* 101/2-3 (2021): 219.

¹¹³ Servetus, *TTT*, 256.

¹¹⁴ Servetus, *TTT*, 47-48.

¹¹⁵ Servetus, *TTT*, 35.

resentation of inner truth. His conceptual use of the term Holy Spirit appears coherent in terms of the Old Testament. The Holy Spirit is frequently sent somewhere and even more often commissioned with a divine mission in the Bible. Servetus merged and called these two kinds of events acts of the Holy Spirit. God reveals Himself through various manifestations. The same is true of the Holy Spirit, i.e., the Holy Spirit assumes or will assume various forms.¹¹⁶

Servetus employed many expressions for the Holy Spirit in various contexts. For instance, it is remarkable that, unlike the Old Testament, Servetus defines the Holy Spirit as a person or substance/essence that comes to us through Christ.¹¹⁷ This seems consistent with Christ sending another comforter in his place.¹¹⁸ However, it is not easy to place Servetus' views on the Holy Spirit within a comprehensive framework. Friedman expresses this difficulty with clarity.¹¹⁹ Servetus distinguishes sharply between the *Holy Spirit* and *the Spirit of God*.¹²⁰ When the Spirit operates eternally, it is widely referred to as *the Spirit of God*. However, it is called the Holy Spirit when it works internally to illuminate and sanctify the human soul.¹²¹ In other words, when God's essence/spirit manifests itself to the world, this spirit is referred to as *the word*. When this same spirit communicates with the world, it is referred to as *Spirit*.¹²² The Holy Spirit is the breath of life (*halitus or flatus vitae*), the revitalizing element behind creation. Without this breath of life or the inhalation of the breath of life, it is impossible to

¹¹⁶ Servetus, *TTT*, 35.

¹¹⁷ Servetus, *TTT*, 219-220.

¹¹⁸ Servetus, *TTT*, 71,102.

¹¹⁹ Friedman, *Michael Servetus: The Theology of Optimism*, 197.

¹²⁰ Servetus, *RC*, 2007, 378-379. Servetus appears to dispute the New Testament depiction of the Holy Spirit. According to the New Testament, since God is a spirit (John 4:24), Jesus was always supported on earth by the Holy Spirit (Luke 4:14, 18; Acts 1:7), and Mary conceived Jesus through the Holy Spirit (Luke 1:35, 41). During the incarnation of the divine word, Jesus was anointed by the Holy Spirit and became the Messiah, the Son of God (Matthew 3:16; Mark 1:10-11; Luke 3:22). This suggests that the spirit of God and the Holy Spirit are synonymous in the New Testament, yet Servetus clearly separates the two.

¹²¹ Servetus, *RC*, 2007, 300-301, 393-394.

¹²² Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 85-86.

speak of life.¹²³ The Holy Spirit is only mentioned in the Bible in the context of an action.¹²⁴

These explanations may suffice about Servetus' views on the Holy Spirit. He is unlikely to suggest that the Holy Spirit emerged as a separate person after rejecting the idea that the Son is a separate person inside God. He interpreted the Holy Spirit only as an activity and power of God.¹²⁵ His approach to the Holy Spirit seems consistent with other areas of his theology, despite containing certain problems. The Holy Spirit is not a distinct person from the Word. Both are manifestations of God, and the difference between them is more contextual than substantive.¹²⁶

2) Criticism of Servetus

The Reformation represents the most significant historical development in the Christian world during Servetus' lifetime. Reform and Reformation are derived from the Latin *reformare* and *reformatio*, which mean "to reshape." As a concept, Reformation refers to the 16th-century movement that advocated a return to the essence of Christianity by referencing the Bible.¹²⁷ Since the 16th century, this religious movement has spread to various countries in western and eastern Europe, including Germany, Switzerland, France, England, Hungary, and Czechoslovakia. It is known historically as *the Reform Movement*. *Reform* here indicates the religious movement that freed a large portion of Europe from the bondages of the papacy and

¹²³ Servetus, *TTT*, 92-94; Servetus, *RC*, 2007, 265-266. The energy and animating spirit of divinity are constantly present in the air and the wind. Man perpetuates life by inhaling it. See Servetus, *TTT*, 92-95. Servetus seems to have used the ideas of Greek philosophers such as Empedocles, Aristotle, Hippocrates, and Galen about the four elements to develop a physiological view of the Holy Spirit. Air, water, and fire are the higher elements, and earth is the lowest. Latin word spiritus, Greek pneuma, and Hebrew ruach mean breath or that which is inhaled. The notion that creatures must breathe in the atmosphere's vital component to exist is old. Servetus has demonstrated that he is a skilled observer here because the true meaning of breathing and the role of the atmosphere can only be explained when the oxidative processes in living organisms and the biochemical mechanisms for the utilization of oxygen in the atmosphere (air) have been discovered. See Servetus, *RC*, 2007, 239-241; Joan Torello, "Michael Servetus on 'Pneuma'", *Journal of Psychology & Clinical Psychiatry* 2/2 (2015): 2-4.

¹²⁴ Servetus, *TTT*, 126-128, 133-134, 139-140.

¹²⁵ Servetus, *TTT*, 3, 44.

¹²⁶ Marian Hillar, "Process Theology and Process Thought in the Writings of Michael Servetus", *The Sixteenth Century Studies Conference* (San Antonio: Center for Philosophy and Socinian Studies, 2002), 7.

¹²⁷ Jacques Waardenburg, "Reform", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları)*, 34: 530; Alister E. McGrath, *Historical Theology* (New Jersey: Wiley-Blackwell, 2013), 125-126.

paved the way for the development of Protestantism.¹²⁸ Whereas destiny, free will, and baptism dominated the theological discussions, the Trinity as an independent topic was not discussed during this period.

Trinitatis Erroribus Libri Septem (Seven Books on the Errors of the Trinity), in which he expressed his critical views on the Trinity, elicited severe responses from the prominent reformers of the time. It is assumed that the prominent theologians of the time read the works of Servetus. Initially, most criticisms were made with a defensive reflex of traditional acceptance. For instance, Philip Melanchthon (d. 1560) is said to have read the text and predicted that there would be many future discussions on related topics.¹²⁹

As Servetus' ideas became more widely known over time, Catholics and Protestants were profoundly disturbed. Heinrich Bullinger (d. 1575), Johannes Oecolampadius (d. 1531), and Huldrych Zwingli (d. 1531) organized a meeting about Servetus in which they discussed some matters such as Servetus' contradictory behavior in religious issues, his stubbornness, and the danger of the spread of his theological errors.¹³⁰ At the meeting, Zwingli emphasized the importance of "bringing him to the truth" with sound argumentation, stating that every effort must be made to discourage Servetus from his errors. In response, Oecolampadius (d. 1482) stated that he attempted it but that nothing he said was effective because Servetus was so arrogant, daring, and obstinate. He believed the case of Servetus was pathological.¹³¹ One of the period's most prominent figures, Martin Bucer (d. 1551) is narrated to have stated that Servetus' intestines should be ripped out and shattered.¹³²

John Calvin was the first in his era to provide an academic critique of Servetus' views. Before it was published, Servetus sent manuscripts of some parts of his latest work, *Christianismi Restitutio* (The Reconstruction of Christianity), to Calvin. He is also known to have first sent Calvin a letter

¹²⁸ Hakan Olgun, *Luther ve Reformu: Katolisizm'i Protesto* (Ankara: Fecr Yayınları, 2001), 11.

¹²⁹ Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 14.

¹³⁰ Drummond, *The Life of Michael Servetus*, 4; Jeff Fisher, "Housing a Heretic: Johannes Oecolampadius (1482–1531) and the 'Pre-History' of the Servetus Affair", *Reformation & Renaissance Review* 20/1 (2018): 39; Joao Chaves, "The Servetus Challenge: Eisegesis and the Problematic of Differing Chronologies of Ecclesiastical Corruption", *Journal of Reformed Theology* 10/3 (2016): 201; Wilbur, *A History of Unitarianism*, 1: 70.

¹³¹ Willis, *Servetus and Calvin*, 33–34.

¹³² Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 215; Drummond, *The Life of Michael Servetus*, 8; Stefan Zweig, *Vicdan Zorbalığına Karşı ya da Castellio Calvin'e*, trans. Zehra Kurttekin (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2014), 105.

containing his theological views in 1546.¹³³ Calvin's first reaction to this letter was to "show the truth to a man who has lost his way" and, as a church leader, to "return the stray to the flock," and he attempted to show Servetus his mistakes. Nonetheless, Calvin was enraged by Servetus' *sinful* theses and *arrogant* tone.¹³⁴

After a period of correspondence, Calvin directed Servetus to his work, *the Institutes of the Christian Religion*, because he did not want to continue (1535). Servetus then sent Calvin a copy of his notes and attempted to demonstrate that Calvin's arguments could not be logically maintained, using quotations from the Bible and pre-Nicene Church Fathers.¹³⁵ Calvin was highly concerned by Servetus' focus on the pre-Nicene Church Fathers because it posed a severe threat to the legitimacy of the Geneva Church. Additionally, the majority of Servetus' argumentations were biblical.¹³⁶ Calvin's letter to a friend is noteworthy to illustrate his viewpoint on Servetus:

Servetus lately wrote to me and sent me with his letters a great volume of his ravings, saying that I would see there things stupendous and unheard of until now. He offers to come here if I approve, but I will not pledge my faith to him. For should he come, if my authority avails, I should never suffer him to go away alive.¹³⁷

¹³³ Michael Servetus, *Thirty Letters to Calvin, Preacher to the Genevans: And Sixty Signs of the Kingdom of the Antichrist and His Revelation Which Is Now at Hand*, trans. Christopher A. Hoffman & Marian Hillar (Lewiston, N.Y: Edwin Mellen Pr, 2010), 1-2.

¹³⁴ Zweig, *Vicdan Zorbalığı Karşı ya da Castello Calvin'e*, 107. Servet, muhtemelen Calvin'i din ve felsefe üzerine tartışarak bir fikir birliğine varabileceklerine veya birbirlerine fayda sağlayabileceklerine inanıyordu. Eğer durum buysa, Calvin hakkındaki değerlendirmesinde ne kadar yanlış olduğunu çok geçmeden anlayacaktı.

¹³⁵ Geoffrey M. Sill, "The Authorship of 'An Impartial History of Michael Servetus'", *The Papers of the Bibliographical Society of America*, 87/3 (1993): 304; Mattison, "Michael Servetus: Fountainhead of Anti-Trinitarianism", 31.

¹³⁶ Irena Backus, "Theological Relations: Calvin and the Church Fathers", trans. Gerrit W. Sheeres, *The Calvin Handbook*, ed. Herman J. Selderhuis (Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company, 2009), 133.

¹³⁷ Odhner, *Michael Servetus, His Life and Teachings*, 22; John Macdonell, *Tarihi Davalar*, trans. Mehmet Osman Dostel (İstanbul: Arkadaş Basımevi, 1941), 175; Daintith, "Servetus, Michael (1511-1553)", 688-689; William Barry, "John Calvin", *The Catholic Encyclopedia* (New York: The Encyclopedia Press, 1908), 3: 197; Wallace, *Antitrinitarian Biography*, 1: 432; Bainton, *Hunted Heretic*, 97; Emerton, "Calvin and Servetus", 152-153. Some scholars think that the arguments between Calvin and Servetus show more than just a personal theological rivalry. These two figures may show the tensions between the Renaissance and the Reformation. See Chaves, "The Servetus Challenge", 198.

Calvin primarily criticizes Servetus' conception of the Son.¹³⁸ Since Calvin and other reformers adopted the traditional doctrine of the Trinity, Calvin rejected Servetus' idea of a "created son." Again, Calvin believes that Servetus erred in dismissing the "three substantial persons" in the Trinity. He argues that Servetus wrongly condemned the concept of "person" by approaching it unfairly.¹³⁹ Calvin claims that Servetus' statements regarding the Logos also contain significant errors. Servetus abolished the eternity of the Logos, and this constituted an innovation in God's nature.¹⁴⁰

When discussing Servetus' ideas, Calvin alluded to the possibility that he was a disciple of Arius or Sabellius.¹⁴¹ This accusation was continued after Servetus' death, and his theology was sometimes presented as Modern Arianism.¹⁴² However, it was not easy to define Servetus as an Arian because he harshly criticized the views of Arius and his followers in his work.¹⁴³

Supporting evidence should exist to assert that Servetus was influenced by Arius or Sabellius. In discussing the relationship between the Son and God the Father, Arius argued against the assumption that both were equal and that the Son shared the same essence (homoousios) as the Father. In addition, Arius affirmed the absoluteness and uniqueness of God the Father and maintained that the Son was subordinate to God the Father and did not exist apart from God the Father but was created by him.¹⁴⁴ At first glance, it may appear that Servetus and Arius are almost at the same point. However, the distinction becomes more evident when it is remembered that Servetus believed that divinity entered the nature of the Son after incarnation. As previously stated, Servetus is precisely opposed to the Trinity. Still, when explaining the nature of the Son, he refers to the God-human

¹³⁸ Servetus, *Thirty Letters to Calvin, Preacher to the Genevans*, 1-2.

¹³⁹ John Calvin, *Institutes of the Christian Religion*, trans. Ford Lewis Battles (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2006), 122-123.

¹⁴⁰ Calvin, *Institutes of the Christian Religion*, 130.

¹⁴¹ Calvin, *Institutes of the Christian Religion*, 127.

¹⁴² Elgin Mozer & Earle E. Cairns, *Wycliffe Biographical Dictionary of the Church* (Chicago: Moody Press, 1982), 366. Craig S. Harbison, "Counter-Reformation Iconography in Titian's Gloria", *The Art Bulletin* 49/3 (1967): 244-246. E. Calvin Beisner, *God in Three Persons* (Wheaton: Tyndale House Publishers, 1978), 17-18; Alfonso Maria de' Liguori, *The History of Heresies and Their Refutation*, trans. John T. Mullock (Dublin: James Duffy, 1857), 350-351; Goldstone Lawrence & Goldstone Nancy, *Out of The Flames* (New York: Broadway Books, 2002), 68; Hans J. Hillerbrand, *A New History of Christianity* (Nashville: Abingdon Press, 2012), 314.

¹⁴³ Servetus, *RC*, 2007, 30.

¹⁴⁴ Kaçar, "Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları", 201-202.

combination as a “mixture,” which demonstrates that he does not share Arius’ views. Furthermore, Servetus calls Arius’ statement that the Son does not have the same essence as the Father “a foolish opinion” and criticizes him for not giving Christ the value he deserves.¹⁴⁵

In reality, Servetus seems closer to Sabellius in their approaches to the Trinity. Jesus is one of God’s manifestations in Sabellian theology, also known as Modalist Monarchianism. According to Sabellius, God manifests himself as the Father, the Son, and the Holy Spirit at various times, but these forms of manifestation are not separate gods. Each of these parts cannot independently be thought to possess the divine quality. It is impossible to speak of the Father and the Son as two distinct persons in the Sabellian explanation of the Trinity. He manifested Himself as the word in creation, the Son in the incarnation to save humanity, and the Holy Spirit for the Church’s guidance and blessing.¹⁴⁶ Like Sabellius, Servetus uses the concept of “manifestation” for the persons of the Trinity. He interprets the Son and the Holy Spirit as manifestations of God and attributes separate deity to none of them. However, it is not easy to say that Servetus and Sabellius had the same opinion on every issue or claim that Servetus was a follower of Sabellius. There is no evidence that Servetus drew inspiration from Sabellius when developing his theology. Moreover, it is evident that he diverged from Modalist Monarchist thought regarding the nature of Christ. Modalist Monarchianism did not mention Jesus’ human nature, whereas Servetus points to his divine and human natures.

Conclusion

Michael Servetus was declared a heretic because of his thoughts on the Trinity and burned to death in 1553 by the order of Calvin. However, his understanding of Christianity continues to exist even today. People gathered around the *Unitarian Universalist Church* accept Servetus as their leader today and, like him, defend the unity of God within Christianity.

From his earliest to last works, examining Servetus’ Christian theology reveals that one of his most fundamental assumptions is the one and unique God. His theory of Jesus Christ and the Trinity remained consistent throughout his writings, although many of his insights changed and im-

¹⁴⁵ Servetus, *TTT*, 22.

¹⁴⁶ Bilal Baş, “Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Aryüşçülük Mezhebi”, *Dîvân* 9/2 (2002): 176; Kelly, *Early Christian Doctrines*, 115-123; K. R. Hagenbach, *Compendium of the History of Doctrines*, trans. Karl W. Buch (Edinburgh: T & T Clark, 1846), 1: 262-266.

proved through time, as seen by his subsequent works and other texts. Servetus' understanding of the Trinity is multifaceted. In *De Trinitatis Erroribus*, for example, he discusses the irrationality of the Trinity with rational arguments. In *Christianismi Restitutio*, on the other hand, he gives a distinct interpretation of Christ's mission and develops an alternative soteriological theory in which the Trinity is declared unnecessary. He makes no distinctions between God's persons and accepts only differences based on revelation. Servetus' critique of the Trinity is not based on a single argument. Moreover, His views of original sin and baptism also clash with tradition.

When discussing his understanding of the Trinity, several problems surrounding who or what influenced him must be addressed. His rejection of the Trinity, in particular, may indicate an external influence. According to what can be gleaned from Servetus' writings, it seems improbable that a person or group inspired him to reject the Trinity. His travel to France to study law and in-depth Bible study caused him to question the Trinity. As a result of his subsequent, more thorough research, he concluded that the Trinity should not be a Christian dogma. According to his published works, he first held a definite opinion on this topic and then cited various sources to support this viewpoint, including Jewish and Islamic ones.

From the standpoint of traditional Christianity, Servetus has been identified as an Arian, Sabellian, Modalist, Anabaptist, Neoplatonic, Millennialist, Humanist, Monophysite, Pantheist, Dualist, and Gnostic. All of these appear to be incorrect definitions for him. On the contrary, one could argue that the terminology and methods he employed to develop his theology impacted all these currents of thinking. The assertions of these movements are prevalent in the works of Servetus. His extensive study of various books from a young age may have been an essential factor in this. However, if a definitive name is necessary, he should be identified as an anti-trinitarian Christian.

Bibliography

- Ancín, Miguel González. "Miguel Servet: Su Educación y los Médicos con los que Convivió a Través de Nuevos Documentos". *Revista de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya* 33/1 (2018): 30-32.
- Ancín, Miguel González. *Miguel Servet en España (1506-1527)*. Tudela: Imprenta Castilla, 2017.
- Backus, Irena. "Theological Relations: Calvin and the Church Fathers". Translated by Gerrit W. Sheeres, in *The Calvin Handbook*, edited by Herman J. Selderhuis, Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company, 2009.
- Bainton, Roland. *Hunted Heretic*. Boston: Beacon Press, 1953.
- Barry, William. "John Calvin". In *The Catholic Encyclopedia*, New York: The Encyclopedia Press, 1908, 3: 195-198.

- Baş, Bilal. *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2016.
- Baş, Bilal. "Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi". *Dîvân* 9/2 (2002): 167-199.
- Bayraktar, Mehmet. *Bir Hıristiyan Dogması Teslis*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2007.
- Beisner, E. Calvin. *God in Three Persons*. Wheaton: Tyndale House Publishers, 1978.
- Brandon, S. G. F. (ed.). *A Dictionary of Comparative Religion*. New York: Scribner, 1970.
- Brown, Harold O. J. *Heresies*. Garden City, N.Y.: Doubleday & Company, 1984.
- Calvin, John. *Institutes of the Christian Religion*. Translated by Ford Lewis Battles, Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2006.
- Chaves, Joao. "The Servetus Challenge: Eisegesis and the Problematic of Differing Chronologies of Ecclesiastical Corruption". *Journal of Reformed Theology* 10/3 (2016): 195-214, <https://doi.org/10.1163/15697312-01003001>.
- Daintith, John (ed.). *Biographical Encyclopedia of Scientists*. Florida: CRC Press, 2009, 688-689.
- Dorner, J. A. *History of the Development of the Doctrine of the Person of Christ*. 15 volumes, Edinburgh: T & T Clark, 1890.
- Drummond, William Hamilton. *The Life of Michael Servetus*. London: John Chapman Press, 1848.
- Duygu, Zafer. "Hıristiyanlığın Erken Yüzyıllarındaki İsa Teolojisi Tartışmalarında 'Dinamik Monarşiyenist' Akıma Özgü 'Monoteist' Kristoloji ve Bunun 'Ebionit' Kristolojiyle Mukayesesi". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (13 Nisan 2018): 329-343, <https://doi.org/10.30794/pausbed.414973>.
- Duygu, Zafer. *Hıristiyanlık ve İmparatorluk*. İstanbul: Divan Yayınları, 2017.
- Emerton, Ephraim. "Calvin and Servetus". *Harvard Theological Review* 2/2 (1909): 139-160.
- Fisher, Jeff. "Housing a Heretic: Johannes Oecolampadius (1482–1531) and the 'Pre-History' of the Servetus Affair". *Reformation & Renaissance Review* 20/1 (2018): 35-50.
- Friedman, Jerome. *Michael Servetus: The Theology of Optimism*. Ph.D. Thesis, University of Wisconsin, 1971.
- Friedman, Jerome. "The Reformation Merry-Go-Round: The Servetian Glossary of Heresy". *The Sixteenth Century Journal* 7/1 (1976): 73-80.
- Friedrich, Trechsel. *Michael Servet und Seine Vorgänger*. Heidelberg: Winter, 1839.
- Fulton, John F. *Michael Servetus*. New York: Herbert Reichner, 1953.
- George, Timothy. *Reformcuların Teolojileri*. Translated by İbrahim Elbeyli, İstanbul: Haberci, 2019.
- Gribaldi, Matteo. *Declarationis Jesu Christi Filii Dei*. Translated by Peter Hughes & Peter Zerner, New York: Blackstone & Michael Servetus Institute, 2010.
- Hagenbach, K.R. *Compendium of the History of Doctrines*. Translated by Karl W. Buch, Edinburgh: T & T Clark, 1846.
- Harbison, Craig S. "Counter-Reformation Iconography in Titian's Gloria". *The Art Bulletin* 49/3 (1967): 244-246.
- Harris, Mark. W. *Historical Dictionary of Unitarian Universalism*. Lanham, Md.: The Scarecrow Press, 2004.
- Heinrich Von, Allwoerden & Mosheim Johann Lorenz Von. *Historia Michaelis Serveti*. Helmstad: Stanno Buchholtziano, 1728.
- Hillar, Marian. "Process Theology and Process Thought in the Writings of Michael Servetus". San Antonio: Center for Philosophy and Socinian Studies, 2002.

- Hillerbrand, Hans J. *A New History of Christianity*. Nashville: Abingdon Press, 2012.
- Hoover, Jon. "İslâmî Monoteizm ve Teslîs". Translated by Zeynep Yücedoğru, *Oksident* 1/1 (2019): 117-143.
- Hughes, Peter. "The Early Years of Servetus and the Origin of His Critique of Trinitarian Thought". *JUUH* 37 (2014 2013): 32-99.
- Hughes, Peter. "The Face of God: The Christology of Michael Servetus". *JUUH* 40 (2017 2016): 16-53.
- J., Trueta. "The Contribution of Michael Servetus to the Scientific Development of the Renaissance". *BMJ* 2 (1954): 507-510.
- Kaçar, Turhan. "Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/2 (2003): 187-206.
- Kelly, J. N. D. *Early Christian Doctrines*. 4th edition, London: Adam&Charles Black Press, 1968.
- Kershaw, Stephen P. *Yunan Mitolojisi Rehber Kitabı*. Translated by Şefik Turan, Konya: Salon Yayınları, 2018.
- Klauber, Martin I. "Servetus, Michael (1511-53)". In *The Dictionary of Historical Theology*, edited by Trevor A. Hart, Milton Keynes: Paternoster Press, 2000, 520-522.
- Lawrence, Goldstone & Goldstone Nancy. *Out of the Flames*. New York: Broadway Books, 2002.
- Liguori, Alfonso Maria de'. *The History of Heresies and Their Refutation*. Translated by John T. Mullock, Dublin: James Duffy, 1857.
- Macdonell, John. *Tarihi Davalar*. Translated by Mehmet Osman Dostel, İstanbul: Arkadaş Basımevi, 1941.
- Mattison, Mark. "Michael Servetus: Fountainhead of Anti-Trinitarianism". *A Journal from the Radical Reformation: A Testimony to Biblical Unitarianism* 1/1 (1992 1991): 27-43.
- McGrath, Alister E. *Historical Theology*. New Jersey: Wiley-Blackwell, 2013.
- Mitchell, S.C. "A Stricture on Schaff's Account of Servetus". *The American Journal of Theology* 1/2 (1897): 450-459.
- Mozer, Elgin & Earle E. Cairns. *Wycliffe Biographical Dictionary of the Church*. Chicago: Moody Press, 1982.
- Nigg, Walter. *The Heretics*. Translated by Richard Winston & Clara Winston, New York: Alfred A. Knopf., 1962.
- Odhner, Carl Theophilus. *Michael Servetus, His Life and Teachings*. Philadelphia: Lipincott Company, 1910.
- Olgun, Hakan. *Luther ve Reformu: Katolisizm'i Protesto*. Ankara: Fecr Yayınları, 2001.
- O'Malley, Charles D. "The Complementary Careers of Michael Servetus: Theologian and Physician". *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 8/4 (1953): 378-389.
- Roberts, Nancy. "Trinity vs. Monotheism: A False Dichotomy?". *The Muslim World* 101 (2011): 73-93.
- Schulte am Hülse, Christine. "The Holy Spirit in the Theological Work of Michael Servetus". *Church History and Religious Culture* 101/2-3 (2021): 214-233.
- Schuon, Frithjof. *From the Divine to the Human: Survey of Metaphysics and Epistemology*. Translated by Gustavo Polis & Deborah Lambert, Bloomington: World Wisdom Books, 1981.
- Servetus, Michael. *The Restoration of Christianity (RC)*. Translated by Christopher A. Hoffman & Marian Hillar, Lewiston: The Edwin Mellen Press, 2007.

- Servetus, Michael. *The Two Treatises of Servetus on the Trinity*. Translated by Earl Morse Wilbur, London: Wipf & Stock Pub, 2013.
- Servetus, Michael. *Thirty Letters to Calvin, Preacher to the Genevans: And Sixty Signs of the Kingdom of the Antichrist and His Revelation Which Is Now at Hand*. Translated by Christopher A. Hoffman & Marian Hillar, Lewiston, N.Y: Edwin Mellen Pr, 2010.
- Servetus, Michael. *The Two Treatises of Servetus on The Trinity (TTT)*. Translated by Earl Morse Wilbur, London: Cambridge: Harvard University Press, 1932.
- Sill, Geoffrey M. "The Authorship of 'An Impartial History of Michael Servetus'". *The Papers of the Bibliographical Society of America* 87/3 (1993): 303-318.
- Tarakçı, Muhammet. *St. Thomas Aquinas*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Tausiet, Maria. "Magus versus Falsarius: A Duel of Insults between Calvin and Servetus". *Reformation & Renaissance Review* 10/1 (2008): 59-87.
- Thiel, Udo. *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Torello, Joan. "Michael Servetus on 'Pneuma'". *Journal of Psychology & Clinical Psychiatry* 2/2 (2015): 1-5.
- Waardenburg, Jacques. "Reform". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, 34: 530-533.
- Waardenburg, Jacques. "Teslis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, 40: 548-549.
- Wallace, Robert. *Antitrinitarian Biography*. 3 volumes, London: Whitfield, 1850.
- Wilbur, Earl Morse. *A History of Unitarianism: Socinianism and Its Antecedents*. 2 volumes, Boston: Beacon Press, 1945.
- Williams, George Huntston. *The Radical Reformation*. Philadelphia: West Minster, 1962.
- Willis, Robert. *Servetus and Calvin*. London: Henry S. King & Co, 1877.
- Yılmaz, İsmail. *Üniteryanizm'in Doğuşu ve Bunu Etkileyen Dini Faktörler*. Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1994.
- Zweig, Stefan. *Vicdan Zorbalığı Karşı ya da Castellio Calvin'e*. Translated by Zehra Kurttekin, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2014.

Kanonik İncillerde İsa ve Şeytan Diyalogu: Karşılaştır- malı Bir Yaklaşım

*Jesus and Satan Dialogue in the Canonical Gospels:
A Comparative Approach*

İsmet Tunç

Dr. Öğr. Üyesi, Őırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

tuncismet@gmail.com & <https://orcid.org/0000-0002-4767-8412>

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Geliş Tarihi Date Received	02.11.2022
Kabul Tarihi Date Accepted	23.12.2022
Yayın Tarihi Date Published	15.01.2023
Atıf Citation	İsmet Tunç. "Kanonik İncillerde İsa ve Şeytan Diyalogu: Karşılaştır- malı Bir Yaklaşım". <i>Oksident</i> 4/2 (2022): 207-232.
İntihal Plagiarism	Bu makale, <i>Turnitin</i> yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. This article was scanned by <i>Turnitin</i>, and no plagiarism was detected.
Doi	https://doi.org/10.51490/oksident.1198548

Öz

Şeytanın sınavıcı yönü birçok dini anlatıda mevcuttur. Şeytan bu yönüyle Tanrı tarafından seçilmiş pek çok dini önderi saptırmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Şeytan; insanlığın dünyada yaşamasının ve günahkâr olmasının da asıl sebebi görülmektedir. Hıristiyan dini geleneğinde de Şeytan bu özelliği ile bilinmekte ve İncillere bakıldığında İsa'nın böyle bir durumla karşılaştığı görülmektedir. İlk başta Şeytan, Âdem ve karısı Havva'yı kandırarak onların cennetten düşüşüne sebep olurken, İsa ile olan diyalogda İsa'nın vahşi hayvanlarla birlikte oluşu, bir cennet tasviri barındırmaktadır. Yahudi geleneğinde Tanrı'nın hizmetindeki kötü varlık özellikleriyle betimlenen Şeytan, Hıristiyan geleneği ile birlikte Tanrı'nın karşısında konumlanmıştır. Şeytan, İsa'yı çölde önemli bir sınamaya tabi tutmuştur. Yahudilerin çölde geçirdikleri kırk yıl süre içindeki tutumları ile İsa'nın kırk günlük açlığa ve susuzluğa direnmesi arasında bir benzerlik söz konusudur. Bu süreçte İsa, Yahudilerden farklı olarak "günahsız Oğul" olma özelliğiyle sınanma karşısında Şeytan'ın çabalarını boşa çıkarmıştır. Kanonik İncillerde Şeytan'ın İsa'yı sınamasına ilişkin anlatılar benzerlikler kadar farklılıklar da içermektedir. Bu bağlamda vaftiz hadisesi, göğün yarılması, Kutsal Ruh'un betimlenmesi, çölde sınanma ve Şeytan'ın İsa'ya yaklaşımı ile içinde bulunduğu çaresizlik durumu makalenin odak noktasını oluşturmaktadır. Makale İncillerdeki farklı anlatımlar ve çelişkiler sonuç için betimleyici ve özetleyici bir tablo sunmaktadır. Bu çalışma karşılaştırmalı bir yöntemle ele alınmıştır ve İnciller arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılması, değerlendirilmesi ve rivayetlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, İsa, Şeytan, İsa ve Şeytan Diyalogu, Sınanma, Kanonik İnciller.

Abstract

The testing aspect of Satan is present in many religious narratives. Satan has tried to mislead many religious leaders chosen by God. However, Satan is also seen as the real reason for humanity's earthly life and for being sinners. In the Christian religious tradition, Satan is known for this feature, and when we look at the Gospels, it is seen that Jesus encountered such a situation. At first, Satan deceives Adam and his wife, Eve, causing them to fall from heaven. The dialogue with Jesus, on the other hand, contains a paradise depiction of Jesus being with wild animals. Satan, a being depicted in Jewish tradition by his evil qualities in God's service, has been positioned before God along with the Christian tradition. Satan subjected Jesus to an important test in the desert. Jesus' resistance to forty days of hunger and thirst is similar to the attitude of the Jews during their forty years in the desert. In this process, Jesus, unlike the Jews, frustrated Satan's efforts in the face of being tested by being the sinless Son. The accounts of Satan's testing of Jesus in the Canonical Gospels contain variances as well as similarities. This article discusses baptism, the tearing of the sky, the manifestation of the Holy Spirit, Jesus' testing in the desert, Satan's approach to Jesus, and Satan's despair. The article provides a table that summarizes and describes the discrepancies and inconsistencies in the Gospels concerning Satan's testing of Jesus. It used a comparative method to reveal and evaluate the differences between the Gospels and contribute to a better understanding of the narrations.

Key Words: History of Religions, Jesus, Satan, Jesus and the Devil Dialogue, Testing, Canonical Gospels.

Özet

Şeytan; birçok din, inanç ve kültürde sınıyıcı ya da ayartıcı bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Bazı inançlarda saf, iyi ve haksızlığa uğramış olan bu varlık, bazılarında ise insanların dinî önderleri denemeye ve onları yollarından alkoymaya çalışan özellikler taşımaktadır. Şeytan; ateşten yaratılmış cin, kötü bir varlık ve melek gibi kategorilere ayrılabilmenin yanında, psikolojik olarak bazı insan duyguları veya düşüncelerinin genel ismi de olabilmektedir. Bundan dolayı Şeytan hakkında farklı isimlendirmeler mevcuttur. Satan, İblis, Lucifer, Mephistopheles gibi isimlerin verildiği bu figürün anlaşılması için erken dönemlerden beri demonoloji yani Şeytan bilim adıyla bir araştırma alanı da geliştirilmiştir.

Bu çalışmada ilk olarak farklı inanç ve kültürlerde Şeytan ve benzeri varlıkların nasıl algılandıkları anlatılmıştır. Daha sonra İbrahimî dinî gelenekte Şeytan varlığının nasıl kabul edildiği izah edilmiştir. Özellikle Yahudilik ile başlayan ve Tanrı'nın gözetim, denetim ve hatta hizmetinde yer alan bir varlık olan Şeytan, Hıristiyanlıkta tüm kötülüklerin kaynağı olarak genelleştirilmiştir. Çalışmanın ana konusu Kanonik İncillerde İsa ile Şeytan arasında gerçekleşen diyaloga dayanmaktadır. Bu süreçte Şeytan'ın kötülük kaynağı olarak gösterilmesi ve bunun sonucunda da İsa'nın Şeytan'ı mağlup etmesiyle evrensel bir kurtarıcıya nasıl dönüştüğü çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Bunun için de ilkin Kanonik İncillerde sınanma hadisesinin başlangıcının öncesi olan vaf-tiz süreci anlatılmıştır. İsa'nın vaftizi sürecinde İnciller arasındaki farklı anlatımlar doğrudan kutsal kitap cümlelerine atıfla gösterilmiştir. Matta ve Markos'ta İsa vaf-tiz olur olmaz gök yarılmış ve Kutsal Ruh bir güvercin gibi İsa'nın üzerine inmiştir. Luka İncilinde bu olay anlatılırken Kutsal Ruh'un bedensel görünümde İsa'nın üzerine indiği şeklinde farklı bir anlatıma başvurulmuştur. Yuhanna İncilinde ise vaftiz

Summary

Satan has been portrayed as a tester or temptress in many religions, beliefs, and cultures. In some religions, he is viewed as pure, virtuous, and wronged, whereas he attempts to test religious leaders and lead them astray in others. Satan can be categorized as a jinn created from fire, an evil being, and an angel. It can also be the psychological term for certain human feelings or thoughts. As a result, Satan is known by various names. Since antiquity, a discipline of study known as demonology, or the science of demons, has been established to comprehend this figure, for whom names such as Satan, Iblis, Lucifer, and Mephistopheles have been given.

This study begins by explaining how Satan and similar figures are seen in various religions and cultures. Then it discusses how the Abrahamic religious tradition views Satan's existence. Since Judaism, Satan, under God's observation, control, and even service, has been regarded as the source of all evil in Christianity. The article primarily deals with the dialogue between Jesus and Satan in the Canonical Gospels. The main theme of the study is how Satan was shown to be the source of evil and how Jesus eventually transformed into a universal savior after defeating Satan. As a result, it explains the baptism process, which occurs before the start of the testing event in the Canonical Gospels. The differences between the Gospels concerning the details of Jesus' baptism are shown by referring directly to the Biblical sentences. According to Matthew and Mark's gospels, the sky split, and the Holy Spirit descended on Jesus like a dove as soon as he was baptized. In the Gospel of Luke, a distinct narrative was utilized to describe how the Holy Spirit de-

Yahya'nın tanıklığında dolaylı şekilde anlatılmıştır. Bu hadisede göğün yarılması güçlü bir metafor olarak kullanılmış ve Kutsal Ruh'un görünümüyle İsa'nın Tanrı tarafından seçildiği ve korunduğu vurgulanmıştır.

Vaftiz hadisesinin devamında Kutsal Ruh'un dâhil olduğu bir çölde sınanma süreci başlamıştır. Bu süreçle birlikte İncil yazarları, Şeytan'ı çaresiz göstererek İsa'nın Tanrısal niteliğine vurgu yapmışlardır. İsa'nın evrensel varlığı, Âdem'in Şeytan tarafından kandırılmasının sonucu olarak cennetten düşüşüne bağlanmıştır. İsa, Âdem'in düştüğü hataya düşmeyerek Şeytan tarafından kandırılmamıştır. Kanonik İncillerde İsa'nın Tanrı'nın biricik oğlu olarak ele alınması, Yahudi tarihi ve teolojisine göndermeler yapılarak metaforik bir tarzda ele alınmıştır. İsrailoğullarının çölde geçirdiği kırk yıl ile İsa'nın Şeytan tarafından çölde sınanıldığı kırk günlük süre arasında bir paralellik kurulmuştur. İsa bu süreçte Şeytan'ın tüm sınamalarından başarıyla çıkmıştır. Aynı zamanda Âdem'in cennette vahşi hayvanlar ile yaşama imkânını kaybetmesi ile İsa'nın çölde geçirdiği sürede vahşi hayvanların kendisi ile birlikte uyum içinde yaşamasına da özel bir vurgu söz konusudur. Burada adeta bir cennet tasviri yapılmıştır. Âdem bu şansını iyi kullanamamış ve hata yapmıştır. Ancak İsa bu hataya düşmemiştir. Fakat İsa'nın vahşi hayvanlarla birlikteliği anlatısı sadece Markos İncilinde yer almaktadır.

Kanonik İncil yazarları İsa'yı günahsız olarak betimleyerek onun tüm insanlığın kurtuluşunu sağlayacak sonraki yaşamı için gerekçeler oluşturmuşlardır. Bu amaçla aslı günahın ortadan kaldırılmasının tüm insanlık için geçerli olduğu teması güçlü şekilde ifade edilmiştir. Tüm anlatımların Kanonik İncillerde farklı şekilde ele alındığı ve kutsal metinlerin bu açıdan içerik olarak farklı betimleme ve kurgularla oluştuğu görülmektedir. İsa ile Şeytan arasındaki sınanma hadisesi ile başlayan diyalogun Kanonik İncillerde

scended onto Jesus as a physical manifestation. The Gospel of John indirectly tells baptism according to the testimony of John the Baptist. The splitting of the sky is used as a powerful metaphor, emphasizing that Jesus was chosen and protected by God through the appearance of the Holy Spirit.

Following the baptism, testing in the desert, which included the Holy Spirit, began. The Bible's authors also emphasized Jesus' divinity, rendering Satan powerless. Jesus' universal existence was connected to Adam's fall from paradise due to Satan's deception. Jesus was not fooled by Satan since he did not repeat Adam's error. The handling of Jesus as God's only son in the canonical gospels is metaphorical, with references to Jewish history and theology. The forty days that Satan tested Jesus in the desert were compared to the forty years that the Israelites spent in the desert. Jesus successfully passed all of Satan's tests during this process. A strong focus was placed on Jesus' harmonious coexistence with wild animals during his time in the desert, as opposed to Adam's loss of the possibility of coexisting with wild animals in heaven. There is a paradise image here. Adam squandered this opportunity and made a mistake, whereas Jesus did not make the same error. On the other hand, Jesus' interaction with wild animals was only contained in the Gospel of Mark.

Canonical Gospel writers portrayed Jesus as sinless and provided explanations for his subsequent life, which would result in the salvation of all humanity. The theme that the abolition of original sin would be valid for all humanity was strongly expressed for this goal. All narrations in the Canonical Gospels are handled differently, and sacred writings contain diverse de-

Matta, Markos ve Luka'da benzer olay örgüsü ile ele alındığı anlaşılmaktadır. Söz konusu diyaloglarda Şeytan'ın oldukça kudretli ve tanrısal nitelikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Bir anlamda Şeytan yeryüzünün sahibi konumunda gösterilmiştir. Şeytan kendisine verilen dünyevi tüm olanakları, İsa'ya mucize göstermesi karşılığında vermeye hazırdır. Fakat İsa tüm tekliflere karşın Tanrı'dan herhangi bir istekte bulunmamaktadır. Burada da İsrailoğullarının çölde Musa ile yaşadıkları diyaloga atıfta bulunularak Tanrı'nın varlığının sorgulanması umulmaktadır. Ancak İsa, Tanrı'nın sınanmasına imkân veremeyerek Şeytan'ın bu çabasını boşa çıkartmaktadır. Yuhanna İncilinde ise bu olayın ayrıntısına fazla yer verilmemiş fakat Şeytan'ın kesin yenilgisine vurgu yapılmıştır. İncil yazarlarının İsa'yı Şeytan karşısında bilinçli olarak güçlü tuttıkları açık şekilde görülmektedir. Anlatımlarda Şeytan çaresizlik içinde adeta İsa'ya yalvarmaktadır. Çünkü Şeytan'ın İsa üzerinde baskıdan çok telkini söz konusudur. Aksine yazarlar Şeytan'ı Kutsal Ruh'un denetiminde İsa'yı sınanan bir varlık olarak da göstermektedirler.

Kısaca İsa'nın insanlık için bir peygamber olarak meşruiyet kazanması Şeytan'ın içinde bulunduğu durumla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda makalede vaftiz ve göğün yarılması esnasında ortaya çıkan Kutsal Ruh betimlemesi, çölde sınanma, Şeytan'ın İsa'ya ayartmaya çalışması ve Şeytan'ın içinde bulunduğu çaresizlik durumu kutsal metinlere atıfla karşılaştırma yöntemiyle ele alınmıştır. İncillerde yer alan farklı anlatımlar ve çelişkiler betimleyici ve özetleyici bir tabloda bir araya getirilmiştir. Böylece İsa'nın Şeytan karşısında yüceltirme ve Şeytan'ın kesin yenilgisinin nedenleri daha iyi anlaşılmaktadır. İsa'nın hem bir kurtarıcıya dönüşmesi hem de ikinci bir Âdem olarak yeniden doğuşunun, Şeytan'ın yenilgiye uğratılmasıyla sağlandığı açıkça görülmektedir. Yahudi geleneğinde varlığı kısıtlı şekilde bili-

scriptions and fictions in terms of content. Matthew, Mark, and Luke narrated a similar debate between Jesus and Satan that began with a test. Satan appeared to have both powerful and divine traits in these dialogues. Satan was shown as if he had been the owner of the earth. Satan was willing to give Jesus all his worldly opportunities in exchange for Jesus performing a miracle. However, despite all the suggestions, Jesus did not make any requests from God. Satan planned for the existence of God to be called into doubt, just as the Israelites did in the wilderness with Moses. However, by not permitting God to be tested, Jesus neutralizes Satan's attempt. The Gospel of John included little specifics about this incident but emphasized Satan's definitive defeat. It is apparent that the Gospel writers purposefully portrayed Jesus as firm against Satan. In the narratives, Satan begged Jesus in desperation because Satan was only making suggestions to Jesus and not trying to force him to do anything. On the other hand, writers depicted Satan as a figure who challenged Jesus while under the influence of the Holy Spirit.

In short, the legitimacy of Jesus as a prophet for humanity has been attempted to be explained using Satan's condition. In this context, the article uses a comparative method to examine the Holy Spirit's demonstrations during baptism and the splitting of the sky, the test in the desert, Satan's attempt to lure Jesus, and Satan's helplessness with reference to the Bible. The variations and contradictions in the Gospel narratives are summarized and described in a table. Thus, the grounds for Jesus' exaltation over Satan and Satan's ultimate defeat can be comprehended. Jesus' transformation into a savior and his rebirth as a second Adam were caused by Satan's defeat. Despite his relative obscurity in Jewish

nen Şeytan, Hıristiyanlıkta evrensel olarak tüm kötülüklerin temel sebebi olarak gösterilmiştir. Bu durum eskatolojik çağın başlangıcı olarak İsa'yı kozmik bir savaşın bağlamına yerleştirmektedir. Böylece İsa bir kurtarıcı olarak tüm dünyada kötülükle mücadele eden bir varlık olarak betimlenmiştir. Bu bağlamda Kanonik İncillerde İsa'nın kutsal kişiliği üzerinden Tanrı'nın günahsız kuzusu olduğu vurgusu çok belirgindir.

tradition, Satan is usually identified as the source of all evil in the Christian tradition. Thus, Jesus was placed at the start of the eschatological age in the context of a cosmic war. As a result, Jesus is portrayed as a savior who battles evil throughout the world. The emphasis in the Canonical Gospels on Jesus being the innocent lamb of God through his holy personality is highly noticeable in this setting.

Giriş

Çoğu geleneksel din ya da inançta dünyada kötülük yapabilme gücü olan bazı varlıklara işaret edilmektedir ve bu durum kozmik kötülük ilkesi ile açıklanmaktadır. Kötülük üzerine çalışmalar yapılmış ve teoriler geliştirilmiştir. Bununla birlikte din de bu soruna teolojik açıklamalar getirmiştir. Teolojik bir boyut kazanan kötülüğün kaynağı genel olarak *Şeytan*, *Satan*, *İblis*, *Lucifer* ya da *Mephistopheles* gibi isimlerin verildiği bir figür olarak bilinmektedir. Bu bakımdan erken dönemlerden beri *demonolojinin* (şeytan bilimi) geliştirildiği söylenebilir.¹ Şeytanın varlıksal özelliği dinî inanışlarda farklılıklar göstermektedir. Özellikle kimi mitolojik temalar olan yeraltı, karanlık âlem, hava gibi mekân ve katmanlarda yaşayan; cinsel ayartma gibi eylemlerle insanları rahatsız eden; keçi, kurbağa ya da yılan gibi hayvanlara dönüşerek ya da onların bedenlerinde gezinerek kötülüğe neden olan bir varlık olarak betimlenmektedir.²

Şeytan monoteist gelenekte insanları doğruluk ve erdem yolundan saptırmaya çalışan ve bu anlamda hem Tanrı'nın hem de insanların en büyük rakibi olarak tasvir edilmektedir. Bu bağlamda monoteist dinî geleneğin ilki olan Yahudi kutsal kitabı Tevrat'ın bazı bölümlerinde Şeytan'a dair bilgiler yer almakla birlikte bunların sınırlı olduğu görülmektedir. Genel olarak düşman, engelleyici ve karşıt anlamlarına gelen, doğaüstü güçleri olan bir varlıktan söz edilmektedir. Ancak bu varlık Tanrı'ya karşı gelme cesareti olmayan, aksine Tanrı'nın hizmetkârlarından olan ve yargılama yetkisi olan bir melektir.³ Bu varlık aynı zaman Yahudi halkı arasındaki ayrışmalarda ve mezhepsel farklılıklarda halkın birbirlerini kötölemek için başvurduğu kavramlardan biridir.⁴

¹ Şeytan hakkında literatürdeki tanımlamalar için bk. Tina J. Wray & Gregory Mobley, *The Birth of Satan: Tracing the Devil's Biblical Roots* (New York: Macmillan, 2005), xiii; Arvind Sharma, "Satan", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones. (New York: Macmillan, 2005), 8123-8126. Ahmet Güç, *Satanizm* (Ankara: DİB Yayınları, 2022), 19 v.dğr.; Mehmet Aydın, "Şeytan", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü* (Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2005), 729-731; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (İstanbul: Vadi Yayınları, 1998), 353-354.

² Sharma, "Satan", 8124. Ortadoğu kültüründe belirgin olan ve İslam Öncesi Araplarda da inanılan çeşitli kötü varlıklara yönelik inançlar hakkında ayrıntılı bilgiler için bk. İbrahim Usta, *İslâm Öncesi Arap Mitolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 55 v.dğr.; M. Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 64-74.

³ Elaine Pagels, "The Origin of Satan in Christian Traditions", *Tanner Lectures on Human Values* 20 (1999): 4.

⁴ Elaine Pagels, "The Social History of Satan, Part II: Satan in the New Testament Gospels", *Journal of the American Academy of Religion* 62/1 (1994): 20.

Hıristiyan inancında; İsa'nın ölümünde etkisi olan, İsa'nın dirilişiyle yenilgiye uğratan, farklı görünüm ve nitelikte şeytanî varlıklar mevcuttur.⁵ Şeytan aynı zamanda meleğe benzer kötü bir varlık olarak Tanrı'nın yaratma ve düzeltme eylemlerine karşı çıkmakta, risâlet görevi verdiği peygamberlerin görevlerini sekteye uğratmaya çalışmakta ve insanların sınanma sebebi olmaktadır. Hıristiyan geleneği, karşıt olan her türlü olguyu Şeytan ile özdeşleştirerek kozmik bir karşıtlık meydana getirmektedir. Sinoptik İnciller, İsa'nın tanrısal görevi alır almaz Şeytan'la mücadelesini ön plana çıkartmaktadır. Böylece İsa ilkin Şeytan'la olan mücadelesinden galip ayrılarak peygamberlik görevine başlamaktadır. Bu bağlamda makalede Sinoptik İncillerdeki benzer olay örgüleri ve farklı anlatım biçimleri ile yine konuya değinmekle birlikte kısmen ayrıntı vermeyen Yuhanna İncili göz önüne alınarak Kanonik İnciller çerçevesinde İsa-Şeytan diyaloguna odaklanılmıştır. Ancak kötülük unsuru olarak kabul edilen bu varlığın çeşitli din, inanç ve kültürlerdeki tezahürü ve betimlemesinin anlaşılması İsa-Şeytan diyalogunda Şeytan'ın işlevinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

1) Çeşitli İnanç ve Kültürlerde Kötü Varlık Algısı

Kötü karakter tipolojisi ve ilişkili olduğu varlıkların kısaca Şeytan olarak tanımlanması yaygın bir düşüncedir. Antik Mezopotamya'da kötülük ile anılan ve korkutucu olarak bilinen pek çok tanrı ve tanrıça mevcuttur. Bunlar paganist ya da animistik karakterli inançlarda bir cezalandırıcı olarak betimlenmiştir. Çoğu zaman tanrılar panteonunda alınan kararın neticesinde, bazı tanrı ya da tanrıçaların kişisel tutum ya da ihtirasları sonucu insanların cezalandırılmaları söz konusu olmuştur. Panteonda iş bölümü gereği bazı tanrıların sorumlu oldukları alanları vardır. Bunlar arasında özellikle ölümler diyarı, karanlık sular, yer altı gibi korkutucu mekânlar kötü ruhların, korkutucu varlıkların meskeni olarak bilinen yerlerdir.⁶ Ölen kişi göksel cennetteki tanrıların egemenliğinden karanlık yer altı tanrılarının egemen olduğu bir alana geçiş yapmaktadır. Burası ruhların azap gördüğü, yargılandığı ve şeytanî varlıkların hâkimiyetinde olan bir yerdir.⁷ Özellikle

⁵ Teresia Mbari Hinga, "Afterlife: African Concepts", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Macmillian, 2005), 1: 142.

⁶ Jean Bottéro & Samuel Noah Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, çev. Alp Tümertekin (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 312 v.dğr; Kürşat Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş* (İstanbul: Ayışığı Yayıncılık, 2017), 37-38.

⁷ Jean Bottéro, *Mezopotamya: Yazı, Akıl ve Tanrılar*, çev. Mehmet Emin Ayten & Emin Özcan (Ankara: Dost Kitabevi, 2012), 300-304, 314.

çok bilinen İnanna, İştâr,⁸ Lilith gibi tanrıçalar kimi yönleriyle kötülüğün temsilci olarak betimlenmiştir.⁹ Yine Mezopotamya mitolojisinde çam ormanlarının devi olarak bilinen ve varlığı tam olarak tasvir edilemeyen Humbaba (Huwawa) şeytanî bir varlıktır.¹⁰ Araplarda da gücün simgesi ve düşmana korku vesilesi kabul edilen bazı kötü varlıklara ilişkin inançlar mevcuttu. Hatta bazı kabileler totem olarak kabul ettikleri kötü varlıkların isimleriyle tanınıyorlardı. Örneğin Hz. Peygamber'i ziyarete gelen bir kabile kendilerini "Benî Nühem" olarak tanıttığı zaman, Hz. Peygamber Benî Nühem'in Şeytan olduğunu söyleyerek bu kafilenin mensup olduğu kabile ismini değiştirmiştir. Hatta kötü isimlere sahip başka kabilelerin isimlerine de müdahale etmiştir.¹¹

Mezopotamya'nın da bir parçası olduğu Orta Doğu'nun gnostik dinlerinin en belirgin özelliği, karanlık ve aydınlık âlem ayırımının olmasıdır. Bu âlemler arasındaki mücadelede aydınlığın galip gelmesiyle insanlık için bir başlangıç meydana gelmiştir.¹² Gnostik düşüncede iyilik ve kötülük arasındaki savaşın sonrasında kötü güçler tarafından yaratılan ilk insanın içinde barındırdığı dişil form şeytanî bir özellik olarak kabul edilmiştir. Bu dişil formdan yaratılan Havva'nın yasaklı meyveyi yemesi ile yeryüzünde insanın serüveni başlamıştır.¹³

Şeytan ya da benzer varlıkların kötü özelliklerinin yanında düşmanları barıştırabilen gibi iyi yetenekleri de vardır. Mesela Japon demonolojisinde Tengu insan biçiminde ve ancak telepati yoluyla konuşabilen bir varlıktır. Özellikle keşişlerle uğraşmaktan ve rahatsız etmekten hoşlanan bu varlık aynı zamanda güçlerini bir insana devredebilme özelliğine de sahiptir. Böylece insan-şeytan veya dindar insan-şeytan arasında bir münakaşa tasvir edilmektedir.¹⁴ Mitsel hikâyelerde kimi zaman kötülüğü temsil eden bir

⁸ Bottéro & Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, 229-230.

⁹ Aynur Çınar, "Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça'nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni", *Bilimname* 27/1 (2018): 366. Mistik Yahudi kaynakları Lilit'i dişi Şeytan, Şeytanların kraliçesi olarak tanımlamışlardır. Ayrıntılar için bk. Yusuf Besalel, "Lilit", *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 2001), 2: 367.

¹⁰ Henrietta McCall, *Mezopotamya Mitleri*, çev. Bircan Baykara (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017), 61-62.

¹¹ Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr İbnü'l-Kelbî, *Kitabü'l-Esnâm*, thk. Ahmet Zeki Paşa, 4. bs., (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısrıyye, 2000), 39; Hakan Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı* (İstanbul: Siyer Yayınları: 2020), 172.

¹² Adolf Harnack, *History of Dogma*, çev. Neil Buchanan (Oregon: Wift and Stock Publishers, 2005), 205-206; Öztürk, *Kur'an ve Yaratılış*, 124-125.

¹³ Giovanni Floramo, *Gnostisizm Tarihi*, çev. Selma Ayşegül Baş & Bilal Baş (İstanbul: Littera Yayıncılık, 2005), 259.

¹⁴ Theresa Bane, *Encyclopedia of Demons in World Religions and Cultures* (North Caroline: McFarland, 2012), 11.

Tanrı ile ona karşılık iyiliği temsil eden bir insanın mücadelesi yer almaktadır. Böylece mitsel semboller yoluyla kötülük açıklanmakta ve anlatım mitsel bir hikâye ile sembolize edilerek kötülüğün kaynağı ortaya çıkarılmaktadır. Bu durumda insan, yeri geldiğinde Tanrı'nın karşısında yer alan bir cezalandırıcı konumuna yükseltilmektedir.¹⁵

Geleneksel topluluklarda kötü varlık algısına ilişkin antropolojik açıdan pek çok çalışma yapılmıştır.¹⁶ Bu topluluklarda hastalık, delilik, savaş, afetler gibi istenmeyen durumların temel sebebi kötü güçlerdir. Bunun bariz bir örneğine Afrika kültüründe rastlanılmaktadır. Batı Afrika'daki Hausa kabilesinde tayaka ismi verilen ve insana fiziksel acı veren bir Şeytan'ın varlığına inanılmaktadır. Bununla birlikte Aamon isimli Şeytan'ın komutanlarından birisi olan bir varlık, Mısır'daki Tanrı Amun, Babil'deki Tanrı Ba'al Hamun'a denk gelmekte ve Hıristiyanlık teolojisinde ağzından ateş fışkırtan ve gövdesi yılan, kurt gibi farklı şekillerden oluşan bir varlığa dönüşmektedir.¹⁷ Kötü varlık algısının çoğu toplumlarda yer aldığı, belli bir formu ve betimlemesinin söz konusu olmadığı söylenebilir. Kötü varlığın kültürel farklılık göz önünde bulundurularak farklı biçimlerde algılandığı ve isimlendirildiği söylenebilir.

2) İbrahimî Dini Gelenekte Ayartıcı ve Düzen Bozucu Bir Varlık Olarak Şeytan

Dindar bireyler için Şeytan her zaman sınavıcı bir görev görmüş, kişi ile Tanrı arasına girmeye çalışan bir karakter olarak aktarılmıştır. Yaratılan ilk insan Şeytan'ın kandırmasıyla Tanrı tarafından cezalandırılmış ve cennetten kovulmuştur. Bu sebeple Şeytan ve Tanrı arasındaki ilişki, iyi olmayan durumların kaynağını temsil eden kurgusal bir yapıya bürünerek radikal kötülüğün ana unsuru haline gelmiştir. Bununla birlikte o, kötülükle bağdaştırılmış bir semboldür.¹⁸

¹⁵ Ryan E. Stokes, "The Devil Made David Do It... or 'Did' He? The Nature, Identity, and Literary Origins of the 'Satan' in 1 Chronicles 21:1", *Journal of Biblical Literature* 128/1 (2009): 100,106; Marie-Frédérique Pellegrin, *Tanrı*, çev. Adnan Akan (Ankara: Fol Kitap, 2022), 186-187.

¹⁶ Konu hakkında daha fazla ayrıntı ve değerlendirme için bk. Edward Evan Evans-Pritchard, *İlkelerde Din*, çev. Hüsen Portakal (Ankara: Öteki Yayınevi, 1999); Edward Burnett Tylor, *Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Religion, Art and Custom* (Londra: Murray, 1871); James George Frazer, *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökenleri 1-2*, çev. Mehmet H. Doğan (İstanbul: Payel Yayınevi, 2004).

¹⁷ Bane, *Encyclopedia of Demons in World Religions and Cultures*, 308-309.

¹⁸ Jeffrey Burton Russell, *Mephistopheles: The Devil in the Modern World* (Londra: Cornell University Press, 1986), 17.

Farklı din ve inançların yer aldığı Orta Doğu coğrafyasındaki pek çok pagan ve mitolojik tasavvurlar, şeytanî olarak yorumlanmış ve zamanla monoteist geleneğe uyumlu hale getirilerek sistemleşmiştir.¹⁹ Buna göre kötü ruhlar çöl, virane, cehennem gibi yerlerde bulunan ölülerin güçleri olarak kabul edilmiştir. Bölgede yer alan Kenanlıların pagan tanrıları zamanla monoteist geleneğin dışında kaldıkları için Şeytan olarak kabul edilmiştir. Şeytan iyilik dünyasının sahibi olan Tanrı'nın karşısında bir güç olarak konumlanmış, ancak Yahudi monoteizmi Şeytan'ı da Tanrı'ya bağımlı kılarak bu problemi çözmüştür.²⁰ Bu bağlamda Şeytan kavramı Eski Ahit'te *düşman, muhalif, engel olan, dava eden, suçlayan ve amacını gizleyen kişi*²¹ gibi manalarda kullanılmıştır. Böylece Şeytan Tanrı'nın mutlak idaresine karşı çıkan, düzeni bozmakla Tanrı'ya muhalif olan varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.²² Eski Ahit'in ilk dönemlerinde bu şekilde betimlenen Şeytan, daha geç dönemlerde ise Tanrı'nın hizmetinde yer alan fakat yeryüzünde Tanrı adına sınamalar yapan, hatta yer yer hâkim konumda olan ve yargılayan bir tipolojide betimlenmektedir. Daha ileri aşamalarda ise İsrail kral ve yöneticilerini yanlış yönlendirip Tanrı'nın öfkesine sebebiyet veren semavi bir varlıktır.²³ Yahve'nin meleği iken suçlu, giysileri kirli ve her sınamada başarısız olacak şekilde tanıtılmaktadır.²⁴ Aynı zamanda Talmud'a göre Mesih öncesi fitne çıkartacak varlıklar olarak gösterilen Gog ve Magog güçlerini Şeytan idare edecektir.²⁵

Hıristiyanlıkta Şeytan, Yunan ve Yahudi kültürünün bir çeşit sentezlenmiş halidir. Kelimenin suçlayıcı ve engelleyici olmak üzere ikili bir anlama sahip olan Yunanca *diabolos*tan türetildiği düşünülmektedir.²⁶ Bu bakımdan Şeytan'ın bu özellikleri başka varlıklara da aktarılmıştır. Örneğin

¹⁹ Jeffrey Burton Russell, *The Devil: Perceptions of Evil from Antiquity to Primitive Christianity* (Londra: Cornell University Press, 1977), 175-176.

²⁰ Aydın, "Şeytan", 729.

²¹ Ayrıntılar için 1. Krallar 11:14, 23; Zekeriya 3:1-2; 1. Tarihler 21:1.

²² Salime Leyla Gürkan, "Şeytan", *TDV İslam Ansiklopesi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 101; Wray & Mobley, *The Birth of Satan*, 1.

²³ Değerlendirmeler için bk. Gürkan, "Şeytan", 101-102.

²⁴ Henry Ansgar Kelly, *Satan in the Bible, God's Minister of Justice* (Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2017), 54.

²⁵ Hezekiel 38-39; Jacob Neusner & Alan J. Avery-Peck, *The Routledge Dictionary of Judaism* (New York: Routledge, 2004), 47.

²⁶ Sharma, "Satan", 12/8124.

yaratılan hayvanların en kurnazı ve şeytanî bir varlık olarak betimlenen yılan, Havva'yı ayartmış ve yasak meyveyi yemesini sağlamıştır.²⁷ İncil, Şeytan'ın katil olduğundan söz etmektedir.²⁸ Şeytan'ın baştan beri günah işlediği konusu, Yuhanna İncili'nde ve Yuhanna'nın Birinci Mektubu'nda ifade edilmektedir.²⁹ Böylece “başlangıçtan beri” ifadesi insanın yaratılıştan itibaren günahkâr kabul edilmesinin sebebinin lanetlenmiş Şeytan olduğunu göstermektedir. Bu durum Hıristiyan geleneğinde *aslı günah*³⁰ doktrini olarak bilinmektedir. İncil'de sürekli tekrarlandığı üzere Şeytan, İsa'nın görevini yerine getirmemesi için oldukça fazla çaba göstermiştir.³¹

Kur'an'da Şeytan'dan çokça bahsedilmekte ve on sekizi çoğul olmak üzere seksen sekiz yerde Şeytan (on bir yerde İblis)³² ifadesi yer almaktadır. Kur'an'da Şeytan'ın en belirgin özelliği Âdem'e secde etmeyi reddetmesidir.³³ Yine Kur'an'da Âdem ve Havva'dan doğan insan türüne musallat olacağı ve onları hak yoldan ayırmaya çalışacağı vurgulanmaktadır.³⁴ Şeytan genellikle “azgın, daima kötülüğe sevk eden bir varlık” şeklinde tarif edilerek anlatılmıştır.³⁵ Şeytanın neden olduğu ve Âdem ve eşinin yasak meyveden yemesiyle cennetten kovulma ya da dünyaya gönderilme hadisesi, Yahudi ve Hıristiyan anlatımlarıyla uyuşmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da, Şeytan'dan sürekli uzak durulması, onun insanları aldatıcı ve devamlı kötü eylemleri karşısında tetikte olunması gereken bir varlık olarak bahsedildiği görülmektedir.³⁶ Ancak İslam tasavvuf literatüründe Şeytan, nefis ile aynı manada ve eşdeğer görevde kabul edilmiştir. Böylece şeyhin sınanma aracı olmakla birlikte Şeytan'ın mutlak kötü olmadığı, sadece sevgi eksikliğinden

²⁷ Yaratılış 3:1-6.

²⁸ Yuhanna 8:44.

²⁹ I. Yuhanna 3:8.

³⁰ *Catechism of The Catholic Church (CCC): Revised in Accordance with the Official Latin Text Promulgated by Pope John Paul 2*, 2. bs. (Washington, DC: United States Conference of Catholic Bishops, 1997), md. 396-400. Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 104-105; Mahmut Aydın, *Hıristiyanlık: İnanç, Tarih ve Uygulama* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 83-84.

³¹ Wayne Grudem, *Hıristiyan İlahiyatı*, çev. Levent Kınran (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2005), 189.

³² Kur'an'da Şeytan ve İblis kavramları ile neyin anlatıldığı konusundaki farklılıklar ve izahlar için bk. Çelebi, “Şeytan”, 99; Öztürk, *Kur'an ve Yaratılış*, 127-129.

³³ el-Kehf, 18/50.

³⁴ Çelebi, “Şeytan”, 99; el-Araf, 7/12; el-Hicr, 15/33; el-İsra, 17/61.

³⁵ Aydın, “Şeytan”, 730.

³⁶ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996), 206-207.

kaynaklı olarak yaratıcısına karşı çıktığı için mahkûm edildiği düşünülmektedir. Çünkü Şeytan hem Hz. Âdem'den önce yaratılmıştır hem de bir zamanlar meleklerin hocası olarak vazife yapmıştır.³⁷

İslamî anlatıda insanın yaratılışı esnasında melekler yeryüzünde bozgunculuk çıkaracağı iddiasıyla Allah'a itiraz etmişlerdir. Ancak Şeytan bu itirazın ötesinde insanın yaratılışını onaylamadığı için de Allah tarafından lanetlenmiştir. Bu bakımdan İslam'da insanın yaratılmasında Şeytan sebep konumunda olmasa da diğer din ve inanışlarda insanın dünyadaki yaşamının başlangıç sebebi olarak görülmektedir.³⁸ Böylece Şeytan "insanın kozmik kaderinin"³⁹ belirleyicilerinden olmuş, daima insanı kötü yola düşüren, Tanrı'nın yolundan ayıran bir karakter olarak tanımlanmıştır.

Pagan dinî uygulamalarının veya animist kimi inançların kötü güçler olarak adlandırıldığı, büyük dinî geleneklerde kötülüğün ortaya çıkarılmasında ve devam ettirilmesinde merkezî bir konuma getirilen Şeytan, temelde iyi olan üstün güç ya da Tanrı'nın tam karşısında konumlanmıştır. İbrahimî dinlerde Tanrı'ya bağımlı bir varlık olarak karşımıza çıkan Şeytan imgesi; her dinî gelenekte *ayartma* yönünün kuvvetli olmasından dolayı varlığı ciddi şekilde hissedilmekte ve inananlar arasında büyük oranda huzursuzluğa neden olmaktadır.

3) İncillerde İsa'nın Şeytan Tarafından Sınanma Süreci

İsa'nın yaşamı ve kişiliği hakkında çok fazla bilgiye sahip olunmakla birlikte bazı tarihsel kayıtlarda ondan bahsedilmektedir. Kanonik İnciller olarak bilinen Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'da hakkında temel bilgiler verilmektedir.⁴⁰ Bu kayıtlar kimi şüpheler taşımakla birlikte tarihsel İsa'nın varlığına işaret eden veriler olarak kabul edilmektedir.⁴¹ Hıristiyan kültüründe ve kutsal metinlerinde İsa'nın görüntüsü ve fizikî yapısı ile ilgili bilgiler verilirken, o diğer insanlar gibi büyüyen, gelişen ve olgunlaşan bir kişi olarak tasvir edilmiştir.⁴²

³⁷ Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012), 208 v.dğr; Aydın, "Şeytan", 731.

³⁸ el-Bakara, 2/30-34; el-Araf, 7/12; el-Hicr, 15/33.

³⁹ Mustafa Öztürk, "İblis'in Trajik Hikayesi -Allah, Şeytan, İnsan ve Kötülüğe Dair-", *Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2005): 40.

⁴⁰ Zafer Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018), 183.

⁴¹ Hz. İsa hakkındaki tartışma ve dönemin değerlendirmesi için bk. Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller*, 65 v.dğr.; Gündüz, *Hıristiyanlık*, 20-21; Muhammed Atâur-Rahim & Ahmed Thomson, *Bir İslam Peygamberi İsa*, çev. Gülsüm Mehdiyev, 6. bs. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 33-73; Bekir Zakir Çoban, "Bir Yahudi Olarak Hz. İsa", *Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXV (2007).

⁴² Grudem, *Hıristiyan İlahiyatı*, 245.

İnciller İsa hakkında ayrıntılı doğum ve çocukluk döneminden sonra insanları doğru yola davet ettiği, kurtuluşun yakın olacağı uyarısıyla onları kötülükten uzaklaştırmak için etkili vaazlar vermeye başladığı bir zamana odaklanmaktadır. Hıristiyan geleneği açısından İsa'nın gençlik dönemleri "kayıp yıllar" olarak adlandırılır.⁴³ Ancak İsa'nın gençlik yılları ile ilgili ayrıntılar veren *Tibet İncili* adıyla bir metin bulunmaktadır.⁴⁴

Kanonik İncillerin dile getirmediği İsa'nın gençlik yılları, çöllere çekildiği şeklinde ifadelerle gizemli hale getirilmiştir. Bundan sonraki süreçte ise İsa'nın Şeytan tarafından sınanması öncesinde, Yahya tarafından vaftiziyle başlayan ve tanrısal buyruğu insanlara anlatmak için başlattığı mücadelesi toplumda belirgin şekilde etkisini göstermiştir. Bu bakımdan Matta, Markos ve Luka'da Yahya'nın İsa'yı vaftizi ve onu övmesi benzer ifadelerle yer almaktadır.⁴⁵ Ancak Yuhanna İncili'nde, diğerlerinden farklı olarak İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edilmesi hadisesi Yahya'nın tanıklığında ifade edilmiştir. Yahya, daha önce gerçekleşen vaftizi ve vaftiz esnasında ruhun bir güvercin gibi İsa'nın üzerinde durduğunu anlatmaktadır.⁴⁶ Daha sonra İsa'nın Yahya'dan bağımsız olarak farklı bir yerde insanları vaftiz ettiği, halkın Yahya'ya haber vermesi ve bunu sorması üzerine Yahya'nın diğer İncillerde olduğu gibi İsa'yı övdüğü ve bu durumu onayladığı yer almaktadır.⁴⁷ Bu anlatılarda Yahya'nın yakın zamanda gerçekleşeceklerle ilgili halkı uyardığı ve İsa'yı öncelediği açıkça görülmektedir. İsa artık beklenen kurtarıcı olarak tanıtılmaktadır.

İsa'nın etkili vaazlarıyla peygamberlik görevine başlamış ve etrafındaki kalabalık giderek artmıştır. Bu dönemde Şeytan İsa'yı sınamış ve bir anlamda Kutsal Ruh'un önderliği, bilgisi ve yönlendirmesiyle İsa bu sınamadan başarıyla çıkmıştır. Bu bağlamda anlatılardan anlaşılabilirliği gibi İsa'nın tebliğ görevini engellemeye çalışan varlık Şeytan'dır. Böylece Eski

⁴³ Nikolas Notoviç, *İsa'nın Bilinmeyen Yılları: Kayıp Tibet İncili*, çev. Evla Erkin (İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2009), 5.

⁴⁴ İsa'nın gençlik yılları ile ilgili bilgiler veren *Tibet İncili*, İsa'nın Kudüs'teki evinden ayrılarak Hindistan'ın Sind bölgesine gittiğini ve Aryanlar arasında yaşadığı bilgisini vermektedir. Burada henüz 14 yaşında olan İsa, başka bölgelere de göç ederek Brahmanlar arasında Vedaları öğrenmiş ve kutsal metinleri yorumlayarak ilahî emrin yayılmasını sağlamıştır. Böylece kutsal bilgiyi öğrenen ve insanlara bunları yayarak seyahatler gerçekleştiren İsa, yirmi dokuz yaşında Hindistan'dan İran'a, oradan da Kudüs'e varmıştır. O, geçtiği her yerleşim yerinde insanları bir olan Tanrı'nın yoluna çağırılmış, putperestliğin kötü ve faydasızlığını anlatmıştır. Ayrıntılar için bk. Notoviç, *İsa'nın Bilinmeyen Yılları*, 89-105.

⁴⁵ Matta 3:11-12; Markos 1:4-13; Luka 3:16-22.

⁴⁶ Yuhanna 1:26-34.

⁴⁷ Yuhanna 3:25-35.

Ahit, Şeytan'ı insanlığın düşüşüne dâhil ederken, Yeni Ahit de Şeytan'ın biz-zat kendi düşüşüne atıfta bulunmaktadır.⁴⁸ Özellikle Vahiy kitabında Şeytan'ın açık şekilde mahkûm edilmesi hadisesi yer almaktadır. Mesih beklentisi içinde geçen ilk dönemlerden sonra, gelecekte tüm şehit olan Hıristiyanların dirileceği Mesih'in ikinci gelişinde bin yıllık tanrısal krallığın işareti olarak, Şeytan'ın kesin yenilgisi gerçekleşecektir.⁴⁹ Bu bakımdan İsa baştan beri Tanrı tarafından korunmuştur ve Şeytan'ın başarısız olacağı belirgindir. Böylece Hıristiyan teolojisinde Âdem'den beri süregelen aslî günah doktrini İsa ile son bulacaktır. İsa'nın Âdem'in hatasına düşmemesi için güçlü ve günahsız bir karakter olarak inananlara tanıtıldığı ve bunun için de Şeytan figürünün tıpkı Âdem'de olduğu gibi güçlü bir varlık olarak telakki edilmediği ve başarısızlığa uğratıldığı görülmektedir. Dolayısıyla İsa'nın vaftizle başlayan görevi, Şeytan'ın mağlubiyeti ile başarıya ulaştırılmış ve Tanrı'nın biricik, günahsız oğlu olarak insanlığa takdim edilmiştir.⁵⁰ Bu sebeple İsa, vaazlarında Tanrı'nın egemenliğinin yakında gerçekleşeceğini bildirmiştir. Bu durum Şeytan'ın insanlar üzerindeki etkisinin biteceğine işaretler.

Şeytan ve İsa arasındaki diyalog incelendiğinde Yahya'nın İsa'yı vaftizi, Kutsal Ruh'un ortaya çıkışı ve sonrasında Şeytan'ın İsa'ya yaklaşımında İnciller arasında benzerlikler olmakla birlikte bazı farklılıklar da mevcuttur. Matta İncili'nde, İsa vaftiz olur olmaz, gökler açılmış ve Kutsal Ruh bir güvercin gibi İsa'nın üzerine inmiştir. Göklerden "*Sevgili Oğlum budur, O'ndan hoşnudum*" şeklinde bir ses işitilmiştir.⁵¹ İsa ardından Ruh aracılığıyla denemek üzere çöle götürülmüştür. İsa kırk gün kırk gece oruç tuttuktan sonra acıkmış, bunun üzerine Şeytan, İsa'ya "*Tanrı'nın Oğluyun, söyle şu taşlar ekmek olsun.*" demiştir. İsa, Şeytan'a "*İnsan yalnız ekmekle yaşamaz, Tanrı'nın ağzından çıkan her sözle yaşar' diye yazılmıştır.*" şeklinde cevap vererek Şeytan'ın çabalarını boşa çıkartmıştır.⁵²

Şeytan daha sonra İsa'yı tapınağın tepesine çıkarıp "*Tanrı'nın Oğluyun kendini aşağı at*" demiş, İsa; Şeytan'a, "*Tanrın Rabbi denemeyeceksin.*" diye yazıldığını hatırlatmıştır. Anlatının devamında Şeytan, İsa'yı çok yüksek bir dağa çıkarmış ve O'na bütün görkemiyle dünya ülkelerini gösterip "*Yere kapanıp bana taparsan, bütün bunları sana vereceğim.*" demiştir. Bunun üze-

⁴⁸ Sharma, "Satan", 8124-8125. Ayrıca bk. 2. Petrus 2:4; Vahiy 12:7-9.

⁴⁹ Hinga, "Afterlife: African Concepts", 156.

⁵⁰ Ruhullah Öz, *Tanrı'nın Kimliği: Semâvi Kitapların Betimledikleri Tanrı Tipolojileri* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2022), 407.

⁵¹ Matta 3:16-17.

⁵² Matta 4:3-4.

rine İsa'nın "Çekil git, Şeytan! 'Tanrın Rabbe tapacak, yalnız O'na kulluk edeceksin' diye yazılmıştır." şeklinde cevap vermesiyle Şeytan'ın İsa'yı ayartma imkânının kalmadığı görülmektedir. Böylece Şeytan İsa'yı bırakıp gitmiş ve melekler gelip İsa'ya hizmet etmişlerdir.⁵³

Markos İncili'ndeki anlatımda İsa, Celile'nin Nasıra kentinden gelmiş, Yahya tarafından Şeria Irmağı'nda vaftiz edilmiştir. İsa tam sudan çıkarırken, göklerin yarıldığını ve Ruh'un bir güvercin gibi üzerine indiğini görmüştür. Göklerden "Sen benim sevgili oğlumsun, senden hoşnudum." şeklinde bir ses işitilmiştir. İsa, Ruh tarafından çöle gönderilmiştir. Çölde kırk gün geçiren İsa, Şeytan tarafından denenmiş; insanî özelliklerinden dolayı zayıf düşmesine ve acıkmasına rağmen Tanrı'nın yardımıyla ve meleklerin kendisine hizmetiyle tüm zorlukları aşmıştır. Matta'daki anlatıdan farklı olarak, Markos'ta İsa'ya vahşi hayvanlar da eşlik etmişlerdir.⁵⁴

Luka İncili'nde, diğer İncillerde ifade edildiği gibi, İsa Yahya tarafından vaftiz edilmiştir. O esnada gökler açılmış ve Kutsal Ruh bedensel görünümde güvercin gibi İsa'nın üzerine inmiştir. Gökten "Sen benim sevgili Oğlum'sun, senden hoşnudum." şeklinde bir ses işitilmiştir.⁵⁵ İsa, Kutsal Ruh'un yönlendirmesiyle çölde kırk gün dolaştırılmıştır. Luka İncili'nde İsa'nın Şeytan tarafından denendiği, ayrıca hiç yemek yemediği yer almaktadır. Şeytan, İsa'nın acıkması üzerine O'na, "Tanrı'nın Oğluyusan, şu taşa söyle ekmek olsun." demektedir. İsa ise, "İnsan yalnız ekmele yaşamaz' diye yazılmıştır." karşılığını vermiştir. Şeytan daha sonra İsa'yı yükseklere çıkartarak bir anda dünyanın tüm ülkelerini İsa'ya göstermiştir. O'na, "Bütün bunların yönetimini ve zenginliğini sana vereceğim." demiştir. Şeytan, tüm bunların kendisine verildiğini, dilediği kişiye de verebileceğini İsa'ya söylemiştir. İsa'nın kendisine tapması durumunda hepsini O'na vermeyi taahhüt etmiştir. İsa, bunun üzerine Şeytan'a "Tanrın Rabbe tapacak, yalnız O'na kulluk edeceksin." diye yazıldığını hatırlatmıştır. Bu diyaloglardan sonra Şeytan, İsa'yı Yerusolim'e götürüp tapınağın tepesine çıkarmış ve "Tanrı'nın Oğluyusan, kendini buradan aşağı at." demiştir. İsa ise; "Tanrın Rabbi denemeyeceksin!' diye buyrulmuştur."⁵⁶ şeklinde cevap vermiştir. Luka'ya göre Şeytan, İsa'yı her bakımdan denedikten sonra, bir süre için O'nun yanından ayrılmıştır. İsa'nın Şeytan tarafından sınanması burada son bulmaktadır. İfadelerden anlaşıldığı kadarıyla, İsa ile Şeytan'ın karşılaşmaları beklenmektedir fakat bu durum daha sonra tekrarlanmamaktadır. İsa'nın Şeytan'a karşı zaferi, yetmiş-

⁵³ Matta 4:5-11.

⁵⁴ Markos 1:9-13; Sharma, "Satan", 244-245.

⁵⁵ Luka 3:21-22.

⁵⁶ Luka 4:1-13.

ler olarak bilinen öğrencilerini ikişer ikişer ilahî emri yaymaları için görevlendirdiği esnada tasdik edilmiştir. Havariler gittikleri her yerde iyi karşılanmış ve amaçlarına ulaşmış olarak geri dönmüşlerdir. Bu durumu İsa'ya aktarırken, “*Ya Rab*” diye seslenerek, “*Senin adını andığımızda cinler bile bize boyun eğiyor.*” dediklerinde; İsa, “*Şeytan'ın gökten yıldırım gibi düştüğünü gördüm.*” şeklinde onlara cevap vermiştir. Böylece İsa ile Şeytan münasebeti İsa'nın Şeytan'ı bozguna uğratması ile onun lehine sonuçlanmıştır.⁵⁷

Sinoptik İnciller'de İsa'nın Şeytan ile olan ilişkisi benzerlik göstermesine karşın, Yuhanna İncili'nde daha az ayrıntı verilir. Aslında Yahya'nın İsa'nın önemini aktardığı şu tanıklığı dışında bilgi verilmemektedir:

Yahya ertesini gün İsa'nın kendisine doğru geldiğini görünce şöyle dedi: “İşte, dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı Kuzusu! Kendisi için, ‘Benden sonra biri geliyor, O benden üstündür. Çünkü O benden önce vardı’ dediğim kişi işte budur. Ben O’nu tanımıyordum, ama İsrail’in O’nu tanıması için ben suyla vaftiz ederek geldim.” Yahya tanıklığını şöyle sürdürdü: “Ruh’un güvercin gibi gökten indiğini, O’nun üzerinde durduğunu gördüm. Ben O’nu tanımıyordum. Ama suyla vaftiz etmek için beni gönderen, ‘Ruh’un kimin üzerine inip durduğunu görürsen, Kutsal Ruh’la vaftiz eden O’dur’ dedi. Ben de gördüm ve ‘Tanrı’nın Oğlu budur’ diye tanıklık ettim.”⁵⁸

Matta, Markos ve Luka İncillerinde İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edilmesinden sonra göklerin yarıldığı, Tanrı'nın ruhunun güvercin gibi İsa'nın üzerine konduğu ve İsa'nın Ruh aracılığıyla çöle götürüldüğü konusunda ortak anlatımlar mevcut olmakla birlikte, hadisesinin oluş biçiminde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Buna göre gündüz vakti göğün yarılmasına tanıklık edecek insanların varlığı önemli hale gelmektedir. Bu konuda İncil yazarları dışında hiç kimse bu olayı nakletmemektedir. Dolayısıyla Şeytan tarafından sınanma öncesi gökle iletişim kurulması metaforu ile İsa'nın kutsandığı ve Tanrı tarafından korunduğu anlayışı yerleştirilmek istenmiştir. Böylece Şeytan baştan itibaren yenilgiye uğratılmış gözükmektedir. Dolayısıyla bu metaforun oluşturulması ve aktarımında farklılıklar meydana gelmiştir.

Sınanma hadisesine bakıldığında Eski Ahit'e göndermelerin de olduğu görülmektedir. Musa'nın İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmasının ardından halkın susuzluğa karşı Tanrı'yı denemeleri ile İsa'nın kırk gün aç ve susuz

⁵⁷ Luka 10:17-18.

⁵⁸ Yuhanna 1:29-34.

kalması arasında ortak bir noktadan söz edilebilir. Böylece İsrailoğullarının içine düştüğü durumdaki Tanrı'nın varlığının sorgulanmasından kaynaklı aşırılık gibi, Şeytan da İsa için bu süreçte aşırılık icat etmek istemektedir. Şeytan'ın öncelikli görevi olan Tanrı'nın haksız olduğunu kanıtlanması Musa'ya karşı gerçekleşmişken, İsa aynı durumda olmasına rağmen Şeytan'ın bu tuzağına düşmemiştir.⁵⁹ Böylece Kanonik İncillerde Şeytan'a yönelik betimlemeler, Yahudi geleneğinden farklı olarak İsa'yı Şeytan karşısında günahsız ve iradeli kişiliğe sahip bir peygamber olarak göstermektedir.

4) İncillerde İsa-Şeytan Diyalogundaki Farklı Anlatımlar

İnciller hakkındaki tartışmalar, genellikle metinlerin içerik olarak farklılığından kaynaklı konular çerçevesinde sürdürülmektedir. Bu durum Kutsal Kitap'a yönelik eleştirilerin fazla olmasına sebebiyet vermektedir. Bu konulardan biri de İsa ile Şeytan arasında meydana gelen sınanma hadisesinin farklı işleniş biçimidir. Çünkü İsa'nın ilahî emri yaymaya başlaması, Yahya'nın gelecekteki kurtarıcı olarak O'nu işaret etmesi ve ardından gerçekleşen vaftiz hadisesi Şeytan'ın da dâhil olduğu bir dizi farklı anlatımın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kanonik İncillerde bu durum genel hatlarıyla aynı olayın kısmen farklı varyantları olarak yer almaktadır. Dikkatli bir şekilde bakıldığında kutsal bir metin olarak İnciller arasındaki bu farklılıkların önemli olduğu görülmektedir. Özellikle vaftiz esnası, Kutsal Ruh'un görünümü ve İsa'nın üzerine konması, güvercin ve hayvan metaforuna yönelik farklı betimlemeler, çölde İsa ve Şeytan arasındaki ilişki ve diyaloglar bu açıdan incelenmeye değer durumlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Temel vurgusu aynı olsa da yukarıda zikredilen farklılıklar olay örgüsünde zaman, mekân, betimleme gibi temel unsurlar açısından çelişkiler barındırmaktadır. Dolayısıyla karşılaştırma yapıldığında aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır. Tabloda belli olgular tespit edilmiş ve bunların İncillerde yer alış biçimleri ve meydana gelişleri hakkındaki farklılıklar çeviri ve yorumlar dikkate alınarak gösterilmiştir. Özellikle yakın ibareler ve ortak ifadeler '*mevcut*' kavramı ile belirtilmiştir.

*Tablo: İsa-Şeytan Diyalogu ve Sınanma Hadisesinin Kanonik İncillerde Yer Alış Biçimi*⁶⁰

⁵⁹ Kelly, *Satan in the Bible*, 59-60; Çıkış 17:1-7.

⁶⁰ Tablo, yazar tarafından oluşturulmuştur. Tabloda yer alan bilgiler Matta 3:11-17, 4:1-11; Markos 1:7-13; Luka 3:16-17, 21-22, 4:1-13; Yuhanna 1:25-34 pasajları doğrultusunda hazırlanmıştır.

Durum	Matta	Markos	Luka	Yuhanna
Vaftiz ve yeri	Şeria Irmağı	Şeria Irmağı	Şeria Irmağı	Şeria Irmağı ötesinde Betanya bölgesi
İsa'nın Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilmesi	Mevcut	Mevcut	Mevcut	Mevcut. Yahya'nın tanıklığı olarak yer almakta.
Göğün açılıp/yarılması	Vaftiz olur olmaz sudan çıktığında	Vaftiz olduktan sonra tam sudan çıkarılan	Vaftiz olduktan sonra dua ederken	Mevcut değil
Kutsal Ruh'un İsa'nın üzerine konmasının belirtilmesi	Vaftiz esnasında güvercin gibi inmesi	Vaftiz esnasında güvercin gibi inmesi	Vaftiz esnasında güvercinin bedensel görünümde inmesi	Vaftiz esnasında güvercin gibi inmesi
İsa'nın çöle gönderilmesinde ruhun işlevi ve şeytan	Şeytan tarafından denenmek üzere Kutsal Ruh aracılığıyla gönderilmekte	İsa, Kutsal Ruh tarafından gönderilmekte ve Şeytan tarafından sınanmakta	Kutsal Ruh'un yönlendirilmesiyle gitmekte ve Şeytan tarafından sınanmakta	Mevcut değil
İsa'nın kırk gün kırk gece oruç tutması	Kırk gün kırk gece oruç ifadesi mevcut	Kırk gün ifadesi mevcut, yemek ve oruç ifadeleri mevcut değil	Kırk günlük sürece herhangi bir şeyin yenilmediği ifadesi mevcut	Mevcut değil
Şeytan'ın İsa'yı kutsal kentte tapınağın tepesine götürmesi	Şeytan İsa'yı önce tapınak tepesine, sonra yükseğe çıkartmakta	Mevcut değil	Şeytan, İsa'yı önce yükseklerle çıkartmakta sonra tapınak tepesine çıkartmakta	Mevcut değil

Tablodaki farklılıklardan anlaşılmaktadır ki, İncil yazarları İsa'nın kutseyetini meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar. Bu durumda Tanrı tarafından sınanma öncesi İsa'ya ilkin vaftizle peygamberlik ya da bu minvalde bir kutseyet verilmektedir. Vaftizle ilgili anlatımlara bakıldığında, Sinoptik İncillerde mekân birliği söz konusuken Yuhanna İncilinde Şeria Irmağı'nın öte-

sinde yer alan Betanya bölgesi ismi geçmektedir. Vaftiz esnasındaki farklılıklara bakıldığında Sinoptik İncillerde vaftiz olma biçiminin aynı olduğu vurgulanırken Yuhanna İncili'nde Yahya'nın tanıklığı eşliğinde İsa'nın daha önceki bir zaman diliminde vaftiz edildiği anlaşılmaktadır. Ancak Yuhanna'da Yahya'nın İsa'yı vaftiz edip etmediği belirsiz olsa da, anlatılardan İsa'nın vaftiz olduğu anlaşılmaktadır.

İsa'nın vaftizi esnasında gerçekleşen ve kısmen farklı anlatılar içeren hadise göğün açılması ya da yarılması şeklinde ifade edilen ve devamında Kutsal Ruh'un İsa'nın üzerine konma hadisesidir. Matta İncili'nde yer aldığı biçimiyle İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktığında gök yarılmakta; aynı olay Markos'ta İsa "*tam sudan çıkarken*" ifadesiyle yer almaktadır. Her iki İncil'de de bu esnada Kutsal Ruh'un güvercin gibi İsa'nın üzerine konduğu anlatılmaktadır. Bununla birlikte Luka'da İsa vaftiz olduktan sonra dua ederken göğün yarıldığı ve Kutsal Ruh'un bedensel görünümde güvercin gibi indiginden söz edilmektedir. Burada özellikle "*bedensel görünüm*" diğer İncillerdeki anlatımlardan farklı olarak dikkat çekicidir. Yuhanna'da göğün yarılması hadisesinden bahsedilmezken, vaftiz esnasında Kutsal Ruh'un güvercin gibi indigine değinilmektedir.

İncillerde dikkat çekici anlatımlardan biri vaftiz sonrası İsa'nın çöle gönderilmesinde Kutsal Ruh'un işlevi ile ilgilidir. Matta İncili'nde İsa, Şeytan tarafından denenmek üzere Kutsal Ruh aracılığıyla çöle gönderilmektedir. Markos İncili'nde Kutsal Ruh'un İsa'yı kendi iradesiyle gönderdiği anlamı çıkmaktadır. Burada Kutsal Ruh'un etkinliği Matta'ya göre daha belirgindir. Yani Kutsal Ruh'un İsa'nın çöle gönderilmesinde doğrudan yönlendirici hatta sürece aktif olarak dâhil olduğu görülmektedir. Hâlbuki Matta'da "*Kutsal Ruh aracılığı*" ifadesi ile daha pasif bir anlatım söz konusudur Kutsal Ruh'un İsa'nın çöle gönderilmesinde ne gibi bir görev üstlendiği belirgin değildir. Luka'da Kutsal Ruh'un yönlendirmesiyle İsa'nın çölde dolaştırılarak sınanması hadisesi anlam olarak diğer iki İncil'den farklılık arz etmektedir. Çünkü her iki İncil'de, İsa'nın çöle gönderilmesi hadisesinde belirgin bir öncelik vardır. Vaftiz ve hemen ardından Kutsal Ruh'un dâhil olduğu bir anlatım söz konusudur. Böylece çöle gönderilme hadisesi başlanmaktadır. Luka'daki anlatımda İsa'nın zaten çölde bulunduğu anlamı çıkmaktadır. Bununla birlikte Luka yazarı Şeytan'ı dünya uluslarının hükümdarı olarak tanıtmakta ve Şeytan'a daha fazla rol biçmektedir.⁶¹

Sınanma hadisesinde göze çarpan önemli ayrıntılardan bir diğeri İsa'nın çölde oruç tutması, yemek yememesi ya da aç kalmasıyla ilgilidir. Matta İncili'nde İsa'nın kırk gün kırk gece oruç tuttuğundan bahsedilirken,

⁶¹ Torsten Lofstedt, *The Devil, Demons, Judas, and "the Jews": Opponents of Christ in the Gospels* (Oregon: Wift and Stock Publishers, 2021), 350; Luka 4:6-7.

Markos İncili'nde İsa'nın sadece çölde kırk gün kaldığı belirtilmiş ancak yemek ve oruçla ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Luka'da ise kırk günlük süreçte İsa'nın herhangi bir şey yemediğinden bahsedilmektedir. Şeytan'ın İsa'nın acıkmasını fırsat bilmesi ve onu sınaması "*Tanrı'nın Oğluyun, söyle şu taşlar ekme olsun.*" şeklindeki ifadesine karşın, İsa "*İnsan yalnız ekmeyle yaşamaz. Tanrı'nın ağzından çıkan her sözle yaşar.*" diye yazıldığını Şeytan'a hatırlatarak güçlü bir irade ortaya koymaktadır. Böylece açıklık gibi önemli bir zaaftan ilahî irade ile başa çıkılmaktadır. Buradaki sınanmada Yahudi halkının ve liderinin sınanıldığı çöl imtihanı ile ilişkili kutsal metinlere gönderme söz konusudur. Bu sınanma halk yerine halkın gerçek lideri olan İsa'ya uygulanmış görülmektedir. Böylece İsa'nın halkın yerine üstlendiği sorumluluk öne çıkarılmaktadır.⁶²

Şeytan'ın çeşitli sınanma yöntemlerinden başarıyla geçen İsa, Matta ve Luka'ya göre kutsal kentteki tapınağın tepesine ve yüksek bir yere çıkarılmıştır. Burada Şeytan kendisine çeşitli vaatlerde bulunmuştur. Bu sınanma hadisesinde Matta ve Luka arasında öncelik sonralık farkı ortaya çıkmaktadır. Buna göre Matta'da İsa önce kutsal kentteki tapınağa götürülüp sonra yüksek bir yere çıkarılırken; Luka'da ise önce yüksek bir yere çıkarılıp daha sonra tapınak tepesine götürülmektedir. Buna ek olarak Yuhanna ve Markos'ta ise İsa'nın Şeytan tarafından yüksek yere ve tapınak tepesine çıkarılması hadisesiyle ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

Sınanma sürecinde Tanrı'nın İsa'yı sürekli koruduğu anlaşılmaktadır. Hadisenin en çarpıcı unsurlarından biri vahşi hayvanların, İsa'nın yanında olması ve O'na hizmet etmesidir. Bu metaforla Âdem ve İsa arasında bir ilişki kurulmakta ve aynı zamanda farklılığa da vurgu yapılmaktadır. Burada cennete ait bir uyum söz konusudur ve bu ilişkiyi yaşayamayan, bu hakkı kaybeden Âdem'in aksine İsa, Şeytan'ın çeşitli ayartmalarına karşı sınanmadan başarılı çıkan yeni bir Âdem'i temsil etmektedir.⁶³ Bu durumun bir başka açıklaması da Tanrı'nın İsrailoğulları'nı koruduğu gibi İsa'yı da korumuş ve kollamış olmasıdır. Çünkü İsrailoğulları Mısır'dan çıkarırken kırk yıl boyunca çölde hayatta kalma mücadelesi vermiş, sınanıp eğitilmişlerdir.⁶⁴ Bu ilişki İsa'nın çölde sınanması ile paralellik göstermekte ve Kutsal Ruh ile yetkilendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum İncil okuyucuları için güçlü imgeler olmanın yanında; akılda kalıcı, manevi yönden İsa'nın kutsallığını güçlendirici özellikler taşımaktadır.

⁶² Jan Willem Van Henten, "The First Testing of Jesus: A Rereading of Mark 1.12-13", *New Testament Studies* 45/3 (1999): 366.

⁶³ John Paul Heil, "Jesus with the Wild Animals in Mark 1:13", *The Catholic Biblical Quarterly* 68/1 (2006): 63.

⁶⁴ Heil, "Jesus with the Wild Animals in Mark 1:13", 72-73.

Matta, Markos ve Luka'da İsa'nın çölde bulunması esnasında onu güçlü gösteren özellikler mevcuttur. Bunlar dünyevî olana karşı koyan sağlam bir irade, vahşi hayvanlarla yaşama, Tanrı tarafından korunma şeklinde sıralanabilir. Kutsal Kitap'ta İsa için "*dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı Kuzusu*", "*kusursuz ve lekesiz kuzu*", "*günah işlemeyen, ağızından hileli söz çıkmayan*" şeklinde nitelemeler ve tanımlamalar yer almaktadır.⁶⁵ Kutsal metinlerden İsa'nın sınanması rüştünü ispatlamasının bir ön süreci olarak gösterilmeye çalışılmıştır. İsa'nın Şeytan tarafından sınanması hadisesinde, güçlü bir kişilik olarak takdimi ve Şeytan'a karşı koyuşu, vahşi hayvanlar ile birlikte aynı ortamda bulunduğu vurgu yapılması bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanonik İncillerde sadece Markos'ta İsa için "*Vahşi hayvanlar arasındaydı.*" ifadesi geçmektedir. Bu ifade ile vahşi hayvanların İsa'ya zarar vermediği ve onun Tanrı tarafından korunduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶ Markos'ta yer alan ifadeyle İsa yeni Âdem olarak tanıtılmakta ve bir cennet tasviri göze çarpmaktadır. Böylece Şeytan'ı yenerek Âdem'in düşüşünü tersine çevirdikten sonra melekler ve vahşi hayvanlarla barışçıl bir şekilde yaşadığına vurgu yapılmaktadır. Bu durumda insan ırkı ile Tanrı arasında ilk günahtan dolayı bozulan ilişki yeniden kurulmuş ve insanlığın kurtuluşu sağlanmıştır.⁶⁷

İsa sınanma süreci boyunca Şeytan'ın tüm çabalarını boşa çıkarmıştır. Matta İncili'ndeki diyalogun sonunda Şeytan, İsa'yı bırakıp gitmekte ve melekler gelip İsa'ya hizmet etmektedirler. Markos İncili'nde İsa ile Şeytan diyalogunun ne zaman bittiği kesin değildir. Şeytan çölde kırk gün boyunca İsa'yı sınamıştır; ama sonunda ne olduğuna dair herhangi bir anlatı mevcut değildir. Luka İncili'nde ise Şeytan "*her bakımdan*" İsa'yı denedikten sonra bir süre için İsa'nın yanından ayrılmıştır. Bu ifadelerden anlatının bir devamı olabileceği akıllara gelmektedir. Ancak Luka'da Şeytan'ın adı geçmesi de etkisinin devam ettiği ve İsa'nın kısa süre sonra başına gelecek sıkıntılarda rol oynayacağı anlaşılabilir. İsa bu sebeple havarilerinden, ayartılmaları için kalkıp dua etmelerini istemiştir.⁶⁸

⁶⁵ Sırasıyla bk. Yuhanna 1:29; 1. Petrus 1:18-19; 2:22.

⁶⁶ Kutsal Kitap'ta çeşitli yerlerde vahşi hayvanların varlığına işaret edilmektedir. Tanrı kimi zaman vahşi hayvanlara karşı halkı uyarmaktadır. Ayrıntılar için bk. Çıkış 23:29-30. İsa'nın yaşadığı dönemde İsrail'de aslanlar dâhil çeşitli yurtçuy hayvanların bulunduğu bilinmektedir.

⁶⁷ Van Henten, "The First Testing of Jesus", 353-345.

⁶⁸ Luka 22/39-46; Kelly, *Satan in the Bible*, 75.

Sonuç

Hıristiyanlıkta Şeytan, en bariz şekilde İsa'nın vaftiziyle birlikte başlayan ve Kutsal Ruh'un dâhil olduğu süreçte İsa'yı ilahî görevden uzaklaştırmaya çalışan bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanonik İncillerde Şeytan'ın; İsa'nın insanlığı uyarma ve onları geleceğe hazırlama çabalarını en erken zamandan itibaren kesintiye uğratma isteği açıkça anlaşılabilir. Kanonik İnciller bağlamında, İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edilmesi esnasında Kutsal Ruh tarafından çöle gönderilmesi ve Şeytan ile olan diyalogu daha çok Matta ve Luka İncillerinde ayrıntılı olarak işlenmesine karşın Markos İncili'nde bu olay kısaca anlatılmıştır. Yuhanna İncili ise konuda çok az bilgi vermiştir. Bu bakımdan dört İncil'de de hadisenin meydana gelişlerinde farklı anlatımlar söz konusudur. Özellikle İncil yazarlarının Şeytan'ı çaresiz gösterme çabaları diyaloglarda açık şekilde anlaşılabilir. Bu hususta göze çarpan önemli bir durum da Şeytan'ın İsa'yı sınarken herhangi bir baskı kurmaması, fakat güçlü bir psikolojik telkin yöntemi kullanarak sadece sorular şeklinde İsa'nın inancını sınamasıdır.

Hıristiyan teolojisi Âdem'in hatasının İsa'da tekrarlanmaması ile Şeytan'ın kesin olarak yenilgiye uğratıldığı düşüncesine dayanmakta ve Âdem'e karşı İsa'yı, Tanrı'nın biricik ve sevgili kulu olarak ön plana çıkarmaktadır. Bir başka ifadeyle İsa, Âdem'in aslı günahını ortadan kaldıran fedakâr Oğul olarak resmedilmiştir. Ayrıca İsa'nın Şeytan eşliğinde Kutsal Ruh aracılığıyla çölde kırk gün gibi bir zaman diliminde yemeden içmeden dolaşması bir arınma olarak sunulmuş ve bir cennet tasviri yapılmıştır. Bu da Âdem'in cennette vahşi hayvanlarla birlikte yaşama şansını kaybetmesi ile İsrailoğullarının çölde geçirdiği kırk yıla atıf yapılarak İsa'nın evrenselliğine ve kurtarıcı kişiliğine vurgu yapılmıştır. Kısaca İsa'nın peygamber olarak tasdiki, günahsızlığı ve gelecekteki kurtarıcı rolünün vurgusu, Kanonik İncil yazarlarının ortak duygusu ve farklı anlatımlarıyla aktarılmaktadır.

Kaynakça

- Atâu'r-Rahim, Muhammed & Thomson, Ahmed. *Bir İslam Peygamberi İsa*. Çev. Gülsüm Mehdiyev, 6. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Aydın, Mahmut. *Hristiyanlık: İnanç, Tarih ve Uygulama*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Aydın, Mehmet. *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2005.
- Bane, Theresa. *Encyclopedia of Demons in World Religions and Cultures*. North Caroline: McFarland, 2012.

- Besalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*. 3 Cilt. İstanbul: Gözlem Yayınları, 2001.
- Bottéro, Jean. *Mezopotamya: Yazı, Akıl ve Tanrılar*. Çev. Mehmet Emin Ayten & Emin Özcan, Ankara: Dost Kitabevi, 2012.
- Bottéro, Jean & Kramer, Samuel Noah. *Mezopotamya Mitolojisi*. Çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Catechism of The Catholic Church (CCC): Revised in Accordance with the Official Latin Text Promulgated by Pope John Paul II*. 2. bs., Washington, DC: United States Conference of Catholic Bishops, 1997.
- Çelebi, İlyas. “Şeytan”. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, 39: 99-101.
- Çınar, Aynur. “Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça’nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni”. *Bilimname* 27/1 (2018): 361-393.
- Çoban, Bekir Zakir. “Bir Yahudi Olarak Hz. İsa”. *Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXV (2007): 43-58.
- Demirci, Kürşat. *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*. İstanbul: Ayışığı Yayıncılık, 2017.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir”. Erişim: 20.10.2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>.
- Duygu, Zafer. *İsa, Pavlus, İnciller*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018.
- Evans-Pritchard, Edward Evan. *İlkellerde Din*. Çev. Hüsen Portakal, Ankara: Öteki Yayınevi, 1999.
- Floramo, Giovanni. *Gnostisizm Tarihi*. Çev. Selma Ayşegül Baş & Bilal Baş, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005.
- Frazer, James George. *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökenleri 1-2*. Çev. Mehmet H. Doğan, 2. bs., İstanbul: Payel Yayınevi, 2004.
- Grudem, Wayne. *Hıristiyan İlahiyatı*. Çev. Levent Kınran, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2005.
- Güç, Ahmet. *Satanizm*. 3. bs., Ankara: DİB Yayınları, 2022.
- Günaltay, M. Şemseddin. *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Vadi Yayınları, 1998.
- Gündüz, Şinasi. *Hıristiyanlık*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Gürkan, Salime Leyla. “Şeytan”. *TDV İslam Ansiklopesi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, 39: 101-103.
- Harnack, Adolf. *History of Dogma III*. Çev. Neil Buchanan, Oregon: Wift & Stock, 2005.
- Heil, John Paul. “Jesus with the Wild Animals in Mark 1:13”. *The Catholic Biblical Quarterly* 68/1 (2006): 63-78.
- Hinga, Teresia Mbari. “Afterlife: African Concepts”. *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, New York: Macmillian, 2005, 1: 139-144.
- İbnü'l-Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed. *Kitabü'l-Esnâm*. Thk. Ahmet Zeki Paşa, 4. bs., Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2000.

- Kelly, Henry Ansgar. *Satan in the Bible, God's Minister of Justice*. Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2017.
- Kutsal Kitap. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2016.
- Lofstedt, Torsten. *The Devil, Demons, Judas, and "the Jews": Opponents of Christ in the Gospels*. Oregon: Wift and Stock Publishers, 2021.
- McCall, Henrietta. *Mezopotamya Mitleri*. Çev. Bircan Baykara, 2. bs., Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017.
- Neusner, Jacob & Avery-Peck, Alan J. *The Routledge Dictionary of Judaism*. New York: Routledge, 2004.
- Notoviç, Nikolas. *İsa'nın Bilinmeyen Yılları: Kayıp Tibet İncili*. Çev. Evla Erkin, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2009.
- Öz, Ruhullah. *Tanrı'nın Kimliği: Semâvi Kitapların Betimledikleri Tanrı Tipolojileri*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2022.
- Öztürk, Mustafa. "İblis'in Trajik Hikayesi -Allah, Şeytan, İnsan ve Kötülüğe Dair-". *Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2005): 39-65.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an ve Yaratılış*. 2. bs., İstanbul: KURAMER, 2016.
- Pagels, Elaine. "The Social History of Satan, Part II: Satan in the New Testament Gospels". *Journal of the American Academy of Religion* 62/1 (1994): 17-58.
- Pagels, Elaine. "The Origin of Satan in Christian Traditions". *Tanner Lectures on Human Values* 20 (1999): 1-18.
- Pellegrin, Marie-Frédérique. *Tanrı*. Çev. Adnan Akan, Ankara: Fol Kitap, 2022.
- Rahman, Fazlur. *Ana Konularıyla Kur'an*. Çev. Alparslan Açıkgenç, 3. bs., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.
- Russell, Jeffrey Burton. *The Devil: Perceptions of Evil from Antiquity to Primitive Christianity*. Londra: Cornell University Press, 1977.
- Russell, Jeffrey Burton. *Mephistopheles: The Devil in the Modern World*. Londra: Cornell University Press, 1986.
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları*. Çev. Ergun Kocabıyık, 3. bs., İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2012.
- Sharma, Arvind. "Satan". *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, 2. bs., New York: Macmillian, 2005, 12: 8123-8126.
- Stokes, Ryan E. "The Devil Made David Do It... or 'Did' He? The Nature, Identity, and Literary Origins of the 'Satan' in 1 Chronicles 21:1". *Journal of Biblical Literature* 128/1 (2009): 91-106.
- Temir, Hakan. *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı*, İstanbul: Siyer Yayınları: 2020.
- Tylor, Edward Burnett. *Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Religion, Art and Custom*. Londra: Murray, 1871.
- Usta, İbrahim. *İslâm Öncesi Arap Mitolojisi*. 2. bs., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Grudem, Wayne. *Hıristiyan İlahiyatı*. çev. Levent Kınran. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2005.

-
- Van Henten, Jan Willem. "The First Testing of Jesus: A Rereading of Mark 1.12–13". *New Testament Studies* 45/3 (1999): 349-366.
- Wray, Tina J. & Mobley, Gregory. *The Birth of Satan: Tracing the Devil's Biblical Roots*. New York: Macmillan, 2005.

ARAŞTIRMA NOTU

(RESEARCH NOTE)

Türkiye’deki Üniversitelerde Dinler Tarihi Alanında 2021 Yılında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

*Postgraduate Theses in the History of Religions at Universities
in Türkiye in 2021*

Ayşe Selvi

Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Ü.

ayse selvi812@gmail.com & <https://orcid.org/0000-0003-3136-9102>

Makale Türü Article Type	Araştırma Notu Research Note
Geliş Tarihi Date Received	26.12.2022
Kabul Tarihi Date Accepted	12.01.2023
Yayın Tarihi Date Published	15.01.2023
Atf Citation	Ayşe Selvi. “Türkiye’deki Üniversitelerde Dinler Tarihi Alanında 2021 Yılında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri”. <i>Oksident</i> 4/2 (2022): 235-341.
İntihal Plagiarism	Bu makale, <i>Turnitin</i> yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. This article was scanned by <i>Turnitin</i> , and no plagiarism was detected.
Doi	https://doi.org/10.51490/oksident.1224739

Öz

Yeryüzünde var olan bütün dinleri inceleme konusu yapan Dinler Tarihi alanında Türkiye’de son yıllarda yapılan çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Bu minvalde Türkiye’de Dinler Tarihi’nin seyrini konu eden, gelinen noktayı sayısal ve tematik açıdan inceleyip analiz eden çalışmalara ihtiyaç duyulmakta ve uzman akademisyenler tarafından bazı yayınlar yapılmaktadır. Bu çalışma da Türkiye üniversitelerinde Dinler Tarihi alanında yapılmış olan lisansüstü tezlere dair üniversiteler bazında sayısal, tematik birtakım veriler ve kısa değerlendirmeler sunma amacını taşımaktadır. Dinler Tarihi alanındaki tez çalışmalarının geçmişten günümüze sayıca fazlalığı ve çeşitliliği dolayısıyla bu çalışma yalnızca 2021 yılında tamamlanan tezlerle sınırlandırılmıştır. Sosyal Bilimlere ait nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerine, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi’nin internet sayfasında yer alan açık ve izinli lisansüstü tezler taranarak ulaşılmıştır. Bu kapsamda ilgili kriterleri karşılayan toplamda 57 lisansüstü tez tespit edilerek çalışmanın veri seti oluşturulmuştur. Çalışma içerisinde bu tezler tematik kategoriler altında tam künyeleri ve Türkçe-İngilizce kısa özetleri listelenerek sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlık, Yahudilik, Mukayeseli Çalışma, Yeni Dini Hareketler, Hinduizm, Budizm, Yükseköğretim Kurulu (YÖK).

Abstract

The number of studies on the History of Religions conducted in Turkey has been increasing in recent years. Therefore, there is a need for studies that examine the progression of the History of Religions in Turkey numerically and thematically. Some studies on this subject have been conducted so far. This study aims to present numerical ratios, thematic data, and brief evaluations of postgraduate theses in the field of the History of Religions in Turkish universities. This study is limited to theses completed in 2021 due to the abundance and diversity of theses in the History of Religions from the past to the present. It was carried out using document analysis, one of the qualitative research methods used in the Social Sciences. The research data were obtained by scanning postgraduate theses on the Council of Higher Education (YÖK) National Thesis Center website. Fifty-seven theses met the relevant criteria, and the data set was created. The study presents these theses under thematic categories by listing their full details and Turkish-English short summaries.

Key Words: History of Religions, Christianity, Judaism, Comparative Religion, New Religious Movements, Hinduism, Buddhism, Council of Higher Education.

Akademik çalışmalarda literatürün takibi ve değerlendirilmesi önem arz eder. Dinler Tarihi alanında Türkiye'deki birikimi ortaya koymaya çalışan çalışmalar daha önce de yapılmıştır.¹ Bu çalışma dinler tarihi alanında Türkiye'deki üniversitelerde sadece 2021 yılında yapılan lisansüstü tezlere odaklanmaktadır.

YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin veri tabanında² yapılan araştırma esnasında Detaylı Tarama sekmesinde Bilim Dalı olarak 'Dinler Tarihi Bilim Dalı' tercihi yapılmış; tez durumu sekmesinde 'onaylandı' seçeneği, yıl sekmesinde de '2021' tercihi yapılarak 1650 kayda ulaşılmıştır. Fakat bu çalışmaların tamamı Dinler Tarihi alanında değildir. Konu kısmına "din=religion" anahtar kelimeleri eklendiğinden Din Felsefesi, Din Sosyolojisi gibi alanlara ait tezler de aynı kayıta listelenmiştir. Bundan dolayı kayıtlar tek tek incelenerek, Dinler tarihi alanında yapılmış çalışmalar tespit edilmiş ve listelenmiştir. Detaylı Tarama sonucunda bütün verilere ulaşıp ulaşılmadığı endişesi ile Gelişmiş Tarama sekmesi de kullanılmıştır. Detaylı tarama ile tespit edilemeyen bazı verilere (yirmi yedi tez) Ge-

¹ Konuya dair bazı çalışmalar için bk. Abdurrahman Küçük, "Türkiye'de Dinler Tarihi Sahasında Yapılacak Çalışmalar Üzerine Düşünceler" (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun İlim Yayıma ve Eğitim Vakfı, 1992), 109-116; Abdurrahman Küçük, "Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Dinler Tarihi", *Dinler Tarihi Araştırmaları VII* (Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, t.y.), 333-364; Ahmet Hikmet Eroğlu, "Lisans Düzeyinde Verilen Dinler Tarihi Dersleri, Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Dinler Tarihi Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı (11-12 Mayıs)*, 2018; Mustafa Erdem, "Türkiye'de Dinler Tarihi Sahasında Yapılmış Lisansüstü Tezler Üzerine Düşünceler" (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun İlim Yayıma ve Eğitim Vakfı, 1992), 83-95; Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmalarının Tarihsel Seyri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (2009): 71-97; Mahmut Aydın, "Lisansüstü Düzeyde Verilen Dinler Tarihi Dersleri/Tezleri Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Dinler Tarihi Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı (11-12 Mayıs)*, 2018; Galip Atasagun, "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmaları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (2005): 203-248; Galip Atasagun, *Dinler Tarihi Bibliyografya Denemesi (1923-2004)* (Konya: Damla Ofset Matbaacılık, 2005); Hikmet Tanyu, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Tarihçesi", *Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1960): 109-124; Ünsal Bozkurt, *Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Yapılan Dinler Tarihi Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003); Bünyamin Akın, *Dinler Tarihi Alanında 2000-2010 Yılları Arasında Yapılan Akademik Çalışmalar* (Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014); Bilal Gökçır, *Türkiye'de Dinler Tarihi Sahasında Yapılan Çalışmalar* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993); Fırat Işık, *Cumhuriyetten Günümüze Akademisyen Dinler Tarihcilerinin Biyografisi* (Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

² "Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı", *Ulusal Tez Merkezi*, erişim: 10.01.2023, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.

lişmiş tarama sekmesi ile ulaşılmıştır. Veri tabanında gerçekleştirilen bu araştırma neticesinde, 2021 yılında Dinler Tarihi alanında elli yedi lisansüstü tez çalışmasının yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'deki İlahiyat alanında yapılan lisansüstü tezleri kataloglayan İSAM veri tabanında, Yöktez'de tespit edilen elli yedi lisansüstü tez çalışmasından yalnızca on birinin listelendiği görülmüştür. Bu taramalar 01.11.2022-10.01.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

2021 yılında Türkiye'de tamamlanan elli yedi lisansüstü tez çalışmasından kırk üç yüksek lisans, on dördü doktora tezidir. 2021'de bünyesinde dinler tarihi alanında tez tamamlanan üniversite sayısı yirmi ikidir. Üniversitelerin yüksek lisans ve doktora tez dağılımları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora
19 Mayıs Ü.	2	1
9 Eylül Ü.	1	-
Akdeniz Ü.	2	-
Ankara Sosyal Bilimler Ü.	1	-
Ankara Ü.	5	2
Bursa Uludağ Ü.	4	2
Çanakkale On Sekiz Mart Ü.	1	-
Çukurova Ü.	2	-
Erciyes Ü.	1	-
Erzincan Binali Yıldırım Ü.	1	-
Fırat Ü.	6	1
Iğdır Ü.	2	-
İbn Haldun Ü.	1	-
İstanbul Ü.	2	4
Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.	1	-
Marmara Ü.	2	1
Necmettin Erbakan Ü.	4	-
Sakarya Ü.	1	2
Sivas Cumhuriyet Ü.	-	1
Süleyman Demirel Ü.	1	-
Trabzon Ü.	1	-
Uşak Ü.	2	-
Toplam	43	14

Konular açısından incelendiğinde, Yahudilik alanında dördü doktora, dördü yüksek lisans tezi olmak üzere sekiz tez çalışması; Hıristiyanlık alanında ise on üçü yüksek lisans, yedisi doktora olmak üzere yirmi tez çalışması yapıldığı tespit edilmiştir. Doğu dinlerinden Budizm'den üç, Hinduizm ve Sihizm'den birer tez yapılmış ve bu çalışmaların her birinin yüksek lisans tezi olduğu görülmüştür. Yeni Dinî Hareketlerle ilgili dört yüksek lisans tezi yapılmıştır. Mitraizm hakkında iki doktora tezi, Dinî Azınlıklar ve Paganizm hakkında da birer yüksek lisans tezi tamamlanmıştır. Sekiz yüksek lisans tezi mukayeseli çalışma olarak yapılmıştır. Bölgesel çalışmalar başlığı altında dört yüksek lisans tezi bulunmakta, bu kategori içerisinde herhangi bir doktora tez çalışması yer almamaktadır. Tanrıça kültleri hakkında biri yüksek lisans diğeri doktora olmak üzere iki tez çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmaların dışında Mitoloji alanında ve Din Bilimcilerine ilişkin birer adet yüksek lisans tez çalışmasının yapıldığı tespit edilmiştir.

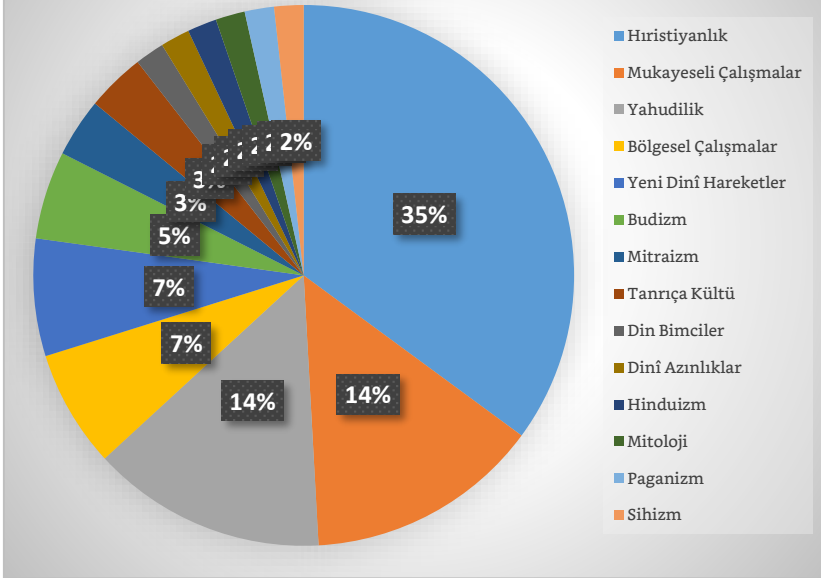
İncelenen çalışmalarda yazarların cinsiyet dağılımına bakıldığında, yirmi sekiz yüksek lisans ve iki doktora tez çalışmasının kadın öğrencilere ait olduğu görülmüştür. Bu minvalde toplamda otuz tezin kadın öğrenciler tarafından tamamlandığı, geri kalan yirmi yedi tez çalışmasının ise on ikisi doktora, on beşi yüksek lisans tezi olmak üzere erkek öğrencilere ait olduğu tespit edilmiştir.

Dinler Tarihi alanında diğeri üniversitelere kıyasla en fazla tez çalışmasının Ankara (beş yüksek lisans beş, iki doktora) ve Fırat Üniversitesilerinde (altı yüksek lisans, bir doktora) tamamlandığı görülmüştür. Danışmanların çalıştırdığı tez sayılarına bakıldığında ise, 2021 yılında dört teze danışmanlık yapan Prof. Dr. Şinasi Gündüz Dinler Tarihi alanında en çok tez danışmanlığı yapan öğretim üyesi olmuştur.

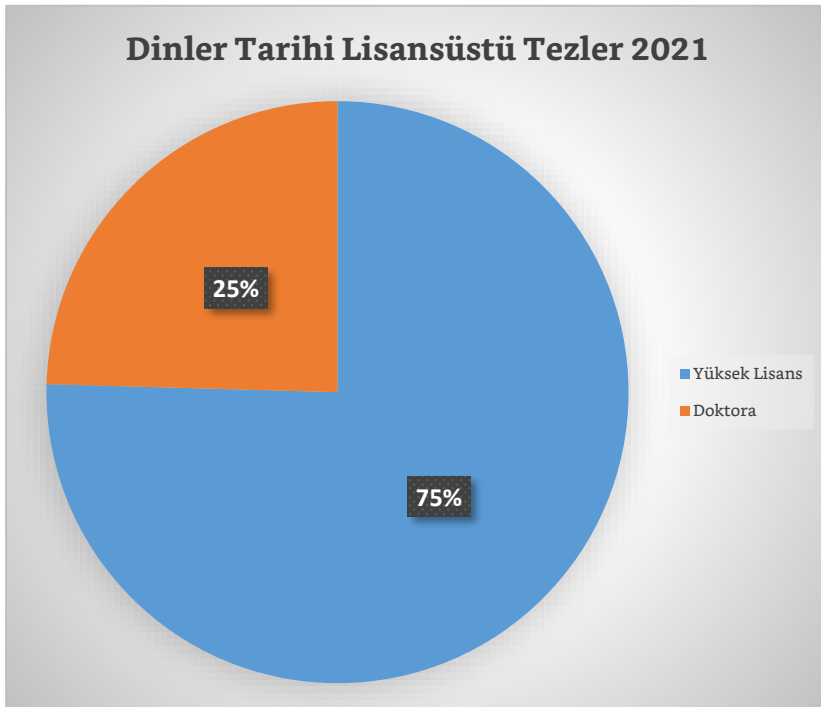
Yüksek lisans tezleri ortalama 90-180 sayfa aralığındadır. Doktora tezlerinde ise sayfa aralıkları oldukça değişkendir ve bu yüzden ortalama bir sayfa sayısı belirtmek güçleşmektedir. Sayfa aralığı en az olan tez 191, en hacimli tez ise 680 sayfadan oluşmaktadır.

Akademik çalışma yapan ve akademik tezlerin danışmanları olan çok kıymetli hocalarımızın her birine emekleri için teşekkür eder ve başarılarının devamını dileriz. 2021 yılında tamamlanmış tezlerle sınırlandırılan ve bu tezleri bütüncül bir şekilde görme imkanı sunmaya gayret eden bu çalışmanın, Dinler Tarihi alanında yapılacak çalışmalara ışık tutmasını temenni ederiz.

Dinler Tarihi Lisansüstü Tezler 2021

Dinler Tarihi Lisansüstü Tezler 2021

Hristiyanlık

İngiltere'nin Protestanlaşma Sürecinde Etkili Olan Faktörler

Factors Affecting the Protestantization Process of England

Abdulkadir Parlak, Prof. Dr. Mustafa Ünal, Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 134.

Özet:

Bu çalışmanın temel amacı; 1534 yılında papalık ile bağlarını koparan İngiltere'nin bu aşamaya gelmesinde etkili olan faktörlerin neler olduğunun ortaya konulmasıdır. Kral VIII. Henry'nin kendisine erkek çocuk veremeyen eşi Catherina'dan boşanma talebinin kilise kuralları gereği reddedilmesi üzerine İngiltere'nin papalıktan ayrılıp reformu kabul etmesi bilinen bir durumdur. Fakat bu olay reformun gerçekleştiren sebepten ziyade bardağı taşıran son damla olmuştur. Çünkü İngiltere XIII. yüzyılın başlarından itibaren papalık ile bir takım sorunlar yaşamıştır. Bu sorunların birleştiği temel noktanın İngiltere'de papalığın mı yoksa krallığın mı otoritesinin hakim olacağı problemi olduğu görülmüştür. Papalık dini gücünü kullanarak tüm Avrupa'da olduğu gibi İngiltere'de de hakimiyeti ele almak istemiştir. Buna karşılık İngiltere, ülkede hem dini hem de siyasi olarak krallığın hakimiyetinden yana olmuştur. Yaklaşık üç asır süren papalık ile krallığın otorite mücadelesi 1534 yılında Kral VIII. Henry'nin reformu kabul etmesiyle krallık lehine sonuçlanmıştır. Ancak İngiltere'nin her ne kadar papalık otoritesi ile bağları kopsa da Katolik doktrinden tam olarak kopmadığı görülmüştür. Bundan dolayı İngiltere, Katolik Kilise sakramentlerinin uygulandığı ancak otorite olarak papanın değil kralın kabul edildiği milli bir kilise anlayışına evrilmiştir. İşte bu çalışmada İngiltere'nin papalık ile bağlarının kopmasına zemin hazırlayan faktörlerin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Reform öncesi sürecin mercek altına alındığı çalışmamızda İngiliz reformunun gerçekleşmesinin geri planında siyasi, sosyal ve ekonomik birçok nedenin etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Anahtar Kelimeler: Reform, Protestanlık, Avrupa, İngiltere, Anglikan Kilisesi.

Abstract:

The main purpose of this study is to reveal what factors were effective in England, which broke off its ties with the papacy in 1534, to reach this stage. It is a well-known case that after King Henry VIII's request for divorce from his wife, Catherine, who could not bear a son, was rejected as per the church rules, England left the papacy and accepted the reform. However, this event was the last straw to break the camel's back rather than the cause of the reform because England has been experiencing some problems with the papacy since the beginning of the XIII century. It has

been seen that the main point where these problems converge is the problem of whether the authority of the papacy or the kingdom will dominate in England. By using its religious power, the Papacy wanted to take over the dominance in England as in all of Europe. On the other hand, England was in favor of the dominance of the kingdom both religiously and politically in the country. The struggle for authority between the papacy and the kingdom, which lasted for about three centuries, resulted in the favor of the kingdom in 1534 when King Henry VIII accepted the reform. However, it has been seen that England has not completely broken away from the Catholic doctrine, although its ties with the papal authority have been severed. Therefore, England has evolved into a national church understanding in which Catholic Church sacraments are applied but the king is accepted as the authority, not the pope. In this study, the factors that paved the way for England to break its ties with the papacy were emphasized. In our study, which focused on the pre-reform process, it was concluded that many political, social and economic reasons were effective in the background of the realization of the British reform. Key Words: Reformation, Protestantism, Europe, England, Anglican Church.

Hristiyanlık

Havari Petrus ve Hristiyanlıktaki yeri

Apostle Peter and His Place in Christianity

Osman Eraslan, Danışmanı: Prof. Dr. Ali İsra Güngör, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 191.

Özet:

Bu tez çalışması havari Petrus'un Hristiyanlıktaki yerini ele almaktadır. havari Petrus İsa'nın havarilerinin reisidir. Esas adı Simon olan bir Yahudiyken İsa'nın ona "Petrus" adını vermesi ve "kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım" diyerek önemli bir görevle müjdelemesi Petrus'u Hristiyanlık tarihinde farklı bir konuma yerleştirmiştir. Petrus bu kadar önemli bir konuma sahip olmasına rağmen bazı davranışları ve Pavlus karşısındaki durumu sebebiyle tartışmaların odağında yer almış bir şahsiyettir. Yakup ve Kudüs kilisesinin liderliği ise Petrus'un tartışmaların ortasında yer aldığı başka bir konudur. Çalışmanın birinci bölümünde Petrus'un hayatı, ailesi, yaptığı seyahatler ve kaleme aldığı metinler incelenmiştir. İkinci bölümde Petrus'un İsa ile olan ilişkisine yer verilmiştir. Petrus İsa'nın mesih olduğunu ilk dile getiren kişi olması sebebiyle mühim bir kişiliktir. Devamında Petrus'un ilk papa kabul edilmesi bağlamında kilise kapsamındaki yeri, otorite ve gelenek kavramları açısından Petrus anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise Petrus'un Pavlus ve Yakup'la olan ilişkisi ile Havariler Konsili çerçevesinde Petrus'un teolojik fikirleri ele alınmıştır. Havariler Konsili'nde Petrus'un gentilelerin Hristiyan olması hususunda Pavlus'la aynı fikirleri paylaştığına inanılmaktadır.

Abstract:

This study deals with the place of the Apostle Peter in Christianity. The Apostle Peter is the chief of Jesus' apostles. When he was a Jew, whose real name was Simon, Jesus' naming him "Peter" and giving the good news of an important mission by saying "I will build my church on this rock" placed Peter in a different position in the history of Christianity. Despite having such an important position, Peter is a person who has been at the center of discussions due to some of his behaviors and his situation against Paul. James and the leadership of the Jerusalem church is another issue where Peter is in the middle of the discussions. In the first part of the study, the life of Petrus, his family, his travels and the texts he wrote were examined. In the second part, Peter's relationship with Jesus is given. Peter is an important personality because he was the first to say that Jesus was the Messiah. Then, in the context of Peter's acceptance as the first pope, Peter's place in the church is explained in terms of the concepts of authority and tradition. In the third chapter, Peter's relationship with Paul and

Jacob and Peter's theological ideas within the framework of the Council of the Apostles are discussed. It is believed that in the Council of the Apostles, Peter shared the same ideas with Paul about the gentiles being Christian.

Hristiyanlık

Kalvinizmin Doğu Avrupa Ülkelerinde Yayılmasının Teolojik Sebepleri: Macaristan Örneği

The Theological Reasons for Calvinism's Spread in Eastern European
Countries: The Case of Hungary

Mahmut Toptaş, Danışmanı: Prof. Dr. Şinasi Gündüz, İstanbul Ü. Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 188.

Özet:

Macaristan, coğrafi konumu ve kültürel yapısı açısından Kalvinizmin Doğu Avrupa ülkelerinde yer edinmesi açısından önemli bir örnektir. Batı Avrupa ile neredeyse eş zamanlı olarak Doğu'ya da yayılan bu hareketin, kültürleri farklı iki blok arasında hızlı bir şekilde ve benzer zamanlarda yayılması Kalvinizmin esneklik ve adapte olma gibi bazı önemli özelliklerine işaret etmektedir. Bu hareketin yayılış sürecinin ilgi çekici olmasının yanında, Macaristan'ın büyük kısmını etkisi altına aldıktan sonra gerçekleşen Katolik karşı reformu ile birlikte yine aynı hızla gerilemesi ve ülkede azınlık haline düşmesinin nedenleri de ele alınmıştır. Bu sebeple çalışmada Kalvinizmin Doğu Avrupa ülkelerinde yayılma sürecini ve sebeplerini, gerileme dönemini ve bu dönemde etkili olan unsurları teolojik nedenlere ağırlık vererek ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmalarla Kalvinizmin yapısı ve tarihi incelenmiş ve Kalvinizmin Macaristan'daki tezahürü, tarihi ve teolojik perspektiflerden ele alınmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda Macaristan'da Kalvinizm'in yayılmasında etkisi olduğunu iddia ettiğimiz teolojik sebeplerin, sayıca az olsalar da diğer etkenlerin temelinde yattıkları sonucuna varılmıştır.

Abstract:

Even though Hungary is a developed Eastern Europe country, it is still an Eastern European country which has a whole different culture than Western Europe and therefore sets an important example for Calvinism of Western European origin to take place in Eastern European countries. It was interesting that this movement which spread to Eastern Europe as well as Western Europe, spread so rapidly and at similar times between these two different culture blocks. Along with this spreading process, it is also deemed interesting that the movement became so powerful in such a short time, also lost its influence and fell back to being minority. For these reasons, we tried to demonstrate the spread of Calvinism in Eastern European countries, its causes, period of decline and the effective elements on both its rise and decline during this period by focusing on theological aspects. In the first part of our study, Calvinism is introduced, its spreading process is examined, and various types of Calvinism are mentioned. In the

second part, the individuals, states, historic events, theological arguments and political movements influencing this event are investigated with special interest in Hungary. In the last part of our study, after examining the Catholic Counter-Reformation movement which we found to be the most important reason for the decline of Calvinism in Hungary, the recent data on religious situation in Hungary and Reformed Churches are provided.

Hristiyanlık

Opus Dei: Roma Katolik Kilisesi'nde Bir Piskoposluk

Opus Dei: A Prelature in the Roman Catholic Church

Yakup Piri, Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Sayar, Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 97.

Özet:

Çalışma, Katolik Kilisesi içinde şahsi bir piskoposluk olarak yer alan Opus Dei üzerinedir. Papalığın şahsi piskoposluğu olarak Opus Dei'nin bu statüsü dünya üzerinde tektir. Bununla beraber, kurucusu Josemaría Escrivá'nın ölümünden kısa bir süre sonra aziz statüsüne yükseltilmesi, tarihin kendi içinde kapalı ve gizli bir yapıda olması da yine Opus Dei üzerine dikkatlerin ve eleştirilerin yöneltilmesine sebep olmuştur. Çalışmada öncelikle Katolik Kilisesi hakkında kısa ve genel bilgiler verilmiş, sonra Josemaría Escrivá'nın hayatı, Opus Dei Piskoposluğu'nun tarihi gelişimi ve özellikle de dünya üzerindeki bugünkü durumu incelenmiş, son olarak Opus Dei'ye yöneltilen eleştirilere değinilmiştir.

Abstract:

The study is on Opus Dei, a personal prelature within the Catholic Church. This status of Opus Dei as the personal prelature of the papacy is unique in the world. However, the elevation of its founder Josemaría Escrivá canonized shortly after his death of its founder Josemaría Escrivá, and the closed and secret structure of the sect within itself caused attention and criticism towards Opus Dei. In our study, firstly, brief and general information about the Catholic church was given, Afterwards, the life of Josemaría Escrivá, the historical development of the Prelature of Opus Dei and especially its current situation in the world are examined. Finally, the criticisms of Opus Dei, as an prelature with so many firsts, were addressed.

Hristiyanlık

Aziz Nikolas ve Demre Aziz Nikolas Kilisesi

St. Nicholas and Demre St. Nicholas Church

Emre Akça, Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Saliha Esen, Uşak Ü. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 103.

Özet:

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Hristiyanlık'ta kutsal kişi olarak kabul edilen azizler yaşamışlardır. Bu azizlerden biri de çalışmamızın temel konusu olan Antalya/Demre bölgesinde yaşamış olan Aziz Nikolas'tır. Aziz Nikolas, modern ve popüler kültürde Santa Claus olarak bilinmesiyle birlikte özellikle Batı'da Noel Baba figürüyle resmedilip dini bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Aziz Nikolas, Myra'da piskoposluğu sırasında bölge halkına ve farklı bölgelerdeki insanlara gösterdiği mucizelerle yardımcı olmuş ve onların Hristiyanlığa olan inançlarını kuvvetlendirmiştir. Onun gösterdiği mucizeler, yaşadığı bölgede ve Batı'da tanınmasında etkili olmuştur. Özellikle Ortodoks Kilisesi tarafından büyük azizlerden kabul edilmiştir. Batılı toplumlarda iyiliksever, yardımsever, çocukların sevgilisi olarak tanımlanan Noel Baba, pagan kültürünün etkisiyle Aziz Nikolas ile özdeşleştirilmiştir. Özellikle 20. ve 21. Yüzyılda değişen toplum dinamikleri ve ekonomik gayelerin etkisiyle Noel Baba toplumun tüketim aracı haline gelmiştir. Noel Baba tasvirlerinde anlatıldığı gibi kutuplarda yaşamamış, Akdeniz'in sıcak iklim bölgelerinde hayatını sürdürmüştür. Akdeniz'e kıyısı olan Antalya'nın Demre ilçesinde Aziz Nikolas adına 6. Yüzyılda bir kilise yapılmıştır. Demre Aziz Nikolas Kilisesi'nde bulunan tarihi eserler ve kilise duvarlarında bulunan tasvirler mimari açıdan kilisenin özgünlüğünü göstermektedir. Ayrıca Ortodoks Hristiyanlar, Demre Aziz Nikolas Kilisesi'ni hac merkezi olarak kabul etmektedirler. Demre Aziz Nikolas Kilisesi'nin hac merkezi olması başta ülke turizmi olmak üzere kilisenin bulunduğu bölgeye sosyal, ekonomik, kültürel katkı sağlamaktadır. Anahtar Kelimeler: Aziz Nikolas, Demre, Mucize, Noel Baba, Kilise.

Abstract:

The saints who are considered as holy persons in Christianity lived in various regions of Anatolia. One of these saints is Nicolas who is basic subject of our studying and he lived in Demre region of Antalya. He appears in front of us as a religious character portrayed as Santa Claus figure especially in west. Saint Nicolas helped local people and the people in different regions with his miracles that he showed and strengthen their belief in Christianity. His miracles he showed , they have been effective in his being recognized. Especially, he is accepted from the great saints by Orthodox Church . In western societies, Santa Claus who is described as benevolent,

helpful and lover of children has been identified with Saint Nicolas by the influence of pagan culture. Especially in 20th and 21 st century, by the changing society dynamics and the influence of economic purposes, Santa Claus has become the consumption tool of the society. As he described he didn't live at the poles , he lived in hot climate regions of the Mediterranean. A church was built in the name of Saint Nicolas in Demre town of Antalya, which has a coast to Mediterranean. Historical artifacts in the Saint Nicolas Church and depictions on the church wall show it's originality architecturally. Orthodox Christians accept Demre Saint Nicolas Church as a pilgrimage center. The church's being a center of pilgrimage has contributed to the area where the church is located especially tourism, economically, socially and culturally. Key Words: Saint Nicolas, Demre, Miracle, Santa Claus, Church.

Hıristiyanlık

Nesturi Kilisesi'nin Temel İnanç ve Uygulamalarının Teşekkül Süreci (VI-XII. Yüzyıllar)

The Process of Establishment of the Basic Beliefs and Practices of the Nestorian Church (6-13 Centuries)

Yaşar Kaplan, Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 551.

Özet:

Hıristiyanlık bünyesinde birçok ihtilaflar yaşanmış ve bunun neticesinde birçok mezhep ortaya çıkmıştır. Bu mezheplerden biri Nesturi (Doğu) Kilisesi'dir. En eski kiliselerden biri olarak kabul edilen bu kilise, Roma İmparatorluğu sınırları dışında vücut bulmuştur. Kendine has bir kilise hiyerarşisine sahip olmuş ve Hıristiyan olmayan yönetimlerin hâkimiyeti altında varlığını devam ettirmiştir. Bu durum bu kilisenin kenndine özgü tarihi gelişimi ve doktrini hakkında ipuçları vermektedir. ""Nesturi Kilisesi'nin Temel İnanç ve Uygulamalarının Teşekkül Süreci (6- 13 Yüzyıllar)"" isimli bu tez, giriş, üç bölüm, sonuç ve kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hıristiyanlığın Fırat'ın doğu bölgelerinde yayılması, kilise hiyerarşisinin oluşması, Nesturi Kilisesi'nin ayrı bir kilise olarak belirginleşmesi ve Part, Sasani, Müslüman ve Moğol yönetimleri altındaki tarihi gelişimi ele alınmaktadır. Bu bölüm, Nesturi Kilisesi'nin bağımsızlığını ve ayırt edici mezhebi özelliklerini elde ettiği 6. yüzyıldan gelişimini tamamladığı 13. yüzyıla kadar geçen zaman aralığı ile sınırlı tutulmaktadır. İkinci bölümde Nesturi Kilisesi'nin teoloji, kristoloji, mariyoloji, yaratılış ve ölüm ötesi gibi temel itikadi inançlar ve bu inançların geçirmiş olduğu gelişim incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise kilise sakramentleri, dini litürji, kilise yapısı ve ibadetler gibi kiliseye ait dini uygulamalar konu edilmektedir. Anahtar Kavramlar: Hıristiyanlık, Doğu Kilisesi, Mopsuestialı Theodore, Nestorius, Diyofizit, Kristoloji, Meryem.

Abstract:

There have been many disputes in Christianity and many denominations have emerged. One of these denominations is the Church of the East (Nestorian Church). This dissertation discusses a subject ""The Process of Establishment of the Basic Beliefs and Practices of the Nestorian Church (6-13 Centuries)"". This dissertation consists of introduction, three chapters, conclusion and bibliography. In the first chapter aims to elucidate the spread of Christianity in the eastern regions of the Euphrates, the formation of church hierarchy, to appear of the Nestorian Church independently and its historical process under the Parthian, Sassanid, Muslim and Mongolian governments. This chapter is limited to the time period

from the 6th century when the Nestorian Church gained its independence and distinctive sectarian features to the 13th century when it completed its development. This chapter is limited to the period from the 6th century, when the Nestorian Church gained its independence and distinctive sectarian features to the 13th century, when it completed its development. In the second part, the basic tenets of the Nestorian Church such as theology, Christology, Mariology, creation and afterdeath and the processes that these beliefs have gone through are analyzed. Ultimately, in the third chapter this study deals with religious practices such as Sacraments of the Church, religious liturgy, church structure and worship. Keywords: Christianity, The Church of the East, Theodore of Mopsuestia, Nestorius, Dyophysite, Christology, Mary.

Hristiyanlık

Yeni Ahit Apokrif Metinlerinde İsa'nın Hayatı ve Tebliği

The Life and Teachings of Jesus in the New Testament Apocrypha

Hacer Gergin, Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Katar, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 133.

Özet:

Hristiyanlık dini ve kutsal metinleri açısından İsa'nın hayatı kritik bir önem taşımaktadır. İsa'nın bugün gerek Hristiyan inananlar gerekse diğer insanlar tarafından yaygın olarak bilinen hayatını ve öğretilerini aktaran dini metinler, Hristiyan geleneği tarafından sahih kabul edilen kanonik metinlerden meydana gelmektedir. Ancak çoğunluğuna geçtiğimiz yüzyılda Nag Hammadi'de gerçekleştirilen keşif sonucunda ulaşılan apokrif metinler, erken dönemde Hristiyan cemaatlerin İsa'ya dair farklı yaklaşımlara sahip olduklarını ortaya koymuştur. Bu nedenle, çalışmamızın konusunu oluşturan, İsa'nın Yeni Ahit apokrif metinlerinde anlatılan hayatı ve öğretileri, bugün ona dair genel kabul gören yaklaşımlardan farklı olarak erken dönemdeki çeşitli Hristiyan cemaatlerinin inançlarını da yansıtması açısından önem taşımaktadır. Çalışmamızda, Yeni Ahit apokrif metinleri ışığında, İsa'nın erken çocukluk yıllarına ve tebliğine başlamadan önceki on sekiz yılını nerede ve nasıl geçirdiğine dair anlatımların yanında, tebliğinin kanonik metinlerde karşılaşılmayan yönlerini tespit ettik. Bu bağlamda İsa'nın hayatına, öğretilerine ve kendisine inanan insanların yaklaşımlarına değinen apokrif metinleri incelediğimiz bu tez çalışması, erken dönemde henüz kilise tarafından sapkın ilan edilmemişken varlığını sürdüren Hristiyan cemaatlerin, o gün ellerinde buldukları kutsal metinlerinde, bugün Hristiyan geleneğince inanılardan farklı İsa ve Hristiyanlık algılarının mevcut olduğunu göstermiştir.

Abstract:

The life of Jesus is of critical importance in terms of Christian religion and its scriptures. Religious texts that convey the life and teachings of Jesus, which are widely known today by both Christian believers and other people, consist of canonical texts accepted as authentic by the Christian tradition. However, the apocryphal texts, most of which were found as a result of the discovery made in Nag Hammadi in the last century, revealed that early Christian communities had different approaches to Jesus. For this reason, the life and teachings of Jesus, which are the subject of our study, described in the New Testament apocryphal texts, are important in terms of reflecting the beliefs of various early Christian communities, unlike the generally accepted approaches to him today. In our study, in the light of the New Testament apocryphal texts, besides the narratives about

Jesus' early childhood years, and where and how he spent the eighteen years of his life before he started his preaching, we identified aspects of his preaching that are not encountered in canonical texts. In this context, this thesis study, in which we examine the apocryphal texts that refer to the life of Jesus, his teachings and the approaches of the people who believe in him, showed that there were different perceptions of Jesus and Christianity in the sacred texts of the Christian communities that existed at that time, before they were declared heretical by the church in the early period.

Hristiyanlık

Yuhanna İncili'nde Sembolizm ve Kristoloji: İsa Tasvirinin Bağlamı ve İnşası

Symbolism and Christology in the Gospel of John: The Context and the Construction of the Depiction of Jesus

Bilal Patacı, Danışmanı: Prof. Dr. Şinasi Gündüz, İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 371.

Özet:

Bu çalışmada Yuhanna İncili'nin İsa tasviri konu edilmiştir. Yuhanna İncili'nin metni diyakronik bir okuma stratejisi ile ele alınmış, araştırma çerçevesi de tarihsel ve edebi kritik metotların soruları eşliğinde belirlenmiştir. İncil yazarının ve cemaatinin tarihsel, sosyal ve teolojik durumları İncil'in İsa tasvirinin bağlamı olarak okunmuş, tasvirin inşası ise İncil anlatısının sembolik bileşenleri ve kristolojik unvanları üzerinden gösterilmiştir. Bu çerçevede Yuhanna yazarının İsa'ya dair salt tarihsel bir aktarımla ilgilenmediği, yer yer hermenötik bir çabayla İsa'nın söz ve eylemlerini yorumlayarak İncil'de ikinci bir anlatı katmanı oluşturduğu ortaya konulmuştur. Sembolik dilin hâkim olduğu bu katman bir yandan Yuhanna'nın İsa tasvirini inşâ etmekte, diğer yandan ise Yuhanna cemaatinin durumunu yansıtmaktadır. Bu açıdan Yuhanna sembolizmi, İncil yazarının belleğindeki İsa tasvirini içinde yaşadığı cemaatin tarihsel-sosyal şartlarını da dikkate alarak anlatısal bir kurgu aracılığıyla inşâ etmesine imkân vermiştir. Yuhanna'nın İsa tasviri, anlatının sembolik bileşenleri ile İncil'de İsa'ya atfedilen başat unvanların tarihsel ve metinsel bağlamlarına yoğunlaşan bir inceleme sonucunda açığa çıkarılmıştır. Yuhanna yazarının geleneksel kristolojik betimlerle sınırlı kalmadığı, İncil'in derlendiği dönemde cari olan tanrılaştırma söylemlerinin dilini büyük oranda kullandığı örneklerle gösterilmiştir. Bu açıdan Yuhanna İncili'nin kristolojik modeli ile Helenistik atmosferin kuşattığı kültürlerin aşına olduğu kurtaçıcı figürler ve onlara ilişkin anlatılar arasında bir etkileşim zemininin bulunduğu işaret edilmiştir. Mesiyaniğe vurgu yerine İsa'nın tanrısal kimliğine odaklanan kristolojik modelin eskatolojiden ziyade protolojiyi yani İsa'nın varlık öncesi durumunu önceleyerek söylemsel bir tanrılaştırma ürettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Abstract:

In this study, the depiction of Jesus in the Gospel of John was discussed. The text of the Gospel of John was handled with a diachronic reading strategy, and a research framework was determined along with the questions of historical and literary critical methods. While the historical, social, and theological conditions of the evangelist and his community

were read as the context of the depiction of the gospel. The construction of this depiction was illustrated through the symbolic elements of the gospel narrative and its Christological titles. In this framework, it was revealed that the evangelist was not interested in a purely historical narrative of Jesus, but added a second narrative layer to the gospel by interpreting Jesus' words and actions with a hermeneutic effort. This layer, dominated by symbolic language, constructs the depiction of Jesus on the one hand and reflects the state of the Johannine community on the other hand. Johannine symbolism has enabled the evangelist to construct the depiction of Jesus in his memory through a narrative, by taking the historical-social conditions of his community into account. So, John's depiction of Jesus was revealed as a result of a study focusing on the historical and textual contexts of the symbolic elements of the narrative and main titles attributed to Jesus in the fourth gospel. It was exemplified with examples that the evangelist is not limited to traditional Christological descriptions, and uses the language of deification discourses that were current at the time the gospel was compiled. In this respect, it was pointed out that there is a base for interaction between the Christological model of the evangelist and the savior figures, which are familiar to the cultures surrounded by the Hellenistic atmosphere, and their narratives. It was concluded that the Christological model of the evangelist, which focuses on Jesus' divinity instead of his messianic emphasis, produces a discursive deification by prioritizing protology, i.e., the pre-existence of Jesus, rather than eschatology.

Hristiyanlık

Aryüşü Hristiyanlık, Gotlar Dönemi ve Sonrası

Arian Christendom, Gothic and Post-Gothic Ages

Servet Doğan, Danışmanı: Prof. Dr. Mahmut Aydın, 19. Mayıs Ü. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 237.

Özet:

IV. yüzyılın başlarında İskenderiye’de patrik ile aynı bölgede papazlık görevi yürüten Aryüs’ün İsa-Mesih’in tabiatı ve özellikle varlığının başlangıcı konusunda patrikten farklı bir yorumu vardır. Aryüs, Ortodoks öğretinin aksine İsa’nın Tanrı ile aynı özden olmayıp ilk yaratılan olduğuna inanır. Aryüs’ün izahına karşı çıkan İskenderiye Patriği Alexander, bölgesel bir konsil toplayıp onu aforoz edince tartışma iyice alevlenmiştir. İmparator Konstantin, tartışma Roma İmparatorluğunun bütünlüğünü tehdit eder boyuta gelince İznik Konsilini toplar. Ortodoks Hristiyanlığın Amentüsünün belirlendiği bu konsilde Aryüs ve taraftarların aforoz edilmiştir. Buna karşın Aryüs’ün fikirleri yayılmaya devam etmiştir. Öyle ki Roma İmparatorları, Konstantin’in kendisi ve halefleri Konstantius ve Valens de Aryüşçülüğün savunucusu olmuşlardır. Ancak Ortodoks Hristiyanlık I. Theodosius ile İmparatorluğun tek inancı haline getirildi ve diğerleri yasaklandı. İmparatorluğun doğusundan sürülen Aryüşçülük Batı Roma’nın varisleri olan Ostrogot, Vizigot, Burgond, Vandal, Sueb ve Lombard Krallıklarının mezhebi, Gotların da Romalılara karşı kimliği ve kültürünün bir parçası oldu. Aryüşçülük, Lombardların 662’de Ortodoksluğa geçişle son devlet desteğini kaybetmiştir. Ancak hiçbir zaman Hristiyan teolojik tartışmalarının konusu olmaktan çıkmadı ve her zaman Ortodoks-Katolik Kiliseyi meşgul etti. Dünyanın şurasında burasında müstakil düşünür veya hareket olarak hep olageldi.

Abstract:

At the beginning of the fourth century, there was a debate between the patriarch in Alexandria and Arius, who was a priest in the same region, about the nature of Jesus-Christ and especially the beginning of his existence. Patriarch Alexander of Alexandria gathered a regional council and excommunicated him. The argument became intense and threatened the integrity of the Roman Empire. Then an ecumenical concile was gathered in Nicea by Costantine The Great. Arius and his followers were excommunicated, and the idea of Orthodox Christianity was determined. However, in contrast to the Orthodox Doctrine, Arius’ ideas which accepting that Jesus was not the same as God, continued to fark all over the Empire. Constantine The Great himself accepted Arianism. Constantius and Valens were also Roman emperors who advocated the movement. But Theodosius

I, proclaimed Nicean Christianity as unic belief of the Empire, and the others were banned. Arianism driven from the east of the empire, became identity and culture of Ostrogoth, Vizigot, Burgond, Vandal, Sueb and Lombard Kingdoms which they were heirs of the western Roman Empire. With the transition of the Lombards to Catholicism in 662, Arianism lost the last political power. However, it never ceased to be the subject of Christian theological discussions and kept mind of Orthodox-Catholic Church busy. In the world there was always an independent thinker or movement influenced by Arius.

Hristiyanlık

Roma Döneminde (M.S. 0-313) İsa ve Hıristiyanlara Yapılan Eziyetler Persecutions of Jesus and Christians Organised in the Roman Period (A.D.0-313)

Muhammet Dudu, Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Sami Baybal, Necmettin Erbakan Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, 161.

Özet:

Bu çalışmamızda, Roma Dönemi'nde İsa'ya ve Hıristiyanlara yapılan eziyetler ve bu eziyetlerin Hıristiyanlığa etkileri incelenmiştir. Hıristiyan kaynaklarına göre İsa, Roma'nın bir eyaleti olan Filistin bölgesinde dünyaya gelmiş, gençliğini ve tebliğ hayatını bu bölgede geçirmiş ve en sonunda da bu bölgede çarmıha gerilmiştir. Ayrıca havariler ve ilk Hıristiyan cemaat bu bölgede ortaya çıkmış ve ilk faaliyetlerini bu bölgede yürütmüşür. Haliyle Filistin bölgesi Hıristiyanlığın doğduğu ve geliştiği bölge durumundadır. Hıristiyanlık bugünkü haline gelebilmesi için birçok merhalelerden ve sıkıntılardan geçmiştir. Özellikle Hıristiyanlığın oluşumunda ilk üç yüzyıl çok önemli bir yere sahiptir. Hıristiyan kaynaklarına göre İsa, Yahudiler ve Romalılar tarafından çeşitli eziyetlere maruz kalmıştır. İsa'nın dünyadan ayrılmasının ardından M.S. 313'teki Milan Fermanı'na kadar havariler ve ilk Hıristiyan cemaatleri, Roma İmparatorlarının emriyle çeşitli eziyetlere ve işkencelere maruz kalarak şehit edilmişlerdir. Hıristiyanlar, ilk üç yüzyıl bütün bu sıkıntılara göğüs gererek Hıristiyanlığı tüm dünyaya yaymışlardır. İsa'nın ve ilk dönem Hıristiyan cemaatlerin maruz kaldığı bu eziyetler, Hıristiyan doktrininin, sakramentlerinin ve ibadetlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Anahtar Kelimeler: İsa, Hıristiyanlık, Romalılar, Yahudiler, Milan Fermanı, eziyet.

Abstract:

In this study, the persecutions inflicted on Jesus and Christians during the Roman Period and the effects of these persecutions on the Christianity religion were examined. According to Christian sources, Jesus was born in Palestine, a province of Rome, spent his youth and preaching life in this region and was eventually crucified in this region. In addition, the apostles and the first Christian congregation emerged in this region and carried out their first activities in this region. Consequently, the Palestine region is the region where Christianity was born and developed. Christianity has gone through many stages and difficulties in order to become what it is today. Especially in the formation of the Christianity, the first three hundred years have a very important place. According to Christian sources, Jesus was subjected to various persecution by the Jews and Romans. After the departure of Jesus from the world, until the Edict of Milan in 313 AD, the

apostles and the first Christian communities were martyred by being subjected to various persecution and torture by the orders of the Roman Emperors. Christians endured all these difficulties in the first three hundred years and spread the Christianity all over the world. These persecutions that Jesus and the early Christian congregations communities were subjected to were effective in the formation of Christian doctrine, sacraments and worship. Keywords: Jesus, Christianity, Romans, Jews, Edict of Milan, persecution.

Hristiyanlık

Hristiyanlığın Şekillenmesinde Antakya'nın Rolü

The Role of Antioch in the Shaping of Christianity

Veysel Altuncan, Danışmanı: Prof. Dr. Cengiz Batuk, 19 Mayıs Ü. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 82.

Özet:

İsa, tarihsel manada Filistin bölgesinde ortaya çıkmış dini bir figürdür. Yahudi geleneğinin içerisinde bulunan ve çeşitli siyasi ve dini problemler sebebiyle de hali hazırda etkisini ziyadesiyle hissettiren, Yahudi eskatolojik beklentisine uygun olarak mesajını Yahudilere iletmış ve Tanrı'nın Krallığı çağrısını insanlara duyurmuştur. Yeni Ahit'te belirtildiği üzere İsa, çarmıhta ölmüş, sonrasında dirilip, takipçilerini mesajını duyurmaları için görevlendirmiştir. Süreç içerisinde de İsa'nın takipçileri farklı olaylar sonucunda mesajı öncelikle Kudüs dışına, sonrasında da Yahudi olmayanlara duyurmuşlar, bunun sonucunda İsa'nın karakteri ve mesajı farklı zihin dünyalarında karşılık bulmuştur. Bu durum da inananlar açısından hem İsa'nın karakterinin hem de mesajının içinden geldiği Yahudi geleneğinden bağımsız bir şekilde algılanmasına sebep olmuş, diğer bir deyişle bu gelenekten bağımsız bir hal almıştır. Özellikle ilk inananlar arasındaki Diaspora Yahudi'si Helenist inananlar ve onların faaliyetleri bu bağımsızlaşmada önemli bir etkiye sahiptir. Diaspora Yahudilerinin yoğun olarak yaşadığı Antakya da bu sebeple önemli bir konumdadır. İsa'nın mesajının buraya ulaşması ve aynı zamanda burada Greklerden müteşekkil bir Gentile kilisesi oluşması Antakya'nın İsa'nın mesajının serüveni ve dönüşümünde önemli pay sahibi olmasına sebep olmuştur. Antakya, Hristiyanlığın gelişiminde önemli bir yere sahip olmuş ve ilk defa Antakya'daki inananlar Yahudiliğin dışında bir isimle "Hristiyan" ismiyle burada adlandırılmışlardır. Dolayısıyla da Yahudilik içerisindeki tarihsel İsa'nın mesajı, Kudüs dışındaki bir coğrafyada yeni bir dine evrilmiştir. Bu çalışmada Hristiyanlığın gelişiminde Antakya'nın nasıl bir rol oynadığı ortaya konulmaya çalışılırken aynı zamanda İsa'nın mesajının dönüşümü ya da evrim geçirmesi gösterilmeye çalışılmaktadır.

Abstract:

Jesus is a religious figure in historical sense who came in view in Palestine. He conveyed his message to the Jews in accordance with the Jewish eschatological expectation, which is in the Jewish tradition and has already made its impact very felt because of various political and religious problems, and announced the call of the Kingdom of God to the people. As stated in the New Testament, Jesus died on the cross, then rose again and commissioned his followers to preach his message. In the process, as a

result of different events, the followers of Jesus first announced the message outside of Jerusalem and then to the non-Jews, and as a result, the character and message of Jesus found a response in different minds. This situation caused the believers to perceive both the character of Jesus and his message independently of the Jewish tradition, in other words, it became independent of this tradition. Especially among the first believers, Diaspora Jew, Hellenist believers and their activities have an important effect on this differentiation. For this reason, Antakya, where Diaspora Jews live intensively, has an important position. The arrival of Jesus's message and the formation of a Gentile church here, at the same time, caused Antakya to have an important role in the adventure and transformation of Jesus' message. Antakya had an important place in the development of Christianity and for the first time the believers in Antakya were named here with a name other than Judaism, ""Christian"". Therefore, the message of the historical Jesus in Judaism has evolved into a new religion in a geography other than Jerusalem. In this study, while trying to reveal what kind of role Antakya played in the development of Christianity, it is also tried to show the transformation or evolution of Jesus' message.

Hristiyanlık

Mısır'da Araplaşan Hristiyanlar: Kıptîler

Arabized Christians in Egypt: The Copts

Ekrem Sert, Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Güç, Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 209.

Özet:

Mısır Ortodoks Kıptî Kilisesi tarihi neredeyse Hristiyanlık tarihi kadar eskidir. Yaklaşık iki bin yıldır Mısır'da ve Mısır dışında varlığını sürdürmektedir. Mısır, tarih boyunca farklı din, dil ve kültürlerin etkisinde kalmıştır. Mısır Kıptîleri de bundan payını almıştır. Son iki bin yıl içinde Mısır, önce Putperestlikten Hristiyanlığa, sonra Hristiyanlıktan İslâmiyet'e geçmiş, bu süreçte dil olarak Kıptîceden Yunancaya, Yunancadan Arapçaya geçmiştir. Kıptî Kilisesi Arap dünyasında apostolik olarak bilinen üç kiliseden birisidir. Mısır Kıptî Kilisesi Hristiyanlık tarihinde evrensel olarak yapılan ilk dönem konsillerinde devamlı ön planda olmuş ancak daha sonra âdeta unutulmuştur. Mısır'ın Müslümanlar tarafından fet edilmesi ile birlikte Mısır'da yaşayanlar Müslüman çoğunluk ve Hristiyan azınlık olarak devam etmiştir. Fakat Mısırlılar antropolojik açıdan tek halk olup, aynı kafatası ölçülerine, aynı kültür, aynı medeniyet, aynı dil ve aynı lehçeye sahiptirler. Böylece Mısırlılar dil olarak Arapça'yı, çoğunluğun dini olarak da İslâm'ı benimsemiş bir halktır. Kıptîler, Haçlı Seferleri, misyonerlik faaliyetleri ve Batı'nın bu coğrafyada yürüttüğü faaliyetlerden olumsuz olarak etkilenmişlerdir. Kıptî Kilisesi, Mısır'da cereyan eden siyasî-sosyal ve dinî olaylarda adından sıkça söz ettirmektedir. Günümüzde varlığını Kahire merkezli olarak Afrika, Asya, Avrupa, Amerika ve Avustralya'da sürdürmektedir. Anahtar Kelimeler: Mısır, Ortodoks, Kıptî, Hristiyan, Arapça, İslâm, Apostolik, Konsil, Batı.,

Abstract:

The history of the Egyptian Orthodox Coptic Church is nearly as old as the history of Christianity. It has existed for about two thousand years in and out of Egypt. Egypt has been influenced by different religions, languages, and cultures throughout history. The Egyptian Copts had their share from those backgrounds. In the last two thousand years, Egypt first converted from paganism to Christianity, then Christianity to Islam. Meanwhile, the language of Egypt changed from Coptic to Greek and then from Greek to Arabic accordingly. The Coptic Church is one of the three churches known as apostolic in the Arab world. The Egyptian Coptic Church remained constant in the forefront of the early ecumenical councils in the history of Christianity, but later on, it became almost forgotten. After the conquest of Egypt by Muslims, Egypt's population continued as

the Muslim majority and the Christian minority. However, Egyptians anthropologically are one nation that has the same head measures, cultures, civilization, language, and dialect. Therefore, the Egyptians embraced Arabic as their language and Islam as the religion of the majority. Copts were affected negatively by the Crusades, missionary activities, and the actions of the West in the area. The Coptic Church is often mentioned in political-social and religious events that take place in Egypt. Today, it continues its existence in Africa, Asia, Europe, America, and Australia, with its headquarters in Cairo. Keywords: Egypt, Orthodox, Coptic, Christian, Arabic, Islam, Apostolic, Council, the West.

Hristiyanlık

Hristiyan Teolojisinde Kutsal Ruh Tartışmaları (Kökene, Mahiyeti ve Dogmalaşma Süreci)

Debates On Holy Spirit in Christian Theology (Origin, Nature and Becoming an Article Of Faith)

Yunus Kaymaz, Danışmanı: Prof. Dr. Fuat Aydın, Sakarya Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 383.

Özet:

Bir gizem olarak nitelenen teslisin muhtemelen en kapalı tarafını Kutsal Ruh oluşturmaktadır. İçinde muhtelif kaynaklara ait metinleri barındıran geniş bir kitap koleksiyonu olan Kitabı Mukaddes buna paralel olarak Ruh konusunda da farklı anlayışlara sahiptir. Eski Ahit'te Ruh ""tanrısal/ilahi"" birçok işler gerçekleştiren bir yapıda tasvir edilse de Tanrı ile ontolojik bir yakınlığa sahip değildir. Yeni Ahit'te ise İncillerin yazılış kronolojisine uygun olarak Kutsal Ruh anlayışı konusunda bir gelişim ve dönüşüm göze çarpmaktadır. Kitabı Mukaddes'ten sonra teolojik meselelerin ilk defa ele alındığı metinler olan Apostolik babalara ait yazılar ise Kutsal Ruh konusunda büyük oranda kutsal metinleri takip etse de Hermas'ın Çoban'ı gibi farklı bir Ruh anlayışı barındıran metinler de bulunmaktadır. Hemen akabinde Apoloji yazarları Hristiyan karşıtı yazarların metinleri ile ilgilendiklerinden onların kendi terminolojileri üzerinden bir cevap üretme yoluna gitmişlerdir. Bu durum Hristiyan teolojisinde Kutsal Ruh anlayışının gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. 3. yüzyılda Origenes ve Tertullianus gibi çok önemli kilise babalarının Kutsal Ruh'un mahiyeti konusundaki görüşleri tartışmaların alevlendiği 4. yüzyıldaki önemli isimleri ciddi bir biçimde etkilemiştir. Kutsal Ruh meselesi müstakil olarak ilk defa 4. yüzyılın ikinci yarısında gündeme gelmiştir. Önce Tropicci denen yerel Mısırlı bir grup, ardından Makedonyuşçular/Pneumatomachi Kutsal Ruh'un yaratılmış olduğunu kabul edip onu Baba Tanrı'dan ve İsa Mesih'ten farklı ve hiyerarşik olarak aşağıda olduğunu savunmuşlardır. Etkisi oldukça sınırlı olan birinci grubu Athanasius muhatap almış ve onların tezlerine karşı cevaplar üretmiştir. Kutsal Ruh'u kilisenin bir dönem ana gündem maddesi haline getiren Pneumatomachi'nin iddialarına ise Kapadokya Babaları cevaplar üretmiştir. En nihayetinde siyasi desteği uzun süre sonra arkasına alan İznikçi kamp İstanbul Konsili'nde Kutsal Ruh'un varlığını Baba'dan aldığını ve Baba ve Oğul ile birlikte yüceltilip tapılması gerektiğini kabul ettirmiştir.

Abstract:

Probably the most recondite part of the trinity, which is described as a mystery, is the Holy Spirit. The Bible, which is a large collection of books

that contains texts from various sources, also has different understandings of the Spirit. Although the Spirit is described as ""divine"" performing many activity in the Old Testament,, it does not have an ontological affinity with God. In the New Testament, there is a development and transformation in the understanding of the Holy Spirit in accordance with the writing chronology of the Gospels. The scriptures of the apostolic fathers largely followed the scriptures on the subject of the Holy Spirit. But there are also texts that contain a different understanding of the Spirit, such as Hermas's Shepherd. Apology writers, on the other hand, were interested in the texts of anti-Christian writers and sought to produce an answer based on their own terminology, which contributed significantly to the development of the understanding of the Holy Spirit in Christian theology. In the 3rd century, the views of very important church fathers such as Origenes and Tertullianus on the nature of the Holy Spirit significantly influenced the debates in the 4th century. The Holy Spirit issue first came to the fore in the second half of the 4th century. First, a local Egyptian group called Tropici, and then the Makedonians/Pneumatomachi, acknowledged that the Holy Spirit was created and argued that it was different and hierarchically inferior to God the Father and Jesus Christ. Athanasius addressed the first group, whose influence was quite limited, and produced answers against their theses. The Cappadocian Fathers produced answers to the claims of the Pneumatomachi, who made the Holy Spirit the main agenda of the church for a period. In the council of Constantinople, Nicaea camp having received political support after a long time, made that the Holy Spirit took its existence from the Father and that it should be glorified and worshiped with the Father and the Son. Thus, after the victory on the christology, they officially made the decisions they wanted about the Holy Spirit.

Hıristiyanlık

El-esas Fi't-tefsir'de (Said Havva) Hıristiyanlık ile İlgili Bilgilerin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Information About Christianity in Terms of History of Religions in El-esas Fi't-tafsir (Said Havva)

Zeynep Yılmaz, Danışmanı: Doç. Dr. Ramazan Işık, Fırat Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 118.

Özet:

Bu çalışmanın konusu, el-Esas fi't-Tefsir'de (Said Havva) Hıristiyanlık ile ilgili bilgilerin Dinler Tarihi açısından değerlendirilmesidir. Said Havva'nın el-Esas fi't-Tefsir isimli eserinde Hıristiyanlık olgusu önemli bir yer bulmuştur. Günün sorunlarına çözüm arayan ve ayetlerin günümüze yansımalarını öncelikli amaç olarak belirleyen bu tefsir çalışmasında, dünyanın birçok yerinde mensubu bulunan Hıristiyanlığa dair önemli bilgiler yer almaktadır. Çalışmanın amacı, Kur'an-ı Kerim'de yer alan Hıristiyanlık ile ilgili bilgilerin el-Esas fi't-Tefsir'de (Said Havva) nasıl yorumlandığı ve Dinler Tarihi cihetinden nasıl değerlendirildiğidir. Daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olması, bu konuda araştırma yapmayı teşvik etmesi açısından önem arz etmektedir. Hıristiyanlık ile ilgili konular, evvela Hıristiyan kaynakları ve literatürü, sonrasında da el-Esas fi't-Tefsir'de ne şekilde işlendiği takdim edilmiştir. Bu çalışmada asırlardır Müslüman ve Hıristiyanlar arasında polemik konusu olan teslis, tahrif, tebşirat, asli günah, kefare, çarmıh, İsa'nın nüzülü ve yeniden gelişi gibi konuları Said Havva, tefsirinde savunmacı bir tarzda, ehli sünnet çizgisinde yorumlamıştır.

Abstract:

The subject of this study is the assessment of the information about Christianity in al-Esas fi't-Tafsir (Said Havva) in terms of the history of religions. The phenomenon of Christianity found an important place in Said Havva's work al-Esas fi't-Tafsir. This tafsir study, which has many members in many parts of the world, seeks solutions to today's problems and determines the reflections of the verses to the present day, contains important information about Christianity. The aim of the study is how the information about Christianity in the Qur'an is interpreted in al-Esas fi't-Tafsir (Said Havva) and how it is evaluated in terms of the History of Religions. The fact that such a study has not been done before is important in terms of encouraging research on this subject. Issues related to Christianity, firstly Christian sources and literature, and then how they are handled in al-Esas fi't-Tafsir are presented. In this study Said Havva interpreted the

subjects such as the trinity, falsification, enlightenment, original sin, atonement, the cross, the descent and reappearance of Jesus, which have been the subject of polemics between Muslims and Christians for centuries, in a defensive manner, in line with the Ahl as-Sunnah.

Hristiyanlık

Philip Melanchthon ve Protestan İlahiyatına Katkıları

Philip Melanchthon and its Contributions to Protestant Theology

Merve Demirel, Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Araz, Marmara Ü.

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 112.

Özet:

Philip Melanchthon (1497-1560), teolojik görüşleri, eserleri ve çalışmaları ile Reform döneminin öne çıkan şahsiyetlerinden biridir. Protestanların sözcüsü olarak üstlendiği önemli görevle birlikte Martin Luther'le (1483-1546) dava arkadaşlığını hayatının sonuna dek sürdürmüştür. Reform teolojisi içerisinde Lutherci öğretiler ile ilgili değişen görüşleri ile sebebiyet verdiği birçok dini ve siyasi tartışmalarla dikkatleri çekmiştir. Bu çalışmada Roma Kilisesine ve öğretilerine karşı Reform teolojisini ortaya koymak adına gerçekleştirdiği dini-siyasi faaliyetlerin yanı sıra Protestan ilahiyatına ve Alman eğitim sistemine yaptığı katkıların incelenmesi amaçlanmaktadır.

Abstract:

Philip Melanchthon (1497-1560) is one of the prominent figures of the Reformation period with his theological views, works and studies. Along with this important task he assumed as the spokesperson of the Protestants, he continued his fellowship with Martin Luther (1483-1546) until the end of his life. He attracted attention with his changing views on Lutheran teachings within Reformed theology, and with the many religious and political debates he caused. In this study, it is aimed to examine his contributions to Protestant theology and the German education system as well as his religious-political activities in order to reveal the Reformed theology against the Roman church and its teachings.

Hristiyanlık

Katoliklikten Protestanlığa Luteran Reform ve Heretikler

Lutheran Reform and Heretics from Catholicism to Protestantism

Hayriye Buşgut, Danışmanı: Doç. Dr. Bülent Şenay, Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 139.

Özet:

Bu çalışmada Hıristiyanlığın kurumsallaşmasıyla güçlenen Katolikliğin Ortaçağ Avrupası'nda yüzyıllar içindeki gelişimi ve yaşadığı bölünmeler ele alınmıştır. Kilisenin yönetime etkisi, yönetimin de topluma etkisi göz önünde bulundurularak heretik hareketlerin ortaya çıkış sebepleri ve meydana gelen olaylarla bağlantılı olarak bu hareketin sonuçları değerlendirilmiştir. Önce Katolikler nezdinde heretik kabul edilen gruplar ve şahsiyetler ele alınmış ardından XVI. yüzyılın en büyük heretiği Luther ile Kilise'nin mücadelesi aktarılmıştır. Luther, Katolikler için bir heretik iken başlattığı reformun başarıya ulaşması sonucu kendisi de, başka inanç gruplarını heretik olmakla suçlamış ve Protestanlık dışında kalanlar hakkında metinler kaleme almıştır. Bu tezin ilk bölümü Luther reformunun bir ilk olmadığı ve Kilise'ye karşı mücadelenin çok daha önceki yıllara dayandığını göstermektedir. Kilise'ye karşı çıkışların sebepleri ayrıca incelenmiş teolojik, siyasi, toplumsal etkiler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde reformcu bir şahsiyet olarak Luther üzerinde durulmuş, Kiliseyle yaşadığı problemler değerlendirilmiştir. Son bölümde ise Avrupa toplumunun tarihsel geçmişini anlamanın, günümüz problemlerine ışık tutacağı düşünüldüğünden bazı konularda bugün ile bağlantı kurulmaya çalışılmıştır.

Abstract:

In this study, the development and divisions of Catholicism in Medieval Europe, which has been strengthened by the institutionalization of the Christian religion, has been discussed. Considering the impact of the Church on the administration and the effect of the administration on the society, the reasons for the emergence of heretic movements and their results connected with occurred incidents were evaluated. First of all, the groups and personalities accepted as heretics according to Catholics were discussed, and then the struggle of the Church with Luther, the greatest heretic of the 16th century, was conveyed. Luther accused other belief groups of being heretic as a result of success of the reform he initiated when he was a heretic for Catholics and he has written texts about those who are out of Protestant. The first part of this thesis shows that the Luther reform was not the first and that the struggle against the Church dates back to much earlier years. The reasons for the opposition to the

Church were also examined, besides, the theological, political and social influences were emphasized. In the second part, Luther has been emphasized as a reformist personality, and his problems with the Church have been evaluated. As for the last part, due to fact that it is thought that understanding the historical background of the European society will shed light to today's problems, and it has been tried to establish a connection with today especially in some points.

Hristiyanlık

Müslümanlara Yönelik Cizvit Misyonerliğinin Dünü ve Bugünü

Jesuit Missionary Approaches to the 'Muslim Infidels' and its Impact Today

Bengi Alp, Danışmanı: Doç. Dr. Bülent Şenay, Uludağ Ü. Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 124.

Özet:

Osmanlı'nın Avrupa'ya yaklaşması ve başarısız olan haçlı seferi ile rahipler ve misyonerler, ilahi kılıçla Osmanlı'ya, diğer ve Müslüman kafirlere karşı "ilahi kılıcı" kalplerine saplayarak onları yenmeye karar verdiler. İslam'a, Kuran'a ve geleneklerine karşı bir polemik eseri yazan rahip ve misyoner Juan de Segovia' dan başlayarak misyonlarını hiçbir zaman Avrupa dışına aktarmamış, ancak yaklaşımı ve 'ilahi kılıcını' ilerletme çalışmaları ile belki de diğer rahipleri ve misyonerleri etkilemiştir. Ignatius de Loyola ve onun Cizvit Tarikatı, 'evrensel' misyonları ve Avrupa dışındaki 'Müslüman kafirler' ile olan etkileşimleriyle biliniyordu. Her ne kadar Ignatius, misyonerlik amacıyla Avrupa sınırlarını hiçbir zaman terk etmemişse de, 17. yüzyıldaki Cizvit üyeleri bunu yavaş yavaş Hindistan, Japonya ve Mezopotamya gibi ülkelerde ikamet ederek seyahat ederek yaptılar. Bu tez, Müslümanlara yönelik Cizvit misyoner yaklaşımları ve onların Avrupa içinde ve dışında onlarla etkileşimleri hakkında daha ayrıntılı bir anlayış gösterecektir.

Abstract:

With the approach of the Ottomans to Europe and the failed crusade, priests and missionaries decided to move forward against the Ottomans, the other and the Muslim infidels with the 'divine sword', defeating them by stabbing the 'divine sword' right through their hearts. Starting with the priest and missionary Juan de Segovia who happen to have written a polemic work against Islam, the Quran and its traditions, he never transferred his missions outside Europe but perhaps influenced other priests and missionaries with his approach and with his work to further his 'divine sword'. Ignatius de Loyola and his Jesuit Order were known for their 'universal' missions and their interactivity with 'Muslim infidels' outside Europe. Although, Ignatius himself never left the borders of Europe for missionary purpose but his fellow 17th century Jesuit members did and they did so gradually by travelling and residing in countries like India, Japan and Mesopotamia. This thesis will show a more detailed insight on Jesuit missionary approaches to Muslims and their interactivity with them in and outside Europe.

Hristiyanlık

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Süryani Kadim Patrikliği'nin İdarî Durumu

The Administrative Status of The Syriac Ancients During the Transition from the Ottoman Period to the Republican Period

Fatime Betül Kurt, Danışmanı: Prof. Dr. M. Sami Baybal, Necmettin Erbakan Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 170.

Özet:

Bu tez çalışmasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Süryani Kadimlerin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşamış oldukları tarihsel olaylar ve bu olayların dayanak olduğu Osmanlı gayrimüslimleri idarî sistemi ve bu sistemin temeli ele alınmıştır. 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi dönüşünde topraklarına kattığı Mezopotamya bölgesiyle birlikte Süryani Kadim cemaati için Osmanlı dönemi başlamıştır. Osmanlı'da halk Müslüman ve gayrimüslim olarak iki ayrı hukuk sistemine göre yönetilmiştir. Osmanlı'nın topraklarına kattığı Süryaniler burada gayrimüslimlerin tâbi oldukları idarî sisteme dâhil olmuştur. Bu sistem Süryani Kadim cemaatinin Osmanlı idarî düzeninde Ermeni Patrikliği'ne bağlı olarak yönetilmelerini gerekli kılmıştır. Süryaniler kendi nizamnamelerini hazırladıkları 19. yüzyıla kadar idarî anlamda Ermeni Patrikliği bünyesinde görülmüş ve devlet ile iletişimlerini bu patriklik aracılığı ile sağlamışlardır. Osmanlı'nın gayrimüslimleri idarî sistemiyle ilgili olan bu düzen kimi zaman İslam hukukundaki zimmet kavramıyla karşılamıza çıkmış kimi zaman ise millet kavramıyla ifade edilmiştir. Bugün hâlen Türkiye Cumhuriyeti'nin gündemini meşgul eden Süryanilerin azınlık olarak görülmemesi ya da Ermeni Patrikliği'yle bir olarak algılanması durumunun esas dayanak noktası ise Osmanlı'nın İstanbul'u fethettiği zaman burada var olan yerleşik düzeni koruması ve bu sistemi devam ettirmesiyle ilgilidir. Fetih öncesinde İstanbul ruhanî bir kilise merkezi olup Bizans Kilisesi'nin idare edildiği patriklik merkezidir. Ermenilerin ise fetih öncesinde İstanbul'da yüksek bir ruhanî merkezleri bulunmaktadır. Fetihden sonra da Ermeni patriklik merkezi İstanbul'a getirilerek kurumsallaştırılmıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra burayı imparatorluğun merkezi haline getirmek ve tüm tebaayı bu merkezden yönetmek istemiştir. Ancak ne fetih öncesi dönemde ne de fetihden sonra Süryanilerin İstanbul'da herhangi bir yüksek ruhanî merkezlerinin bulunması ve başkentte kendilerini temsil edecek bir kuruma sahip olmayışı Süryanilerin fetihden önce olduğu gibi Ermeni Kilisesi bünyesine bağlı olarak idare edilmelerine sebep olmuştur. 19. yüzyıla gelinceye kadar Süryaniler Ermenilere mülhak bir kilise olarak görülmüş ve kendi nizamnamelerini

hazırlamada diğer milletlere göre geç kalmışlardır. Bu zamana kadar Ermenilerle birlikte anılan Süryaniler Birinci Dünya Savaşı sürecinde yaşanan Ermeni olaylarından ve bu olayların sonuçlarından etkilenmişlerdir. Savaş sonrası milletlerin kaderini belirleyen Lozan Antlaşması ile Süryaniler azınlık olarak görülmemişlerdir. Lozan'da Ermenilerin, Rumların ve Yahudilerin azınlık sayılmasına rağmen Süryanilerin bu gruba dâhil edilmemesi ve bunun sonuçları ile hukuki yansımaları ise günümüz tartışma konularından biridir. Sonuç olarak bu tez çalışması ile Süryani Kadim cemaatinin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde idarî anlamda yaşamış olduğu tarihsel sürece ışık tutarak bugünümüzü anlamaya çalışmak hedeflenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Süryanilerle ilgili bugün hem iç politikada hem dış politikada tartışma konusu olan problemleri gündeme getirerek Türkiye'nin kendi coğrafyasındaki çeşitliliğini, birlikteliğini korumak, sorunlarını konuşabilmek ve araştırarak bir nebze olsun aydınlatmak amaçlanmıştır. Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Millet Sistemi, Süryaniler, Süryani Kadim, Gayrimüslim, Azınlık.

Abstract:

In this thesis, the historical events experienced by Syriac Orthodox Christians (Khadim Syriac), who are citizens of the Republic of Turkey during the transition from the Ottoman Empire to the Republic, and the administrative system of the Ottoman non-Muslims on which these events were based, and the basis of this system are discussed. In the 16th century, with the Mesopotamia region that Selim the Resolute added to his lands upon his return from his Egypt military expedition, the Ottoman period began for the Syriac community. In the Ottoman Empire, the people were governed according to two separate legal systems as Muslims and non-Muslims. The Syriacs, who were annexed by the Ottoman Empire, were included here in the administrative system to which non-Muslims were subject. This system made it necessary for the Khadim Syriac community to be governed under the Armenian Patriarchate in the Ottoman administrative order. Until the 19th century, when the Assyrians prepared their own regulations, they were administratively within the Armenian Patriarchate, and they maintained their communication with the state through this patriarchate. This order, which is related to the administrative system of the non-Muslims of the Ottoman Empire, has sometimes regarded with the concept of dhimmi in Islamic law, and sometimes it has been expressed with the millet system. The main premise of the fact that the Assyrians, who are a major issue on the agenda of the Republic of Turkey today, are not seen as a minority or are perceived as one with the Armenian Patriarchate, is related to the fact that the Ottomans preserved the

settled order that existed there when they conquered Istanbul and continued this system. Before the conquest, Istanbul was a ecumenic church center and was the patriarchate center where the Byzantine Church was administered. Armenians, on the other hand, had a high spiritual center in Istanbul before the conquest. After the conquest, the Armenian patriarchate center was brought to Istanbul and institutionalized. After conquering Istanbul, Fatih Sultan Mehmet wanted to make it the center of the empire and to manage all vassals from this center. However, the fact that the Assyrians did not have any high spiritual centers in Istanbul and did not have an institution to represent them in the capital, neither before the conquest nor after the conquest, caused the Assyrians to be governed under the Armenian Church as before the conquest. Until the 19th century, the Assyrians were seen as an annexed church to the Armenians, and they were late compared to other nations in preparing their own regulations. The Assyrians, who have been associated with Armenians until this time, were affected by the Armenian events during the First World War and the results of these events. With the Treaty of Lausanne, which determined the fate of the post-war nations, the Assyrians were not seen as a minority. Despite the fact that Armenians, Greeks and Jews are considered as minorities in Lausanne, the fact that Assyrians were not included in this group and its consequences and legal reflection is one of the current debates. As a result, with this thesis, it is aimed to try to understand our present by shedding light on the historical process that the Syriac community has experienced administratively during the transition period from the Ottoman Empire to the Republic. It is aimed to protect the diversity and unity of Turkey in its own geography, to talk about its problems and to illuminate it by researching and bringing up the problems that are the subject of discussion in both internal and external politics today about Assyrians, who are citizens of the Republic of Turkey. Keywords: Ottoman Empire, Ottoman Millet System, Assyrians, Khadim Syriac, Non-Muslim, Minority.

Hristiyanlık

Hıristiyanlığın Tarihi Sürecinde Kutsal Kitap Tercümeleri

Bible Translations in the Historical Process of Christianity

Rabia Göksel, Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet Aras, Necmettin Erbakan Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 108.

Özet:

Milâttan Önce 180'de Kutsal Kitabın ilk tercümesi olarak karşımıza çıkan Septuagint ile başlayan Kutsal Kitap tercümeleri günümüzde de hâlen devam eden, Hıristiyanlık tarihi açısından önemli çalışmalardır. Reform öncesinde de birçok dile tercümesi yapılan Kutsal Kitabın özellikle Reform ve sonrasında Batı dillerine tercümesi hız kazanmıştır. Katolik Kilisesi'nin Latince dışında başka dillere tercümesine izin vermediği dönemde Kutsal Kitabın tercümeleri âdeta durma noktasına gelmiştir. Katolik Kilisesi tarafından tercüme yapanlara yönelik baskı ve şiddet tercüme faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Reform ile birlikte Kutsal Kitap tercümelerinin artması önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan tercümelelerde farklı metotlar kullanılmış olsa da Reformcuların ortak amacı Kutsal Kitabı halka ulaştırmak ve onların kendi dillerinde Kutsal Kitabı okuyup anlamasıydı. Katolik Kilisesi bu durumdan rahatsız olmuş ve Kutsal Kitabın tercümelerini yasaklayan bir tutum benimsemiştir. Trent Konsili'nde alınan kararlar neticesinde Kutsal Kitabın tercümelerini ve Reformcuların eserlerini yasaklayan Index Librorum Prohibitorum (Yasaklı Kitaplar Dizini) yayımlanmıştır. Bu yasaklar dizinine rağmen Kutsal Kitap tercümeleri yapılmıştır. 1966'da ise bu uygulama tamamen kaldırılmıştır. Anahtar Kelimeler: Hıristiyanlık, Katolik Kilisesi, Kutsal Kitap, Reform, tercüme.

Abstract:

Bible translations, which started with the Septuagint, which appeared as the first translation of the Bible in 180 BC, are still ongoing today and are important works in the history of Christianity. The Bible, which was translated into many languages before the Reform, accelerated its translations into Western languages, especially during and after the Reform. When the Catholic Church was not allowed to translate into languages other than Latin, the translations of the Bible became standstill. The pressure and violence against translators by the Catholic Church negatively affected translation works. The increase in Bible translations with the Reform has emerged as an important development. Although different methods were used in the translations, the common goal of the Reformers was to bring the Bible to the people and to read and understand the Bible in their own languages. The Catholic Church was disturbed by this situation and adopted an attitude that prohibited the translations of the Bible. The Cath-

olic Church published the Index Librorum Prohibitorum (Forbidden Books Index), which banned translations of the Bible and the works Reformers as a result of the decisions taken by the Council of Trent. Despite this index of prohibitions, Bible translations were made. In 1966, this practice was completely removed. Key Words: Christianity, Catholic Church, Bible, Reform, translation.

Hristiyanlık

Utrecht Birliği Eski Katolik kiliseleri

Union of Utrecht of the Old Catholic Churches

Osman Şahin, Danışmanı: Prof. Dr. İskender Oymak, Fırat Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 251.

Özet:

Utrecht Birliği Eski Katolik Kiliseleri, 18 ve 19. yüzyıllarda Roma Katolik Kilisesi'nden ayrılarak kurulan ulusal ve bağımsız kiliselerdir. 18. Yüzyılda Roma Katolik Kilisesi'nden ayrılan Hollanda Katolik Kilisesi ile 19. yüzyıldaki I. Vatikan Konsili kararlarına itiraz edenler tarafından kurulan Almanya, Avusturya ve İsviçre Eski Katolik Kiliseleri, 1889 yılında Utrecht Birliği çatısı altında birleşmiştir. Utrecht Birliği Eski Katolik Kiliseleri, bu kurucu kiliselerin yanı sıra, daha sonra kurulan veya Roma Katolik Kilisesi'nden ayrılan diğer birkaç kiliseyi de bünyesine kabul etmiştir. Eski Katolik Kiliseleri, Roma Katolik Kilisesi ile birlik halinde olmadığı halde Katolik ismine sahip çıkan kiliselerdir. Eski Katolik Kiliseleri farklı ülkelerde, farklı tarihlerde ve farklı süreçler sonunda kurulmuştur. Bu kiliselerin kuruluş süreçleri ve Roma Katolik Kilisesi'nden ayrılış sebepleri bakımından birtakım ortak noktalar söz konusudur. Roma Kilisesi ve Petrus'un üstünlüğü, Konsilyarizm, Reform, Gallikanizm, Jansenizm ve Cizvitler, Eski Katolik Kilisesileri'nin ayrılıkları ile yakından ilişkili konulardır. Farklı süreçler sonunda ortaya çıkan Eski Katolik Kiliseleri, ulusal bağımsızlıklarını ve birtakım farklılıklarını koruyarak Utrecht Birliği çatısı altında birleşmiştir. Bu birleşme ile ökümenik bir vizyonu hayata geçiren Eski Katolik Kiliseleri, diğer kiliseler ile ökümenik diyalog faaliyetlerine başlamışlardır. Bu çerçevede Anglikan Kilisesi ve diğer birtakım kiliseler ile ortak komünyon anlaşmaları imzalanmıştır. Bu çalışma, Eski Katolik Kilisesileri'nin kuruluş süreçlerini, diğer kiliseler ile girdikleri ökümenik diyalog faaliyetlerini ve genel itibariyle günümüzdeki durumlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Anahtar Kelimeler: Eski Katolik Kilisesi, Utrecht Birliği, Papanın Yanılmazlığı, Bonn Anlaşması, Ortak Komünyon.

Abstract:

Union of Utrecht of the Old Catholic Churches are national and independent churches founded in the 18th and 19th centuries by separating from the Roman Catholic Church. The Dutch Catholic Church, which split from the Roman Catholic Church in the 18th century, and the Old Catholic Churches of Germany, Austria and Switzerland, which were founded by those who objected to the decisions of the First Vatican Council in the 19th century, united and created the Union of Utrecht in 1889. In addition to these founding churches, the Union of Utrecht of the Old Catholic Church-

es includes several other churches that were founded or separated from the Roman Catholic Church later. Old Catholic Churches are not in communion with the Roman Catholic Church, but they stick to the Catholic name. Old Catholic Churches were established in different countries, on different dates and through different processes. There are some common issues in terms of the establishment processes of these churches and the reasons for their separation from the Roman Catholic Church. The supremacy of the Roman Church and of Peter, Consiliarism, Reformation, Gallicanism, Jansenism, and the Jesuits are subjects closely related to the separation and founding of the Old Catholic Churches. The Old Catholic Churches, which came into being through different processes, united under the umbrella of the Utrecht Union while preserving their national independence and some differences. The Old Catholic Churches realized an ecumenical vision with this union and started ecumenical dialogues with other churches as well. Inter-communion agreements were signed with the Anglican Church and some other churches. This study aims to reveal the founding processes of the Old Catholic Churches, their ecumenical activities with other churches and their current situation in general. Keywords: Old Catholic Church, Union of Utrecht, Infallibility of the Pope, Bonn Agreement, Inter-Communion.

Yahudilik

Tevrat Tefsir Geleneği: Ramban (Nahmanides) Örneği

Jewish Exegetical Tradition: The Example of Ramban (Nahmanides)
Büşra Şahin, Danışmanı: Doç. Dr. Yasin Meral, Ankara Ü. Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 154.

Özet:

Bu çalışma ile Orta Çağ Yahudi dünyasının gündeminde önemli bir yere sahip Kabala öğretisinin Tevrat tefsirinde kullanımı Ramban tefsiri üzerinden ele alınmaktadır. Çalışmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, önemi, kapsamı, sınırlılıkları, metodu ve kaynakları izah edilmiştir. Birinci bölümde, öncelikle erken dönem Rabbanî yorum literatürü ele alınmış ve Geonim döneminde sistematik Tevrat tefsirlerinin oluşumunu tetikleyen unsurlar konu edilmiştir. Ardından sistematik Tevrat tefsirleriyle birlikte ortaya çıkan temel tefsir metotları incelenmektedir. Son olarak Tevrat tefsir geleneğinde en etkin eserlerin yer aldığı Orta Çağ Tevrat tefsir literatüründen örnekler sunulmaktadır. İkinci bölüm, çalışmamızın örnekleme olan Ramban'ın tefsirini daha iyi kavramak adına Ramban'ın hayatı, eserleri, tefsirine ait edisyon ve baskılar ile Ramban'ın tefsir metodolojisine ayrılmıştır. Üçüncü bölümde, Ramban tefsirinin en önemli özelliği olan tefsirde Kabala kullanımı konu edilmektedir. Ramban'ın dönemin Kabala tartışmaları karşısındaki tutumu, tefsirinde Kabalaya yer vermesinin en temel nedenidir. Bu doğrultuda dönemin Kabala tartışmalarına ve Ramban'ın konumuna yer verilmiştir. Ardından mukaddimesi ve kullandığı kavramlar ışığında, Ramban'ın tefsirinde Kabalacı gizemleri nasıl işlediği anlatılmaktadır. Son olarak, ele aldığımız konular Ramban tefsirinden örnek metinler ışığında sunulmaktadır.

Abstract:

In this study, the use of Kabbalistic teaching, which has an important place in the agenda of the Middle Ages Jewish world, in the Torah exegesis is discussed via the exegesis of Ramban. Our study consists of an introduction and three parts. In the introduction, the subject, importance, scope, limitations, method and sources of the research are explained. In the first chapter, early Rabbinic interpretation literature has been discussed and the factors that triggered the formation of systematic Torah exegesis in the Geonim period are discussed. Then, the basic methods of exegesis that emerged with the systematic Torah commentary are examined. Finally, examples from the Medieval Torah exegesis literature, in which the most effective works of Torah exegesis are included, are presented. The second chapter is devoted to Ramban's life, works, editions and printings of his exegesis and Ramban's methodology of exegesis in order to better under-

stand Ramban's exegesis, which is the example of our study. In the third chapter, the use of Kabbalah in exegesis, which is the most important feature of the Ramban's exegesis, is discussed. Ramban's attitude towards the Kabbalah debates of the period is the main reason why he included Kabbalah in his interpretation. Therefore, discussions on Kabbalah of the period and the position of Ramban are included. Then, in the light of the introduction to his exegesis and the terminology he uses, it is explained how Ramban includes Kabbalistic mysteries in the exegesis is explained. Finally, the topics we have discussed are presented in the light of exemplary texts from the Ramban's exegesis.

Yahudilik

Alman Yahudi Oryantalist Abraham Geiger'in Kur'an'a Yönelik İddialarının Tahlili

Analysis of German-Jewish Orientalist Abraham Geiger's Claims Regarding the Qur'an

Harun Gülten, Danışmanı: Doç. Dr. Yasin Meral, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 184.

Özet:

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın metodu ve prensipleri, Almanya'daki Yahudi tarihi, Abraham Geiger ve Reformist Yahudiliğin kuruluşu ve öne çıkan Alman Yahudi düşünürler ele alınmıştır. Birinci bölümde Abraham Geiger'in hayatı, eserleri ve kitabın etkisi incelenmiştir. Hayatı incelenirken oğlunun yazdığı biyografi esas alınarak dört farklı dönemde ele alınmıştır. Bu bölümde Geiger'in eserleri ve özellikle *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* adlı eserin etkisi ve Geiger'in Hz. Muhammed ile ilgili üslubu ele alınmıştır. İkinci bölümde, Geiger şu soruların cevabını aramaktadır: 1- Muhammed Yahudilikten bilgi almayı istedi mi? 2- Muhammed, Yahudilikten hangi vasıtalarla bilgi alabildi? 3- Muhammed bu bilgileri alabilir miydi? 4- Muhammed, Yahudilikten bilgi aldı mı? Bu bölümde Geiger'in bu sorularına verdiği cevaplar incelenmiş ve analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde, Geiger'e göre Yahudilikten alınan düşünce ve kavramlar incelenmiştir. Düşüncelere örnek olarak inanç ile ilgili meseleler, dünyanın yaratılışı, ölüm sonrası hayat, diriliş, vahiy, melekler, cinler gibi konular ele alınmıştır. Kavramlar olarak tabut, tağut, Tevrat, cennet-cehennem, ahbar, derase, Sebt, Furkan, maun, mesani gibi kavramlara değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise Geiger'e göre Yahudilikten İslam'a geçen kıssalar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Musa başta olmak üzere Adem'den başlamak üzere Kur'an'daki peygamber kıssaları Yahudi kaynaklarıyla karşılaştırmak suretiyle incelenmiştir.

Abstract:

Our study consists of an introduction and four parts. In the introduction, the method and principles of the study, Jewish history in Germany, Abraham Geiger and the establishment of Reformist Judaism and prominent German Jewish thinkers are discussed. In the first chapter, the life of Abraham Geiger, his works and the effect of the book are examined. While examining his life, it has been discussed in four different periods, based on the biography written by his son. In this section, the works of Geiger and especially *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* The effect of the work and Geiger's wording of Muhammad is discussed. In the

second part, Geiger seeks answers to the following questions: 1- Did Muhammad want to learn from Judaism? 2- By what means did Muhammad receive information from Judaism? 3- Could Muhammad get this information? 4- Did Muhammad learn from Judaism? In this section, Geiger's answers to these questions are examined and analyzed. In the third chapter, the ideas and concepts taken from Judaism according to Geiger are examined. As examples of thoughts, issues related to faith, creation of the world, life after death, resurrection, revelation, angels, jinn were discussed. Concepts such as tabut, taghut, Torah, cannah-cahannam, ahbar, derase, sebt, Furqan, ma'un, mathani were mentioned. In the fourth chapter, according to Geiger, the stories that passed from Judaism to Islam were discussed. The stories of the prophets in the Qur'an, starting with Adam, especially Moses, have been examined by comparing them with Jewish sources.

Yahudilik

Azerbaycan Dağ Yahudileri (Tarihi, Dini ve Sosyo-kültürel Açından Bir Araştırma)

Azerbaijan Mountain Jews (A historical, Religious and Socio-cultural Research)

Cabir Osmanlı, Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Güç, Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 239.

Özet:

Bu çalışmada Azerbaycan Dağ Yahudileri üzerine yapılmış araştırmalar, tarihsel süreç içinde yapılan atıflar, yaptığımız röportajlar, arşiv belgelerindeki bilgiler akademik yöntemlere göre analiz edilmiştir. Dağ Yahudilerinin bu isimle ne kadar zamandır anıldıkları, önceki varlıkları ve yaşadıkları coğrafyadaki demografik, dini, sosyo-kültürel durumları incelenirken, bilim adamlarının farklı iddia ve gözlemlerine de yer verilmiştir. Bazı çalışmalarda, Dağ Yahudilerinin atalarından bir grubun, M.Ö. 722 yılında gerçekleşen Asur sürgünü sırasında Azerbaycan bölgelerine yerleştikleri iddia edilmektedir. Bazı araştırmacılar da Dağ Yahudilerinin M.S. VI. yüzyılda Sasaniler döneminde ortaya çıkan Mazdek ayaklanmaları sırasında Kafkasya'ya sığınan Yahudi gruplarının halefleri olduklarını varsayımlardır. Çok az sayıda araştırmacıya göre de bunlar, Hazar devletinin ortadan kaldırılmasıyla Kafkasya'da yaşamlarını sürdüren Yahudilerin varisleridir. Bu görüşlerin dışında Dağ Yahudilerinin, X. yüzyıldan Çarlık Rusyasına kadar Azerbaycan'da kurulan devletlerin iskân politikaları sonucu yerleştirilen çeşitli Yahudi gruplarından oluştuğu iddiası da vardır. Çarlık Rusyasından Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası dönemine kadar Dağ Yahudilerinin tarihi, demografik, dini ve sosyo-kültürel durumları, saha araştırmaları, röportajlar ve elde edilen veriler tarafsız ve bilimsel yöntemlerle incelenmiştir. Tarihsel olarak Dağ Yahudilerinin dini inançları, Yahudiliğin Sefarad ve Mizrahi mezheplerinin gelenekleriyle yakından ilişkili olmasına rağmen, içinde yaşadıkları toplulukların çeşitli inanışları ve halk gelenekleriyle yakından bağlantılıdır. Dağ Yahudileri, Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra Yahudiliğin modern dini yorumlarına ve din anlayışına dönmeye çalışsalar da, toplumun orta ve yaşlı kesimleri geleneksel halk inanışlarından vazgeçmemiştir. Ancak sosyo-kültürel durum ve bunlarla ilgili bazı çalışmalar geleneksel iken, bağımsızlıktan sonra İsrail, Rusya ve ABD gibi ülkelerden gelen din kardeşlerinin organize çalışmaları ile modernist bir yaklaşım izlenerek ivme kazanmıştır. Çalışmanın sonunda ise konuyla ilgili fotoğraflar ek başlıklar altında verilmiş ve genel bir değerlendirme ile sonlandırılmıştır.

Abstract:

In this study, the researches made on the Azerbaijan Mountain Jews, the references made in the historical process, the interviews we made, the information in the archive documents were analyzed according to academic methods. While examining how long mountain Jews have been called by this name, their previous existence and their demographic, religious, socio-cultural status in the geography they live in, different claims and observations of scientists are also included. In some studies, it is claimed that an ancestor group of Mountain Jews settled in regions of Azerbaijan during the Assyrian exile in 722 BC. Some researchers have hypothesized that the Mountain Jews were the successors of Jewish groups who took refuge in the Caucasus during the Mazdek uprisings in the Sassanid era in the VI century AD. According to very few researchers, they are the heirs of the Jews who lived in the Caucasus with the abolition of the Caspian state. Apart from these views, there is also a claim that Mountain Jews consisted of various Jewish groups settled as a result of the settlement policies of the states established in Azerbaijan from the X century to Tsarist Russia. From Tsarist Russia to the post-independence period of Azerbaijan, the history, demographic, religious and socio-cultural issues, field studies, interviews and obtained data of Mountain Jews were analyzed with impartial and scientific methods. Historically, although the religious beliefs of the Mountain Jews are closely related to the traditions of the Sephardic and Mizrahi sects of Judaism, they are closely linked to the various beliefs and folk traditions of the communities in which they live. Although the mountain Jews turned to the modern religious interpretations and understanding of Judaism after the independence of Azerbaijan, the middle and old sections of the society did not give up their traditional folk beliefs. However, while the socio-cultural situation and some studies related to them were traditional, it gained momentum by following a modernist approach with the organized work of religious brothers from countries such as Israel, Russia and the USA after independence. At the end of the study, photos which connection with the subject were given under additional titles and ended with a general evaluation.

Yahudilik

Sefer Ha-Zohar'da Tanrı, Âlem ve İnsan Anlayışı

God, Man and Universe in Sefer Ha-Zohar

Ravza Aydın, Danışmanı: Prof. Dr. Fuat Aydın, Sakarya Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 201.

Özet:

Tanrı, âlem ve insan arasındaki ilişki insanlık tarihini en çok meşgul eden temel tartışma konularındandır. Bunun sebebi insanın varlığı ve var oluşu anlama ve temellendirme çabasından kaynaklanır. Yahudiler de bu meseleyi felsefi, teolojik bir zeminde inceledikleri gibi mistik ve ezoterik bir bakış açısıyla da ele almışlardır. Kabala'nın kökenleri gelenekte Âdem Peygambere kadar götürülmekle birlikte bir disiplin olarak Orta Çağ'da ortaya çıkmıştır. Sefer ha-Zohar ise Kabala'nın en önemli eseri olarak kabul edilir. Eser, miladi 2. yüzyılda yaşamış Şimon bar Yohay'a atfedilmekle birlikte araştırmalar Zohar'ın nihai şeklini Orta Çağ'da Moşe de Leon başkanlığında bir grup Kabalacının katkısıyla aldığını göstermektedir. Zohar batınî midraş türü bir eser olarak kabul edilmektedir. Ancak kapsamı salt midraş kategorisinde değerlendirilmesine uygun değildir. İçerik olarak Tanrı, âlem ve insana dair her türlü meseleyi felsefi, teolojik, mistik ve ezoterik bakış açısıyla içeren risâlelerden müteşekkil kapsamlı bir çalışmadır. Pek çok düşünce sisteminin yaklaşımını bir arada içerdiğinden tek bir bakış açısına hizmet etmez. Her düşünce sisteminden insanın yaklaşımına açık bir eserdir. Tezin ilk bölümünde öncelikle Sefer ha-Zohar'ın ortaya çıktığı döneme kadar Kabala'nın hangi evrelerden geçtiği ve hangi düşünce ekollerini içerdiği hakkında bilgi verdik. Akabinde Zohar'ın içeriğine tam anlamıyla nüfuz edebilmek için eserle ilgili şimdiye kadar yazarı, tarihi, içeriğiyle ilgili süregelen tartışmalara yer verdik. Tezin ikinci bölümünde ulûhiyet meselesi bağlamında Kabala'nın önemli öğretilerinden biri olarak kabul edilen Sefirot sistemi ve âlemin oluşumu hakkında Zohar'ı merkeze almakla birlikte yer yer önceki dönem Kabala eserlerine de atıfta bulunarak bilgi verdik. Son bölümde ise Tanrı ile insan arasında Zohar'da nasıl bir bağ kurulduğunu ele aldık.

Abstract:

The relationship among God, universe and man is one of the most preoccupied topics that has been discussed during the history of thought. The reason of this stems from the effort to comprehend the meaning of existence. In this thesis we tried to handle this topic under the perspective of Kabbalah. And Sefer ha-Zohar is regarded as the most important work of Kabbalah. It is regarded as an esoteric midrash. However, it is not correct to evaluate it only in the midrash category in terms of its content. It is a

comprehensive study consisting of pamphlets that contain all kinds of issues regarding God, the universe and humanity from a philosophical, theological, mystical and esoteric points of view. It does not serve a single point of view since it contains the approach of many thought systems together. In the first part of the thesis, we gave information about the phases of Kabbalah until the emergence of Sefer ha-Zohar and which mystic schools it included. Subsequently, we have given place to the ongoing discussions about the author, history and content of the work in order to fully penetrate the content of The Zohar. In the second part, we gave information about the Sefirot system, which is accepted as one of the important teachings of Kabbalah by referring to the works of Kabbalah from time to time, as well as the Zohar. In the last part, we handled how the Zohar discussed the relationship between God and man.

Yahudilik

Fahreddin Razi'nin Tefsir-i Kebir'inde Yer Alan Yahudilik İle İlgili Bilgilerin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

The Informations About Judaism in The Tafsir-i Kebir of Fahreddin Razi and the Evaluation in Terms of the History of Religions

Mine Sönmez, Danışmanı: Prof. Dr. İskender Oymak, Fırat Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 115.

Özet:

Bu tez çalışması, Kur'an'da geçen Yahudilik ile ilgili bilgilerin Tefsir-i Kebir'deki yorumları, bunların Dinler Tarihi açısından tafsilatlı değerlendirilmeleri ve tahkikini konu edinmektedir. Yahudilikle ilgili mevzular öncelikle Yahudi kaynakları ve literatüründe, sonrasında ise Tefsir-i Kebir'de nasıl ele alındığı ortaya konulmuş ayrıca tefsirde Yahudilikle ilgili yer alan bu açıklamalar Dinler Tarihi açısından mütalaa edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tezimiz giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Fahreddin Razi'nin hayatı, eserleri ayrıca tefsirdeki metodu ve ""TEFSİR-İ KEBİR"" adlı eseri hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, Yahudiliğin ilahi din kaynaklı olması münasebetiyle öncelikle iman ve inanç esasları Razi'nin bakışıyla irdelenerek bunların neliği genel çerçevede verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Fahreddin Razi tefsirindeki bilgiler ışığında Yahudilikle ilgili başlıca ibadet ritüelleri, Yahudi prototipi, karakteristik özellikleri ve diğer bazı konular değerlendirilmiştir. Anahtar Kelimeler: Tefsir-i Kebir, Fahreddin Razi, Yahudilik, İnanç ve İman esasları.

Abstract:

This thesis study is about the interpretation of the information about Judaism in the Qur'an in the Tafsir-i Kebir, their detailed evaluation and investigation in terms of the History of Religions. It was revealed how the issues related to Judaism were dealt with firstly in Jewish sources and literature and then in Tafsir-i Kebir, and these explanations about Judaism in the commentary were evaluated in terms of the History of Religions. Our thesis consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction, information is given about Fahreddin Razi's life, his works, his method in tafsir and his work named ""TEFSİR-İ KEBİR"". In the first chapter, due to the fact that Judaism originates from the divine religion, first of all, the principles of belief and belief are examined with Razi's point of view, and what they are about is tried to be given in a general framework. In the second part, in the light of the information in the Fahreddin Razi commentary, the main worship rituals, Jewish prototipe, characteris-

tics and some other issues are evaluated. Key Words: Tefsir-i Kebir, Fahreddin Razi, Judaism, Principles of Faith and Faith.

Yahudilik

"el-Esas fi't Tefsir"de (Said Havva) Yahudilik ile İlgili Bilgilerin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

An Evaluation of Information Related to Judaism in "el-Esas fi't Tefsir" (Said Havva) on the Basis of History of Religions

Reyhan Kaçar, Danışmanı: Doç. Dr. Ramazan Işık, Fırat Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 129.

Özet:

Bu tez çalışması, El-Esas Fi't Tefsir'de Yahudilik ile ilgili ayetlerin yorumlarının, Dinler Tarihi açısından değerlendirilmesini konu almaktadır. Yahudilikle ilgili konuların önce Yahudi kaynaklarında, sonra El-Esas Fi't Tefsir'de nasıl ele alındığı ortaya konulmuş ve Yahudilikle ilgili tefsirde yer alan açıklamalar Dinler Tarihi açısından değerlendirilmiştir. Tezimiz giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmanın konusu, önemi, amacı ve metodu hakkında bilgiler verilmiş, İslam'da tefsir geleneği kısaca anlatılmıştır. Birinci bölümde, Yahudiliğin isimlendirilmesi ve tarihçesi incelenmiştir. İkinci bölümde, El-Esas Fi't Tefsir'e göre Yahudilikte inanç esasları üzerinde durulmuş ve üçüncü bölümde ise Yahudilikte ibadetler ve diğer bazı konular anlatılmıştır.

Abstract:

This thesis work is subject to evaluation of the comments of verses related to Judaism in ""El-Esas Fi't Tefsir"" on the basis of History of Religions. It is revealed how the subjects related to Judaism are discussed in accordance with Jewish sources and ""El-Esas Fi't Tefsir"" respectively and finally the definitions related to Judaism in the interpretation is evaluated in terms of History of Religions. Our thesis consists of introduction chapter, three chapters and conclusion. In the introduction chapter, information about the topic, importance, aim and method of this thesis work will be given. The interpretation ritual in İslam will be explained briefly. Generally Judaism will be explained. In the first chapter, denomination and short history of Judaism will be studied carefully. In the second chapter, Religion principals of Judaism in accordance whit ""El-Esas Fi't Tefsir"" will be studied carefully. In the third chapter, rituals of Judaism and the other subjects will be explained."

Yahudilik

Solomon Schechter ve Muhafazakâr Yahudilik

Solomon Schechter and Conservative Judaism

Mustafa Şahin, Danışmanı: Doç. Dr. Mahmut Salihoglu, İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 359.

Özet:

Bu çalışma Solomon Schechter'in (1849-1915) Yahudilik yorumunu ve Muhafazakâr harekete katkısını ele almaktadır. Muhafazakâr hareketin benimsediği tarihsel yorumun Schechter'in düşüncesinde ve din yorumundaki etkisi çalışmanın ana çerçevesini oluşturmaktadır. Muhafazakâr Yahudiliğin ideolojisi ve kurumsal kimliği üzerinde ciddi bir etki bırakan Schechter, hareket ile özdeşleşen "gelenek ve değişim" ya da "orta yol" prensibinin erken dönem savunucusunu yapan bir isimdir. Vahiy ile tarih arasındaki ilişkiyi bir diğerini göz ardı etmeden korumaya ve sürdürmeye çalışmış, geliştirdiği "Katolik İsrail" kavramıyla gelenek ve modernite arasında yaşanan krizde Yahudiliğin dinamizmi ve yaşanabilirliği adına alternatif bir çözüm önerisi sunmuştur. Schechter'in bir yandan geleneksel diğer yandan eleştirel düşünce merkezli bilim adamı kimliğinin yansımaları tüm yazılarında görülebilir. O, Ortodoks ya da Reformist gibi nitelermelere mesafeli olmuş, bunun yerine "Yahudi" üstkimliğine vurgu yapmıştır. Modern dönemde geleneksel Yahudiliğin korunması, canlandırılması ve işlevsel hale getirilmesi, onun ana hedefidir. Bu bakımdan hareketin geleneğe bağlı fakat değişim olgusunu her zaman gözetten bir karakter kazanmasında rol oynamıştır. İçeriden ya da dışarıdan yönelen asimile tehditlerine kararlılıkla karşı duruşu, bu manada Yahudi birliğine yaptığı yoğun vurgusu onun en temel vasıflarından birisi olmuştur. Diğer taraftan Schechter'in lider olarak oynadığı rol, henüz erken döneminde hareketin kurumsal anlamda şekillenmesinde ve sonraki süreçte geniş bir alanda hareket etmesinde etkili olmuştur. Solomon Schechter, sahip olduğu geniş vizyonu ve kurumsal yapılanmaya yaptığı katkıyla Muhafazakâr Yahudilik tarihinde önemli bir yere sahiptir. Anahtar Kelimeler: Solomon Schechter, Muhafazakâr Yahudilik, Tarihsel Ekol, Jewish Theological Seminary, Yahudilik Bilimi, Katolik İsrail.

Abstract:

This study deals with Solomon Schechter's (1849-1915) interpretation of Judaism and his contribution to the Conservative movement. The effect of the historical interpretation adopted by the Conservative movement on Schechter's thought and religious interpretation constitutes the main frame of the study. Having a serious impact on the ideology and institutional identity of Conservative Judaism, Schechter is an early advo-

cate of the "tradition and change" or "middle way" principle identified with the movement. He tried to protect and maintain the relationship between revelation and history without ignoring the other, and offered an alternative solution for the dynamism and continuity of Judaism in the crisis between tradition and modernity with the concept of "Catholic Israel". The reflections of Schechter's scientific identity, which is traditional on the one hand and centered on critical thinking on the other, can be seen in all his writings. He distanced himself from qualifications such as Orthodox or Reformist, emphasizing the "Jewish" umbrella identity instead. The preservation of traditional Judaism in the modern era, as well as its revival and functionalization, is his main goal. In this respect, he played a role in the movement's gaining a character that is dependent on tradition but always considers the phenomenon of change. His resolute stance against assimilation threats from inside or outside, and his intense emphasis on Jewish unity is one of his most basic characteristics. On the other hand, the role played by Schechter as a leader has been influential in the institutional formation of the movement in its early period and in its subsequent action in a wider area. Solomon Schechter has an important place in the history of Conservative Judaism with his broad vision and contribution to its institutional structure. Keywords: Solomon Schechter, Conservative Judaism, Historical School, Jewish Theological Seminary, Science of Judaism, Catholic Israel.

Yahudilik

Kidduş ha-Şem ve Hillul ha-Şem Bağlamında Tanah'ın Çıkış Anlatısında Yer İsimleri Sorunu

The Question of Toponyms in the Exodus Narrative of Tanakh within the Context of Kiddush ha-Shem and Hillul ha-Shem

Serdar Cihan Güleç, Danışmanı: Doç. Dr. Mahmut Salihoğlu, İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 327.

Özet:

Bu çalışma Tanah'ta Mısır'dan Çıkış yolculuğunda yer alan bir takım Çıkış yer isimlerini, disiplinler arası bir bakış açısıyla Tarihsel Dilbilim verileri ve Yahudi sözlü kaynaklarıyla ele almaktadır. Çalışmada yer isimlerinin seçimi araştırma kapsamında belirtilen bir takım kriterlere göre yapılmıştır. Bu tercihin kapsamında Çıkış toponomileri Kızıl Denize kadar olanlarla sınırlandırılmıştır. Ayrıca kökensel olarak Mısırca ve Semitik diller arasında ihtilafli olanlar seçilmiştir. Son olarak dini gelenek içinde dil oyunlarına konu olmayanlar elenmiştir. Araştırmanın birinci bölümü iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım Kutsal Kitap araştırmaları açısından toponominin tarihsel gelişimini Orta Çağ'dan, günümüze kadar olan evrelerini ortaya koyarak tarih içindeki gelişimini analiz etmektedir. İkinci kısım ise Tanah toponomilerinin tarihi ve arkeolojik kaynaklarda yer alan literatür ve akademik problemlerini ele alarak linguistik, tarihsel sorunlarını tartışmaktadır. İkinci bölüm seçili Çıkış toponomilerinin isim ve lokasyon sorunları üzerinde durmaktadır. Bu bölümde Greko-Romen, Mısırca kaynaklarda yer alan literatür ve teorik münakaşalara dair geniş bir yer ayrılmıştır. Üçüncü bölüm münhasıran Kidduş ha-Şem ve Hillul ha-Şem kavramlarını, mahiyet, tarihsel gelişim ve Yahudi geleneğindeki algısıyla Şem ha-Meforaş'ı ihtiva edecek şekilde ele almaktadır. Bu çalışmada Kidduş ha-Şem ve Hillul ha-Şem'in Çıkış toponomisinde dini söylem ve ikonik kullanımların açıklamasında seçili Çıkış toponomisiyle ilgili olarak Midraş ve Aggada'da etkin yorumsal rolleri olduğu sonucuna varılmıştır.

Abstract:

This study examines certain Exodus toponyms in the Hebrew Bible from an interdisciplinary perspective and by using the historical linguistic data and Jewish oral sources. The selection of the toponyms was made on the basis of several criteria deliniated in the scope of the research. The selection was limited to the ones until the Red Sea. Also, the disputed etyma between Egyptian and Semitic were selected. Finally, the ones that are not subject to the word puns in the religious tradition were eliminated. The first part of the research comprises two main sections. The first section outlines the historical development of biblical toponymy from the

medieval ages to the present time and analyzes its development in history. The second section examining the problems of the literature and scholarship within the historical and archeological sources of the biblical toponyms discusses their related linguistic, historical issues. The second part is focused on the toponymic and topographical issues of the selected Exodus toponyms. A large discussion is devoted to the literature and the controversies of the related theories in the Greco-Roman, and Egyptian sources. The third part exclusively deals with the concept of Kiddush ha-Shem and Hillul ha-Shem, their nature, historical development and reception in the Jewish tradition, as inclusive to Shem ha-Meforash (the Ineffable name) as a component. The conclusion in this study is that Kiddush ha-Shem and Hillul ha-Shem have an active interpretive role in Midrash, Aggada for explaining the religious discourse and iconic usage of the selected Exodus toponyms.

Bölgesel Çalışma

Uşak ve Çevresi Halk İnanışları ve Bu İnanışların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

Folk Beliefs in Uşak and Its Vicinity and Evaluations of These Beliefs in Terms of Religious History

Vildan Başak, Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Saliha Esen, Uşak Ü. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, 201 sayfa.

Özet:

İlk insandan günümüze kadar insanlar her zaman bir şeylere inanma, onları kutsal kabul etme ihtiyacı duymuşlardır. Bu ihtiyacın sonucunda insanlar günlük hayatları başta olmak üzere hayatlarının her alanında birçok inanış ve uygulamayı benimsemiş, nesilden nesile aktararak bu inanış ve uygulamaların devam etmesini sağlamışlardır. Uşak ili, tarihin bilinen ilk dönemlerinden beri önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir yerleşim bölgesidir. Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi Uşak yöresinde de çok eskilere dayanan ve insanların hayatlarına tesir eden inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Bu inanış ve uygulamalar doğum, evlilik ve ölüm gibi hayatın çok önemli dönüm noktalarında belirgin bir durum arz etmektedir. Ayrıca insanların günlük hayatlarındaki pek çok konuda yaşamlarını kolaylaştıran ve tabiatta bulunan varlıklarla ilgili yaşadıkları tecrübeler sonucunda ortaya çıkan birçok inanış ve uygulama da bulunmaktadır. Bu çalışmamız sürecinde Uşak ilinde yaşayan halk inanışlarını araştırırken elde ettiğimiz bilgileri değerlendirdiğimizde bu inanış ve uygulamaların özellikle Türklerin İslam öncesi geleneksel inançlarının etkisiyle oluştuğu tespit edilmiştir. Buna ilaveten İslam'ın yasak olarak nitelendiği inanışların İslamlaşma süreci boyunca terk edilmeye başlandığını ve bu tür inanış ve uygulamalardan uzaklaşmanın hala devam ettiğini söyleyebiliriz. İslam dinine aykırı olmayan inanışlar ise İslami bir hüviyete büründürülerek halk tarafından yaşatılmaya devam etmekte, Müslüman Türk kültürünün ortak değerleri olarak sahiplenilmektedir. Çalışmada Uşak ve çevresinde yaşayan halk inanışlarını sadece tespit ederek bu bilgileri aktarmanın çok faydalı olmayacağı düşüncesiyle, bu inanış ve uygulamaların Dinler Tarihi açısından değerlendirmesi de yapılmıştır.

Abstract:

From the first man to the present day, people have always felt the need to believe in things and to accept them as sacred. As a result of this need, people have adopted many beliefs and practices in all areas of their lives, especially in their daily lives, and have ensured the continuation of these beliefs and practices by transferring them from generation to generation. Uşak province is a residential area that has hosted important civili-

zations since the first known periods of history. As in every region of Anatolia, there are many beliefs and practices in the Uşak region that have a very old history and affect people's lives. These beliefs and practices are evident at very important turning points in life such as birth, marriage and death. In addition, there are many beliefs and practices that make people's lives easier on many issues in their daily lives and that emerge as a result of their experiences with beings in nature. When we evaluated the information we obtained while researching the folk beliefs living in the province of Uşak during this study, it was determined that these beliefs and practices were formed by the influence of the pre-Islamic traditional beliefs of the Turks. In addition to this, we can say that the beliefs that Islam regarded as prohibited started to be abandoned during the Islamization process and this kind of beliefs and practices still continued. Beliefs that are not contrary to the religion of Islam continue to be kept alive by the people by assuming an Islamic identity and are embraced as the common values of Muslim Turkish culture. In the study, considering that it would not be very useful to only identify the folk beliefs living in Uşak and its surroundings and transfer this information, these beliefs and practices were also evaluated in terms of the History of Religions.

Bölgesel Çalışma

Antalya ve Çevresindeki Halk İnanışları

The Folk Beliefs in Antalya and Its Surrounding

Büşra Demirel, Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Yeşilyurt, Akdeniz Ü.

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, 89 sayfa.

Özet:

Halk inanışları, Anadolu'nun her bölgesinde geçmişten günümüze kadar devamlılığını nesilden nesile devam ettirmektedir. Antalya yöresinde de pek çok alanda halk inanışlarının devamlılığını sürdürdüğü görülmektedir. Halk arasında inanışlar, gelenek, örf-adet kapsamında ifade edilmektedir. Genel çerçevede halk inanışı denildiğinde din dışı uygulamalar akla gelmektedir. Fakat halk inanışlarının temeline bakıldığında din ile bağlantısı muhakkaktır. Çalışmamızda öncelikle konumuz bağlamında ele alınması gereken kavramlardan söz edilmiştir. Ardından Antalya yöresini tanıtmak amacıyla Antalya'nın coğrafi konumu, tarihi ve sosyo-kültürel yapısından bahsedilerek halk inanışının en çok görüldüğü "hayat geçiş evreleri" olarak isimlendirilen doğum, evlenme, ölüm ve ek olarak ziyaret yerleri ile ilgili inanışlar ve bu inanışlarda dinin etkisi ele alınmıştır. Dinler Tarihi biliminin araştırma metotlarından deskriptif metot kullanılarak çalışma tamamlanmıştır. Kaynak olarak ise halk inanışları ile ilgili kaleme alınmış yazılı ve basılı eser ve makaleler, internet kaynakları ve kaynak kişilerin görüşlerinden yararlanılmıştır.

Abstract:

Folk religion has been passed down from generation to generation in every region of Anatolia. It is seen that folk religion has been existing in many areas in Antalya District as well. Folk religion is considered within the scope of traditions and custom. When folk religion is discussed in general, non-religious practices come to mind. However, when the basis of folk religion is taken into consideration, it seems certain that there is a connection between folk religion and the concept of religion. In our study, we firstly mention the concepts that needs to be dealt with in the context of our subject. Then, the beliefs related to shrines as well as birth, marriage and death, which are called "the stages of life" in which folk religion is common, and the effects of religion itself on these beliefs are discussed by mentioning the geographical, historic and sociocultural features of Antalya in order to introduce Antalya District. The study has been completed by using descriptive method, one of the research methods of the History of Religion. Written and printed works as well as articles about folk religion along with the resources on the Internet and opinions of resource persons have been utilized.

Bölgesel Çalışma

Elazığ İli Uluova Yöresi Halk İnanışları ve Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

Elazığ Province Uluova Region Folk Believement and Evaluation in Terms of the History of Religions

Tarık Çetinkaya, Danışmanı: Doç. Dr. Hüsamettin Karataş, Fırat Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, 102 sayfa.

Özet:

Elazığ İli Uluova Yöresi Halk İnanışları ve Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Uluova Yöresi hakkında kısaca bazı tarihi ve coğrafi bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, Uluova Yöresindeki geçiş dönemleriyle alakalı halk inanışları ve uygulamaları mülakat ve gözlem yöntemleri kullanılmak suretiyle araştırılmıştır. İkinci bölümde ise doğa/tabiat ile ilgili bazı halk inanışları ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Abstract:

The research named “Elazığ Province Uluova Region Folk Believement and Evaluation in Terms of The History of Religions” consists of an introduction and two parts. In the introduction part, some historical and geographical information about Uluova Region is given. In the first part, folk beliefs and practices related to the transition periods in Uluova Region were investigated by using interview and observation methods. In the second part, some folk beliefs about nature are discussed and evaluated.

Bölgesel Çalışma

Siverek ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

The evaluation of Folk Beliefs in Siverek and Its Surroundings in Terms of Religion

Gülistan Uğur, Danışmanı: Prof. Dr. Sami Kılıç, Fırat Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, 99 sayfa.

Özet:

Giriş kısmında, ilçenin tarihi, coğrafi konumu, sosyal yapısı, eğitim ve ekonomik durumu, isminin kaynağı hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Siverek ve çevresindeki geçiş dönemleri ile ilgili halk inanışları ve bu inanışların dinler tarihi açısından değerlendirilmesi, ikinci bölümde ise Siverek ve çevresindeki tabiat ile ilgili inanışlar ve ziyaretlerle ilgili inanışlar ve bu inanışların dinler tarihi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular Dinler Tarihi açısından değerlendirilerek yöre halkının inanç ve uygulamalarının tarihi arka planı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın verileri kaynak taraması ve saha araştırması teknikleri ile elde edilmiştir. Ulaşılan veriler deskriptif ve fenomenolojik metotlar kullanılarak yazıya geçirilmiştir. Tezimiz bibliyografya ve ekler kısmı ile sona ermiştir. Anahtar kelimeler: Siverek, Doğum, Evlenme, Sünnet, Ölüm, Tabiat ile ilgili inanışlar.

Abstract:

Our thesis work named ""The Evaluation of Folk Beliefs in Siverek and Its Environment in terms of History of Religions"" consists of an introduction and two parts. In the entrance part, Information about the history, geographical location, social structure, education and economic situation of the district and the source of its name are given. In the first part, folk beliefs about the transition periods in and around Siverek and the evaluation of these beliefs in terms of the history of religions, in the second part, the beliefs about the nature and visits in Siverek and its surroundings, and the evaluation of these beliefs in terms of the history of religions. The findings obtained in the research were evaluated in terms of the History of Religions and the historical background of the beliefs and practices of the local people was tried to be revealed. The data of the study were obtained by literature review and field research techniques. The obtained data were written down using descriptive and phenomenological methods. Our thesis ends with the bibliography and appendices. Keywords: Siverek, Birth, Marriage, Circumcision, Death, Beliefs about Nature.

Budizm

Budizm'in Orta Asya'ya yayılması ve Türk kültürüne etkisi

The Spread of Buddhism to Central Asia and Its Effect on Turkish Culture

Nurcan Ünal, Prof. Dr. Ali İhsan Yitik, Dokuz Eylül Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Yüksek Lisans, 2021, sayfa 184.

Özet:

Bu çalışmanın amacı, Türk milletinin ana yurdu olan Orta Asya'nın Budist kültürle tanışması ve sonrasında bu dinin Türk kültürüne etkilerini ortaya koymaktır. Hint, İran, Çin, Türk ve pek çok başka kültürü bünyesinde toplayan Orta Asya, miladi onuncu asra kadar Budist kültürün etkin olduğu ve öğretildiği önemli merkezlerden biridir. Bu kültür doğal olarak Türk-İslam düşüncesinin özellikle ilk dönemlerini etkilemiş ve bu etkilerden bir kısmı günümüzde gerek mistik hayatın gerekse Anadolu halk inançlarının bir parçası olarak varlığını devam ettirmektedir. Amacımız da Türk dini hayatındaki Budist tesirleri tespit etmek ve böylece Türk dinsel yaşamının daha yakından tanınması ve anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Çalışmamız, giriş ve sonuç bölümlerinin yanı sıra üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın amacının ve temel kaynaklarının ele alındığı giriş kısmından sonraki ilk bölümde, Buda'nın doğduğu çevre ve Budizm'in temel öğretisi tanıtılarak Budizm'in Kral Aşoka ve Kuşanlar vasıtasıyla Orta Asya'ya yayılış süreci irdelenmiştir. İkinci bölümde ise Budizm'in Orta Asya'da kök saldıği merkezler ve buralarda ortaya çıkan dini yapılar ve kurumlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde de Türklerin bu dinden etkilenme süreçleri ve Budist tarihine etkileri ile onun Türk kültüründeki yansımaları araştırılmıştır. Sonuç bölümünde ise "Türk Budizm'i diye bir Budist akım var mıdır" ve "Budizm, Türk Kültüründen etkilenmiş midir?" soruları çerçevesinde ulaştığımız sonuçlar aktarılmıştır. Anahtar Kelimeler: Budizm, Orta Asya, Türk Kültürü

Abstract:

The introduction of Buddhist culture to Central Asia, where is the main homeland of the Turkish nation, has influenced many cultures. Central Asia has been home to Indian, Iranian, Chinese, Turkish and many other cultures on its territory and it has been considered one of the most important centers of Buddhism until the tenth century AC. Evaluating the effects of this belief, which is also accepted by the Turks, on Turkish-Islamic culture and revealing the Buddhist traces in our tradition have been the main purpose of this thesis. Our study consist of three main parts. Our In the introduction, we briefly mentioned the purpose, impor-

tance and sources of our study. In the first chapter, after dealing with the environment where Buddha was born, the basic teachings and rules of Buddhism, the arrival of Buddhism in Central Asia through King Ashoka and Kushans and the spread processes in this region were examined. In the second part, the important centers of Buddhism in Central Asia, which came to Central Asia and reached great power here, the geography of Central Asia and the services of its people to this religion are explained in detail. In the third chapter, the process of being influenced by this religion and their support for Buddhism of the Turks, who accept the Central Asian geography as their homeland, are explained, and the effects of this tradition on Turkish-Islamic culture are tried to be evaluated. In the conclusion section, after briefly summarizing our thesis, which we consider as a result of our study "Can we mention an ecole under the name Turkish Buddhism" and "Has Buddhism been influenced by Turkish Culture?" such problems are examined. Keywords: Buddhism, Central Asia, Turkish Culture

Budizm

Budizm'de Mezhepleşme Süreci: Mahayana ve Theravada Mezheplerinin Oluşumu ve Karşılaştırılması

The Process of the Formation of Denominations in Buddhism: The Emergence and Comparison of Mahayana and Theravada Denominations

Ali Rauf Kök, Danışmanı: Prof. Dr. Nermin Öztürk, Necmettin Erbakan Ü.

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, 94 sayfa.

Özet:

Budizm bugünkü Hindistan'ın kuzey eyaletlerinden biri olan Bihar eyaletinden dünyaya yayılmıştır. Kurucusu Siddhārtha Gautama isminde bir prensdir. Nirvana'ya ulaşmasının ardında 'Aydınlanmış' anlamına gelen 'Budha' ismini alır. Onun ölümünün ardından müritleri kendi içlerinde birtakım ihtilaflara düşmüşlerdir. Bu ihtilafları gidermek ve birliği sağlamak amacıyla konseyler düzenlenmiştir. Konseylerin etkisi Budizm tarihi açısından önemlidir. Zira konseylerde alınan kararlar keşişler arasında ayrışmalara neden olmuştur. Zamanla daha da belirgin çizgilerle birbirlerinden ayrılan keşişler bir süre sonra fikirlerini sistemleştirip mezhep haline getirmişlerdir. Bu çalışmada konseylerin Budizm'in iki büyük mezhebi olan Mahayana ve Theravada'nın oluşmasındaki etkisi ele alınmıştır. Mahayana ve Theravada okullarına dair genel bir tasvirten sonra aralarındaki benzerlik ve farklılıklara kısaca değinilmiştir.

Abstract:

Buddhism has been spread to the world from the state of Bihar, one of the northern states of today's India. Its founder was a prince who was called Siddhārtha Gautama. After reaching Nirvana, it took the name 'Budha' which means 'Enlightened'. After his death, his followers had some conflicts among themselves. Councils have been organized in order to resolve these disputes and ensure unity. The influence of the councils is important to the history of Buddhism. Because the decisions taken in the councils has caused divisions among the monks. Afterwards the monks who has seperated from each other with important differances have systematised their ideologies and they have created denominations. In this study, the influence of councils on Mahayana and Theravada which are the two major denominations of Buddhism was examined. Arter a general description of the schools of Mahayana and Theravada, similarity and discrepancy between them were mentioned.

Budizm

Budizm'de Mandala Anlayışı

Mandala Understanding in Buddhism

Mehmet Oğuz, Danışmanı: Doç. Dr. Hüsamettin Karataş, Fırat Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, 106 sayfa.

Özet:

Budizm, MÖ. VI. asırda Kuzey Hindistan'da yaşadığı kabul edilen Sakyamuni Buddha'nın öğretileri çerçevesinde oluşan ve gelişen bir dindir. 2500 yıl gibi uzun bir tarihsel süreç geçiren Budizm, içinde doğduğu Hint kültürünün yanı sıra Orta ve Güneydoğu Asya'nın yerel kültürleriyle de karşılaşmış ve bu topraklarda egemen din ve kültür olmayı başarmıştır. Bu süreçte etkileşim tek yönlü olmamıştır. Budizm de diğer kültürlerden etkilenmiş ve değişime uğramıştır. Bunun bir sonucu olarak Budizm'de farklı ekoller ortaya çıkmıştır. Bu farklılık din içerisinde çeşitli uygulamaların oluşumuna veya var olan dini uygulamaların değişimine sebep olmuştur. Mandala sembolü de bu durumdan etkilenen dini bir uygulamadır. Mandala, temel Hint dinlerinde var olan kökeni çok eskiye dayanan bir uygulamadır. Mandala sembolünün kullanımıyla ilgili tarihsel sürece baktığımızda günümüze kadar çeşitli din ve kültürlerde farklı şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Budizm'de mandala sembolleri daha ziyade Mahayana ekolünün etkin olduğu bölgelerde yaygındır. Onun bir alt kolu Tibet Budizm'inde ise, mandala sembollerinin tasarlanması ve kullanılması oldukça dikkat çekici ve ilginçtir. Miladi VII. asırda ortaya çıkan Tibet Budizm'i ayrıca başta mandala anlayışı olmak üzere geliştirdiği dini uygulamalarla diğer Budist ekolleri de etkilemiştir. Mandala, tantrik bir uygulama olması sebebiyle tantrizmin diğer unsurlarıyla da yakından ilişkilidir. Bu noktada mandalanın yoga ve meditasyon uygulamalarında kullanılan temel bir enstrüman olduğu görülmektedir. Tılsımlı sözler olarak da tanımlanan mantraların çoğunlukla mandala sembolleriyle birlikte kullanımı söz konusudur. Diğer tantrik uygulamalar olan yantra ve çakra ise gerek şekilsel olarak gerekse kullanım noktasında mandala sembollerine çok benzemektedir. Yantra ve çakra mandala ile benzer yönleri sahip olmasına karşın aralarında ayırt edici farklar da mevcuttur.

Abstract:

Buddhism, BC. VI. It is a religion that was formed and developed within the framework of the teachings of Sakyamuni Buddha, who was accepted to have lived in North India in the 16th century. Buddhism, which has gone through a long historical process of 2500 years, has encountered the local cultures of Central and Southeast Asia as well as the Indian culture it was born in, and has managed to become the dominant religion and cul-

ture in these lands. In this process, the interaction was not unidirectional. Buddhism has also been influenced and changed by other cultures. As a result, different schools of Buddhism emerged. This difference has caused the formation of various practices within religion or the change of existing religious practices. Mandala symbol is also a religious practice affected by this situation. Mandala is an ancient practice in the main Indian religions. When we look at the historical process related to the use of the mandala symbol, it is seen that it has been used in different ways in various religions and cultures until today. Mandala symbols in Buddhism are more common in areas where the Mahayana school is active. In Tibetan Buddhism, which is a sub-branch of it, the design and use of mandala symbols is quite remarkable and interesting. Gregorian VII. Tibetan Buddhism, which emerged in the 16th century, also influenced other Buddhist schools with its religious practices, especially the understanding of mandala. Mandala is closely related to other elements of tantrism, as it is a tantric practice. At this point, it is seen that the mandala is a basic instrument used in yoga and meditation practices. Mantras, also known as talismanic words, are often used together with mandala symbols. Yantra and chakra, which are other tantric practices, are very similar to mandala symbols both in form and in terms of usage. Although yantra and chakra have similar aspects with the mandala, there are also distinctive differences between them.

Din Bilimcileri

Dinler Tarihi Perspektifiyle Bir Aydınlanma Dönemi Din Bilimcisi Olarak Thomas More ve Ütopyası

As an Enlightenment Period Theolog Thomas More and his Utopia in the Perspective of the History of Religions

Ümran Yılmaz Çalık, Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Alıcı, Erzincan Binali Yıldırım Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 171.

Özet:

Aydınlanma, insanı geleneklerinden, inançlarından kurtarıp evreni ve hayatı aklıyla açıklayarak mutlu ve özgür yaşamayı amaçlayan bir düşünce biçimidir. Aydınlanma Tanrı'yı hayatın dışına çıkarmış, din, mitoloji, metafizik ve hurafelerin yerine aklı koymuştur. Bu çalışmada bir Aydınlanma dönemi din bilimcisi olan Thomas More'un yaşamına, fikirlerine, etkilendiği şahsiyetlere, kaleme aldığı Ütopya adlı eserin diğer yazarlara nasıl ışık tuttuğuna ve yaşadığı dönemin, eserlerine nasıl yansıdığına değinilmiştir. Ütopya kavramı ilk defa Thomas More'un Ütopya adlı eserinde kullanılmıştır. Kitap iki bölümden oluşmakta olup ilk bölümde İngiltere'de yaşanan sorunlara değinilmiş, ikinci bölümde ise bu sorunlara ütöpik çözümler getirilmiştir. Aydınlanma öncesi ütöpik eserlere değinilerek aynı zamanda Aydınlanma dönemi öncesinde, Aydınlanma döneminde ve Ütopya adlı eserdeki din olgusuna ayrıca değinilmiştir.

Abstract:

Enlightenment, is a way of thinking, that aims to live happily and freely by rescuing humankind from its traditions, believes and explaining life with reason. Enlightenment has put God out of life, replaced religion, mythology, metaphysic and superstitions with reason. In this study, the life of Thomas More, an Enlightenment period theologian, his ideas, the personalities he was influenced by, how his work, called Utopia, shed light on other writers and how the period in which he lived is reflected in his works, are mentioned. The term Utopia was first named in Thomas More's work called Utopia. The book consists of two parts, in the first part problems in England are mentioned, in the second part utopic solutions to this problems are given. By referring to utopic works in the Pre-Enlightenment period, the religious phenomenon of the Pre-Enlightenment period, Enlightenment period and in the work called Utopia was also mentioned.

Dinî Azınlıklar

Türkiye’de Dinî Azınlıklar

Religious Minorities in Turkey

Sevingül Elif Gümüş, Danışmanı: Prof. Dr. Mahmut Aydın, 19 Mayıs Ü.
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 111.

Özet:

Bu çalışmada Türkiye’deki mevcut azınlıklar dinî -sosyal gerçeklik bağlamında ele alınmaktadır. Azınlık kavramı insanlık deneyiminin toplumsallaşmayla birlikte gelişen tüm formlarında bir karşılık bulmaktadır. Azınlıkların dini, kültürel ya da etnik çeşitliliği farklı tarihsel ya da siyasi koşullarda ortaya çıkan birbirinden farklı yapı ve işleyişleri kanıtlamaya yetmektedir. Bu çalışmada Türkiye özelinde dinî azınlıklar konusu ele alınmaktadır. Azınlıklar gerek mevzuatı gerekse ortaya koyduğu maliyetleri itibariyle uluslararası bir boyutta ele alınmaktadır. Dünya genelinde hemen her ülkenin kendi siyasi örgütlenme modeli içinde tanımlanmış ya da tanımlanmamış farklı ölçeklerde yaşamlarını sürdüren azınlık gruplarına sahip olduğu söylenebilir. Türkiye tecrübesinde azınlıklar tarihsel anlamda İslam’la, siyasi ve kültürel anlamda ise Osmanlı geleneğiyle ilişkilendirilebilecek özellikli temalara sahiptir. Modern Türkiye’de azınlık meselesinin giderek önemli bir kavram şebekesi içerisinde ele alınmasının nedeni konunun hem tarihsel hem de siyasal anlamdaki girift doğasından kaynaklanır. Türkiye’nin azınlık politikalarına yön veren, kurucu metin Lozan Antlaşmasının amir hükümleridir. Türkiye’de birer dinî azınlık grubu olarak tanımlanan Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin fiili durumları hakkındaki değerlendirme ve çıkarımlarda uluslararası sözleşmeler de etki ve baskı yaratma gücüne sahiptir. Çalışmada Türkiye’deki belli başlı dinî azınlık gruplarının birer azınlık statüsü içinde tanımlamalarının getirdiği sonuçlar ve ortaya çıkan maliyetler üzerinde durulmaktadır.

Abstract:

This study examines religious minorities in Turkey from a religious-social perspective. In every form of human social experience the concept of minority finds itself a place. The religious, cultural or ethnic diversity of minorities, suffice to prove different structures and processes produced by differing historical or political circumstances. In this study, we focus on religious minorities in Turkey. Minorities, both in terms of legal structure and costs, have been taken from an international dimension. All around the world, recognized or not, almost every country has minorities in different rates. In Turkey, minorities have characteristic themes that can either be associated with Islam from a historical framework or with the Ottoman tradition from a political and cultural point of view. The reason

why Turkey's minority issue has been dealt with an increasingly complex network of concepts is due to the historically and politically involved nature of the topic. Turkey's policies toward minorities are mainly shaped by the provisions of the Treaty of Lausanne. International treaties can influence and create pressure on issues regarding the assessments and evaluations of practical circumstances of Greeks, Armenians and Jews which are defined as religious minority groups in Turkey. This study elaborates on the results and costs brought about by the formal recognition of the minority status of certain minority groups in Turkey.

Hinduizm

Hinduizm'de Evlilik Ritüeli

Marriage Ritual in Hinduism

Şeyma Nur Deniz, Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ali Bağır, Sakarya
Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 114.

Özet:

Yaşam döngüsü ritüellerinden biri olan evlilik, bir kadın ile bir erkek arasında yasal ve sosyal olarak onaylanmış bir birlikteliktir. Hinduizm'de evlilik müessesesi yaşam döngüsü ritüellerinin en önemlisidir ve kendine has ritüellerle uygulanmaktadır. Hindu geleneğinde evlilik, soyun sağlıklı bir şekilde devam etmesine vesiledir. Hinduizm'in kutsal metinlerinde evliliğin önemli bir vazife olduğu belirtilmektedir. Hinduizm'de evlilik belirli bir sırayla yapılması gereken ve birkaç unsur içeren karma bir ayinden oluşmaktadır. Hindu geleneğinde evlenme vazifesini yerine getiren kimsenin önemli sorumluluklar üstlendiği ancak evlilik hayatı olmayan kimselerin ise yarım olduğu kabul edilmektedir. Evlilik erkekler için dini bir görevdir ve evliliğin bir erkeği tamamladığına inanılmaktadır. Bu açıdan evlilik erkek için ideal Hindu hayatının dört evresinden ikincisi olan aile hayatı evresine geçiştir. Kadın içinse evlilik, bir nevi dine giriş töreni olarak görülmektedir. Evlenen kadın erkeğin yarısıdır ve kocasına sadakati nispetiyle bir birey olarak kabul edilir. Ayrıca, Hindu tarihinde var olan sati uygulamasıyla, kadın ölen kocasının cenaze ateşinde yakılır ve böylece ona sadakatini göstermiş olur. Hinduizm'in kutsal metinlerinde yer alan ifadeler kadının toplumdaki statüsünün şekillenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca Hinduizm'de evlilikte kast denkliği önemsenmekte ve evlenecek çiftlerin aynı kast statüsüne sahip olması gerektiği belirtilmektedir. Dinî metinlerde eşit kastlar arasında gerçekleştirilen evliliğin en ideal evlilik olduğu vurgulanmaktadır. Bizim bu çalışmadaki amacımız, Hinduizm'deki evlilik töreni hakkında bilgi sunmaktır.

Abstract:

One of the life cycle rituals, marriage is a legal and socially sanctioned union between a man and a woman. In Hinduism, the institution of marriage is the most important of the life cycle rituals and is practiced with unique rituals. In the Hindu tradition, marriage is instrumental in the healthy continuation of the lineage. It is stated in the scriptures of Hinduism that marriage is an important duty. In Hinduism, marriage is a mixed ritual that has to be done in a certain order and includes several elements. In the Hindu tradition, it is accepted that the person who fulfills the marriage duty assumes important responsibilities, but the people who do not have a marital life are half. Marriage is a religious duty for men and it is

believed that marriage completes a man. In this respect, marriage is the transition to the family life stage, which is the second of the four stages of the ideal Hindu life for men. For women, marriage is seen as a kind of religious entry ritual. A woman who marries is half of a man and is considered an individual in proportion to her loyalty to her husband. Moreover, with the practice of sati, which exists in Hindu history, the woman is cremated at the funeral pyre of her deceased husband, thus showing her loyalty to him. The expressions in the scriptures of Hinduism have been effective in shaping the status of women in society. In addition, in Hinduism, caste equivalence is considered important in marriage and it is stated that couples to marry must have the same caste status. It is emphasized in religious texts that marriage between equal castes is the most ideal. Our aim in this study is to provide information about the marriage ritual in Hinduism.

Mitoloji

Joseph Campbell'ın Dinler Tarihine Katkıları

Contributions of Joseph Campbell's to the History of Religions

Emine Tayyare, Danışmanı: Prof. Dr. Kadir Albayrak, Çukurova Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 126.

Özet:

Bu çalışma XX. yüzyılda yaşamış Amerikalı mitolog Joseph Campbell (1904-1987) ve onun başlıca çalışmaları üzerinedir. Karşılaştırmalı mitoloji ve din üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Campbell'ın geçmişten günümüze kadar olan mitler çerçevesinde üzerinde durduğu konular ön plana çıkarılmıştır. Bu yapılırken de onun dinler tarihine olan katkılarının vurgulanması amaçlanmıştır. Çalışma, Campbell'ın hayatı, eserleri, tanrı tasavvuru, din hakkındaki görüşleri ve onun mitoloji anlayışı üzerinedir. O, mitin tek bir gökyüzünün altında yaşayan insan tekinin müziği olduğunu söylemektedir. Bu müziğin sözleri farklı da olsa notaları her yerde duyulmaktadır. Çünkü mitlerde işlenen temalar hemen hemen her kültürde benzerlik göstermektedir. Bu da insanlığın paylaştığı kolektif bilincin olguları olmasındandır. Kolektif bilincin olguları olan mitler de dinlere kaynaklık etmiştir.

Abstract:

The subject of this study is American mythologist Joseph Campbell (1904-1987) and his primary works. This study has highlighted the topics that Campbell who is known for works on comparative mythology and religion, within the framework of myths from the past to the present. While doing this, it has aimed to emphasize his contributions to the history of religions. The study is on Campbell's life, studies, views on god and religion, and his understanding of mythology. He says that mythology is the song of the universe even when we cannot name the tune. It is the music of a human being who lives under one sky. Even though the lyrics of this music are different, the notes have heard everywhere. Because the themes covered in myths are similar in almost every culture. That is because there are phenomena of collective consciousness shared by humanity. Myths that are the phenomena of collective consciousness has been the source of religions.

Mitraizm

Arkeolojik, Epigrafik ve Filolojik Veriler Işığında Mithra ve Mithraizm Mithra and Mithraism in the Light of Archaeological, Epigraphic and Philological Data

Ömer Uzunel, Danışmanı: Prof. Dr. Dursun Ali Aykıt, Sivas Cumhuriyet Ü.
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 680.

Özet:

MS. I. yüzyılın son çeyreği günümüze kadar etkileri sürmekte olan kırılmaların yaşandığı bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir taraftan, Kudüs'te Yahudiler için en kutsal mekan olan tapınak Romalı komutan Titus tarafından yıkılıp yağmalanırken, diğer taraftan kanonik kabul edilen ilk İncil metinleri kaleme alınmıştır. Tam da bu zaman diliminde antik dünyanın en gizemli kültürlerinden biri olan Mithraizm'e ait ilk anıtlar Roma İmparatorluğu içerisinde görülmeye başlar. Yaklaşık üçyüz yıl boyunca özellikle askerler arasında taraftar bulan kültün, MS. IV yüzyılda Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda egemen olması ile diğer pagan inançlar gibi baskı ve zulüm ile ortadan kalktığı kabul edilmektedir. Mithraizm'e dair temel problem MS. I. yüzyıl sonunda tüm anıtsallığı ile birden ortaya çıkmasıdır. Bu durum kültün kökenine ilişkin farklı yorumları beraberinde getirmektedir. Tauroktoni adı verilen ve tanrı Mithra'nın bir boğayı kurban ettiği sahne ve Leontokephalus karmaşık ikonografisi ile kültü karşı ilgiyi daha da arttırmaktadır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde her çalışmanın çok güçlü deliller ile desteklendiği göze çarpmaktadır. Özellikle Tauroktoni konusunda yapılan astronomik yorumlar çok farklı yaklaşımlar içerirken, herhangi birini tümüyle reddetmek mümkün değildir. O halde onlarca farklı görüş nasıl olur da bu şekilde haklı olabilir? Elinizdeki bu çalışma kültü, yapılan tüm yorumları tek bir potada eriten ve etkileri günümüze kadar devam etmekte olan 'düalist pagan sembolizmi' olarak adlandırdığımız metodolojik çerçevede ele almaktadır. En olgun hali ile Taoizm'in yin ve yang sembolizminde karşılaştığımız söz konusu 'düalist sembolizm' yaşamın her alanına yayılması ile yaşamın kendisini ifade etmektedir.

Abstract:

The last quarter of the 1st century appears as a period in which ruptures are experienced, the effects of which continue to this day. On the one hand, the Temple, which was the holiest place for the Jews in Jerusalem, was destroyed and plundered by the Roman general Titus, on the other hand, the first canonical texts were written. It was also at this time that

the first monuments of Mithraism, one of the most mysterious cults of the ancient world, appeared on Roman Empire. The cult, which found adherents mainly among soldiers for about three hundred years, is considered to have disappeared with oppression and persecution like other pagan beliefs with the dominance of Christianity in the Roman Empire in the IV century. The main problem with Mithraism is that it suddenly appeared with all its monumentality at the end of the first century. This situation brings with it different interpretations of the origin of the cult. The scene in which the god Mithra sacrifices a bull called the Tauroctoni and the Leontocephalus with its complex iconography further increase interest in the cult. When the studies are examined, it is noticeable that each study is supported by very strong evidence. Although the astronomical interpretations of Tauroctoni in particular involve very different approaches, it is not possible to dismiss any of them completely. So how can dozens of different opinions be justified in this way? This study treats the cult within the framework of 'dualistic pagan symbolism', which fuses all interpretations into one pot and whose effects persist to this day. 'Dualistic symbolism', which we encounter in its most mature form in the yin and yang symbolism of Taoism, expresses life itself by spreading to all areas of life.

Mitraizm

Mitraizm ve Mitraizm'in Erken Dönem Hıristiyanlığına Olası Etkileri

Mithraism And its Possible Influences on Early Christianity

Mahmut Çoban, Danışmanı: Prof. Dr. Şinasi Gündüz, İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 237.

Özet:

Bu çalışma, Mitraizm'in tarihsel serüvenini ve erken dönem Hıristiyanlığı üzerindeki olası etkilerini deskriptif metotla karşılaştırmalı bir şekilde ele almaktadır. Kökeni Hintlerin ve İranlıların birbirlerinden ayrılmadan önceki dönemlerine kadar uzanan Mitra, sahip olduğu konumu ve önemi nedeniyle Hinduizm'in kutsal metinleri Vedalar'dan Zerdüştilikteki Avesta'ya kadar çok sayıda yazılı belgeye konu olmuştur. Mitra inancı, zamanla Mezopotamya ve Anadolu'ya ulaşmış ve oradan da askerler, tüccarlar ve köleler yoluyla Roma dünyasına yayılmıştır. Roma'da Hint ve İran kökenine göre oldukça farklı bir görüntü oluşturan Mitra'ya dayalı inanç, kendine özgü tapınakları, gizliliğe dayanan öğretileri, inisiyasyon ritüelleri ve boğa öldürme rölyefleri gibi ikonografik unsurlarıyla yaygın bir külte dönüşmüştür. Roma'da önemli inançlardan birisi haline gelen ve bazı imparatorlar tarafından da desteklenen Mitraizm, zaman içerisinde Hıristiyanlık ile rekabet edecek seviyeye ulaşmıştır. Ancak, 4. yüzyılın sonlarında Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nca resmi olarak tanınmasıyla ve değişen politik şartlar içerisinde zayıflayarak önemini kaybetmiştir. Bunların yanında Mitraizm ile Hıristiyanlık arasında Mitra ile İsa'nın yaşamları, ikonografik unsurlar, vaftiz ve son akşam yemeği gibi uygulamalar temelinde çok sayıda benzerliklerin olduğu görülmüştür. Bunun gibi benzerlikler, Mitraizm'e ait bazı uygulamaların Hıristiyanlığa nüfuzu iddialarını gündeme getirmiş ve tartışmalara neden olmuştur. Bu amaçla araştırmada söz konusu etki ve benzerlik iddialarına yönelik tartışmalara yer verilerek Mitraizm'in Hıristiyanlık üzerindeki olası etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Abstract:

This study comparatively deals with the historical adventure of Mithraism and its possible influences on early Christianity with a descriptive method. Mithra, whose origin dates back to the times before Indians and Iranians separated from each other, became the subject to numerous written documents from Vedas, the sacred text of Hinduism, to Avesta in Zoroastrianism due to its position and importance. In time, the Mithraic belief reached to Mesopotamia and Anatolia, and spread to the Roman world through the soldiers, merchants and slaves. The belief based on Mithra, which constitutes a very different view in Rome compared with its Indian

and Iranian origins, became a widespread cult with its mithraeums, secret teachings, initiation rituals and iconographic elements such as bull-slaying reliefs. Mithraism, which became one of the most important beliefs in Rome and was supported by some emperors, reached a level competing with Christianity in time. However, at the end of the 4th century, as a consequence of official recognition of Christianity by the Roman Empire and due to the changing political conditions, it weakened and lost its importance. Besides, it was seen that Mithraism and Christianity have many similarities based on the lives of Mithra and Jesus, iconographic elements, practices, such as baptism and the Lord's Supper. Such similarities brought up the claims that some practices belonging to Mithraism have an effect on Christianity and caused controversies. In conclusion, in this study, it was tried to determine the possible effects of Mithraism on Christianity by mentioning the discussions about the claims on the aforesaid effect and similarity.

Mukayeseli Çalışmalar

Semitik Dinlerde Kölelik ve Cariyelik

Slave and Cariality in Divine Religions

Halil İbrahim Çakar, Danışmanı: Doç. Dr. Hamza Karaoğlan, Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 97.

Özet:

Bu çalışmamız, genel anlamda Diğer kültürlerde ve Semitik dinlerde kölelik-cariyelik konularını ele almaktadır. Tezimizin içerisinde diğer medeniyetlerde ve Semitik dinlerde köle-cariye olma nedenleri, sosyal statüleri gibi konulara değinip, yorumlamaya gayret edilmiştir. Kölelik ve cariyelik müessesesinin, insanlığın tarih sahnesine çıktığı zamandan beri mevcudiyetini koruduğu düşünülmektedir. Bu müessese, insanların hür yaşamlarını zincire vurarak kişilerin özgürce yaşama haklarını elinden almaktadır. Köleleri ve cariyeleri, zincire vuran, onların bütün haklarını elinden alan sahiplerinin başlıca hedefi, üstün olma ve bir kişiyi başka bir kişiye ezdirme durumunu ortaya çıkarmıştır. Kölelik ekonomik sebeplere ve iş gücüne dayalı bir sisteme sahip olduğundan dolayı, güçsüzleri boyunduruk ve tasarrufları altında tutmayı tercih etmişlerdir. Kutsal kitapların insanoğluna gönderilmesinin en temel nedenlerinden biri, insanca yaşam reçetesini sunmak ve insanoğlunun hür yaşamını iyileştirmektir. Pek çok konuyu muhtevasına alan bu kutsal kitaplar, kölelik ve cariyelik konularına da yer vermişlerdir. Yahudiliğin ve Hristiyanlığın kutsal kitapları köle ve cariyeye elde etme yollarını detaylı bir şekilde bünyesinde barındırırken, kölenin azadı meselesine yer vermemiştir. İnsanoğlu kendisine indirilen bu kutsal kitapların hükümlerine uymak yerine, kendilerinin işine gelecek şekilde üstünlük hissiyatını kaybedeceği düşüncesiyle, indirilen kutsal kitapları kendilerine göre yorumlayıp tahrif etmişlerdir. İslam bu iki ilahi dinden farklı olarak, insanların hürriyetlerine önem vermiş ve kutsal kitap olarak da insanların köleleştirilmesine karşı çıkmıştır. Anahtar Kelimeler: Tevrat, İncil, Kur'an-ı Kerim, Köle, Kölelik, Cariye, Cariyelik, Diğer Medeniyetler, Kölelerin hakları, Kölelerin Sosyal Statüleri

Abstract:

This study deals with the subjects of slavery-concubinage in other civilizations and Semitic religions in general. In our thesis, it has been attempted to touch and interpret issues such as the reasons for being a slave-concubine in other civilizations and Semitic religions and their social status. It is thought that the establishment of slavery and concubine has preserved its existence since the time humanity appeared on the syage of history. This institution deprives people of their right to live freely by hit-

ting their free lives with zinc. The target of the owners, who shained slaves and concubines and took away all their rights, has revealed that they and oppress one person to another. Since slavery had a system against economic reasons and labor, they preferred to keep the powerless under the yoke and their disposal. One of the main reasons why the holy books were sent to human beings is to offer the prescription of human life and to improve the free of human beings. These holy books, which include many subjects, also included slavery and concubinage. Whike the holy books of Judaism and Christianity contain the ways of obtaining slaves and concubines in detail, they do not include the issue of the freedom of slaves. Ğnstead of obeying the provisions of these holy books sent down to him, human beings interpreted and distorted the downloaded holy books in their own way, thinking that they would lose their sense of superiority. Unlike these two divine religions, Islam gave importance to the freedom of people and opposed the enslavement of people as a holy book. Keywords: Torah, Bible, The Qur'an, Slave, Slavery, Concubine, Other Civilizations, Slaves Rights, Slaves Social Status

Mukayeseli Çalışmalar

Rus Ortodoks Kilisesi Kaynaklarında İslam ve Müslümanlar

Islam and Muslims in Russian Orthodox Church Sources

Fatma Nur Erkan, Danışmanı: Prof. Dr. Ali Osman Kurt, Ankara Sosyal Bilimler Ü. İslami Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 146.

Özet:

Rusya'da Ortodoksluktan sonra en fazla nüfusa sahip din İslam'dır. Çarlık Rusya'sı, SSCB dönemi ve günümüzdeki Rusya Federasyonu da dâhil olmak üzere on bir asırdır bu durum değişmemiştir. Rusların millet olarak tarih sahnesine ilk çıkışları, İslam ile tanışmaları ve Ortodoksluğu kabul etmeleri 9. yüzyıla denk gelmektedir. Bu yüzden Rus Ortodoks Kilisesi'nin İslam'a ve Müslümanlara ilişkin görüşlerini anlamak için kilise tarihi iyi bilinmelidir. İlk kaynaklarda açıkça görülen Bizans etkisi, İslam'ın Ruslar tarafından olumsuz yorumlanmasına zemin hazırlamıştır. İslam'ı araştırma noktasında gerek siyasî gerekse sosyo-kültürel sebeplerden dolayı tarih boyunca engellerle karşılaşan kilise, günümüze kadar objektif olmaktan uzak bir tavır sergilemiştir. Bu çalışmanın amacı geçmişten günümüze kadar Rus Ortodoks Kilisesi açısından önemli şahsiyetlerin, İslam ve Müslümanlarla ilgili görüşlerini ve çalışmalarını objektif olarak ortaya koymaktır. Ayrıca bu çalışmada, kilisenin İslam'a yönelik bakış açısının tarihi süreç içerisindeki seyri incelenmiş olup söz konusu bakış açısının kilise tarafından günümüzdeki İslam din eğitimine ne kadar yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Abstract:

Islam is the most populous religion in Russia after Orthodoxy. This has not changed for eleven centuries, including Tsarist Russia, the USSR period and the Russian Federation today. The Russians first entered the history scene with their religious lives. Their meeting with Islam and their acceptance of Orthodoxy equivalent to the 9th century. Therefore, in order to understand the views of the Russian Orthodox Church about Islam and Muslims, the history of the church must be well known. The Byzantine influence, evident in the first sources, laid the groundwork for the negative interpretation of Islam by the Russians. At the point of researching Islam, the church, which has faced obstacles throughout history both for political and for socio-cultural reasons, has shown a far-from-objective attitude until today. The aim of this study is to present objectively the views of important figures, regarding Islam and Muslims, for the Russian Orthodox Church from past to present. In addition, the course of the view on Islam in the historical process has been examined and it has been de-

terminated how much this view is reflected in Islamic religious education by the church today.

Mukayeseli Çalışmalar

Eskatolojik Beklentiler Açısından Şîa ile Ortadoğu Dinleri Arasındaki Etkileşim

Interaction Between The Shi'a and The Middle East Religions in Terms of Eschatological Expectations

Musa Pashayev, Danışmanı: Prof. Dr. Şinasi Gündüz, İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 157.

Özet:

Eskatoloji mitosları yeryüzü yaşamının sonuyla ilgili yaşanacak vakaları belirtmektedir. İnsanoğlu tarih süresince yalnızca evrenin ne şekilde yaratıldığı ile alakadar olmamış, bunun yanında yaşanacak son ile de alakadar olmuştur. Bu bağlamda mesîh ve mehdî fenomenleri tarihsel süreçte günümüze kadar mevcudiyetini devam ettirmiş, ciddi vakaların yaşanmasına sebep olmuş ve dinî gelenekleri ciddi derecede etkilemiştir. Mesîh kavramı, birçok dinî gelenekte karşımıza çıkar. Bu kavramın müşterek noktaları genel olarak kıyamet öncesinde gelecek, insanların düşmanlarını ortadan kaldıracak, huzur, adalet ve refah sağlayacak bir kurtarıcı-kral figürü olmasıdır. Tarihsel süreç içerisinde Şîa'nın Yahudilik ve Hıristiyanlıkla etkileşimi özellikle mesîh ve mehdî kavramları açısından kendisini göstermiştir. Mesîh fikrinin gerek Yahudilikte gerekse Hıristiyanlıkta oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Özellikle Yahudilikte sürgün zamanlarında vuku bulan olaylara bağlı olarak Zerdüştilikle yaşanan etkileşim zamanla Mesîh fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışma ile kurtarıcı bir beklenti inancını temsil eden mehdîlik incelenmiştir. Literatürden ve kutsal kitaplardan elde edilen veriler ışığında başta Şîa geleneğinde olmak üzere, Zerdüştilikte, Hıristiyanlıkta, ve Yahudilikte mehdîliğe dair yer alan ilahi bir beklenti olarak kurtarıcılık imgesinin kim olduğu, hangi vasıflara sahip olduğu, ne zaman zuhur edeceği ve neler yapacağına ilişkin eskatolojik bir yaklaşım ortaya konmuştur. Anahtar Kelimeler: Mesîh, Mehdî, Eskatoloji, Etkileşim, Ortadoğu Dinleri.

Abstract:

Eschatology myths indicate the events that will be experienced regarding the end of earthly life. Throughout history, humankind has not only been concerned with how the universe was created, but also with the end to be experienced. In this context, the phenomena of the messiah and the mahdi have continued their existence in the historical process until today, caused serious cases and seriously affected religious traditions. The concept of messiah appears in many religious traditions. The common point of this concept is that he is a savior-king figure who will come before the apocalypse, who will eliminate the enemies of the people and provide

peace, justice, and prosperity. In the historical process, the interaction of Shia with Judaism and Christianity has shown itself especially in terms of the concepts of messiah and mahdi. It is known that the idea of Christ is very important both in Judaism and Christianity. Especially in Judaism, the interaction with Zoroastrianism, depending on the events that took place during the times of exile, led to the emergence of the idea of Christ over time. In the light of all this information, the Mahdism, which represents a liberating expectation belief, has been examined with this study. In the light of the data obtained from the literature and the holy books, the image of the savior as a divine expectation regarding the Mahdism in the Shia tradition, Zoroastrianism, Christianity and Judaism, who is the image of the savior, what qualities it has, when it will appear and what it will do. An eschatological approach regarding. Key Words: Christ, Mahdi, Eschatology, Interaction, Middle Eastern Religions.

Mukayeseli Çalışmalar

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Haftalık Kutsal Gün Fenomeni

The Phenomenon of Weekly Sacred Day in Judaism, Christianity and Islam
Vildan Güven, Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Yeşilyurt, Akdeniz Ü.

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 121.

Özet:

Büyük dünya dinleri arasında sayılan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da haftalık ibadet günleri olarak kutsal sayılan üç ayrı gün bulunmaktadır. Bunlar, İslam'da Cuma, Yahudilikte Cumartesi ve Hıristiyanlıkta Pazar'dır. Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar bahsi geçen günlere özgü çeşitli ayin ve ibadetler yapmak ve belirli yasaklar uygulamak suretiyle bu günlerin kendileri açısından kutsallığını ortaya koymaktadırlar. Bu çalışmanın temel konusunu teşkil eden kısım ise kutsal sayılan bu günlerin ortaya çıkışı yani kökenidir. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa her dince farklı olan ve kutsallıklar atfedilen bu günlerin tarihi arka planlarında neler yattığı, nasıl ve neden ortaya çıktığı, niçin bu günlerin seçildiği gibi sorulara cevap aramaktır. Çalışma, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın haftalık kutsal toplanma günleri sayılan Cumartesi, Pazar ve Cuma günlerinin ortaya çıkışının tarihi bir arka planının olduğu ön kabulü ile başlamaktadır. Bu günlerin kutsal sayılmasında ve özel olarak bu günlerin seçilmesinde, dini verilerin yanı sıra tarihi olayların ve dış etkilerin de olduğunun varsayılması çalışmanın temel hipotezini teşkil etmektedir. Çalışma içerisinde, Dinler Tarihi biliminin araştırma metotlarından deskriptif, hermenötik ve fenomenolojik metottan faydalanılmıştır. Kaynak olarak ise Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dininin kutsal kitaplarına ilaveten konuyla ilgili kaleme alınmış yazılı ve basılı eserlerden, ayrıca elektronik kaynaklardan ve internet kaynaklarından istifade edilmiştir. Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam, Kutsal Gün, Cuma, Cumartesi, Pazar.

Abstract:

In Judaism, Christianity and Islam, which are among the major world religions, there are three separate weekly prayer days that are considered sacred. These are Friday in Islam, Saturday in Judaism and Sunday in Christianity. Jews, Christians and Muslims reveal the sacredness of these days by performing various specific rituals and prayers and by imposing certain prohibitions to these days. The main subject of this study is the emergence, in other words, the origin, of these sacred days. If it is need to be expressed more clearly, the study searches for an answer to some questions about these days that belong to different religious and that are attributed sanctity to each of them: what their backgrounds are, how and

why they are turned out and why they are choosen. This study begins with the historical background's presupposition of the emergence of Friday, Saturday and Sunday, which are considered the weekly holy gathering days of Islam, Judaism and Christianity respectively. The basic hypothesis of the study is to assume that there are historical events and external influences as well as religious background in the fact that these days are considered sacred and specially selected days. In the study, descriptive, hermeneutic and phenomenological methods , which are among the research methods of the History of Religions, have been used . As resources, in addition to the holy books of Christianity, Islam and Judaism, written and printed works written on the subject and electronic resources and internet resources were used. Keywords: Judaism, Christianity , Islam, Holy Day, Friday, Saturday, Sunday.

Mukayeseli Çalışmalar

Kitab-1 Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Eşcinsellik

Homosexuality in the Bible and Quran

Kevser Ölmez, Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Güç, Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 103.

Özet:

Bu tez çalışmasının amacı, Kitab-1 Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de bulunan eşcinsellikle ilgili ayetleri incelemektir. Bu tezde, üç ilahi dinin kitaplarında eşcinsellik için neler söylendiği ve İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlığa inanan insanların kendi kutsal kitaplarından elde edilmiş ayet ve cümlelere bakarak bu konu hakkında bilgi edinmeleri amaçlanmıştır. Birinci bölümde eşcinsellikle ilgili temel kavramlar verilmiş ve tanımlanmış, ardından eşcinselliğin nedenleri ve tarihteki varlığı özet şekilde incelenmiştir. İkinci bölümde Kitab-1 Mukaddes içerisindeki cümleler ve tefsirleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise, eşcinsellikle ilgili Kur'an ayetleri ve tefsirleri incelenmiştir. Neticede, eşcinselliğin üç ilahi dinin kutsal kitaplarında da yasaklandığı tespit edilmiştir.

Abstract:

The aim of this study is to examine verses about homosexuality found in the Bible and Quran. In this thesis, to reveal what is said about homosexuality in the scriptures of the three divine religions and it is intended for people who believe in Islam, Judaism, Christianity to get information about this topic from verses. In the first part, basic concepts were defined about homosexuality after that we briefly examined the reasons why homosexuality and its history. In the second part, we explained the verses and their commentaries in the bible. In the third part, we examined the verses and their commentaries about homosexuality in the Quran. It is concluded that homosexuality is forbidden in the bible and the Quran.

Mukayeseli Çalışmalar

Hinduizm ve Budizm'de Cenaze Ritüeli

Funeral Ritual in Hinduism and Buddhism

Raziye Betül Dikmen, Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Katar, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 109.

Özet:

Her canlı gibi ölümlü bir varlık olan insan, tarih ve tarih öncesinin bilinen bütün zamanlarından beri ölümü anlamlandırmaya çalışmıştır. Dinler insanın ölüm ve ölüm ötesine dair bu anlam arayışına çeşitli açıklamalar getirmiş, bu husustaki anlayışlara öncülük etmiştir. Dinler ölüm ve ölüm ötesine bir anlam yükleyerek hem ölümü hem de yaşanan hayatı anlamlı hale getirmiştir. Dinler bu yaklaşımla ölümü bir son olarak kabul etmemiş ve onu yeni bir hayatın başlangıcı kabul ederek bu yeni hayatın başlangıcı olan cenaze törenlerine çeşitli anlamlar yüklemiştir. Bu çalışmada dinlerin yeni olana başlamak için gerekli olduğunu kabul ettikleri ve geride kalanların ölen kişi adına yapmakla yükümlü oldukları cenaze törenleri Hinduizm ve Budizm çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir. Çalışmamızın giriş kısmında cenaze ritüellerinin bütün insanlık için önemini ve değerini ortaya koymak adına antik ve yaşayan dinlerde uygulanmış ve uygulanmakta olan cenaze törenleri kısaca ele alınarak başlanmıştır. Tezimizin ana konusu olan cenaze ritüelleri, ceset ortadan kaldırma yöntemleri, ölüm nedeniyle var olduğuna inanılan ritüel kirlilik ve yas dönemleri, Hinduizm'de genel bir çerçevede ele alınmış, çok geniş bir coğrafya ve farklı kültürlerle mensup halklar arasında yayılmış olan Budizm'de ise konu Tibet ve Japon Budizm'indeki cenaze törenleriyle sınırlı tutulmuştur.

Abstract:

Human as a mortal creature like every living being, has tried to make sense of death since all known times of history and prehistory. Religions have brought various explanations to human's seeking for meaning of death and beyond, and pioneered the understandings in this regard. Religions have made both death and life meaningful by ascribing a meaning to death and beyond death. With this approach, religions did not perceive death as an end and accepted it as the beginning of a new life and attributed various meanings to funeral ceremonies, which are the beginning of this new life. In this study, the funeral ceremonies that religions accept as necessary to start the new one and relatives of the deceased are obliged to perform on behalf of the deceased were examined within the framework of Hinduism and Buddhism. In the introduction part of our study, in order to reveal the importance and value of funeral rituals for all humanity, the funeral ceremonies that were applied and practiced in ancient and living

religions were briefly discussed. Funeral rituals, which are the main subject of our thesis, corpse removal methods, ritual pollution and mourning periods believed to exist due to death were discussed in a general framework under the scope of Hinduism, and in Buddhism, which is very common among many people from a wide geography and different cultures, the subject has been limited to the funeral rites of Tibetan and Japanese Buddhism and was discussed in this extent.

Mukayeseli Çalışmalar

Roger Garaudy'nin İslam'a ve Diğer Dinlere Bakışı

Roger Garaudy's Views of Islam and Other Religions

Büşra Şahin, Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü , Yüksek Lisans, 2021, sayfa 242.

Özet:

Fransız asıllı felsefe profesörü Roger Garaudy'nin İslam'a ve diğer dinlere bakışını ele alan bu tez, giriş, dört ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, metodu ve kaynakları, ayrıca Garaudy'nin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde düşünürün Yerel Afrika inanışları, İran dini Zerdüştilik, Çin dinleri Konfüçyanizm ve Taoizm ile Hint dinleri Hinduizm ve Budizm üzerine değerlendirmeleri, ikinci bölümde Yahudilik ve Hristiyanlık hakkında verdiği bilgi ve yorumlar sunulmuştur. Bir Hristiyan inanırı iken sonradan Müslüman olan düşünürün İslam dinine bakışı, üçüncü bölümde konu edilmiştir. Son olarak dördüncü bölümde Garaudy'nin dinler arası mukayeseleri, din anlayışı, genel tespit ve değerlendirmeleri, din ve iletişim temelli ""medeniyetler diyalogu"" önerisi ve İslam'ı kabul sürecine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde Garaudy'nin görüşleri değerlendirilerek mevzuya dair çıkarımlar sunulmuştur. Anahtar Kelimeler: Garaudy, dinler, İslam, medeniyet.

Abstract:

This thesis, which deals with the perspective of French philosophy professor Roger Garaudy on Islam and other religions, consists of an introduction, four main chapters and conclusions. In the introduction part, information about the subject, purpose, method and sources of the thesis, as well as Garaudy's life is given. In the first part, the thinker's evaluations on Native African beliefs, Iranian religion Zoroastrianism, Chinese religions Confucianism and Taoism, and Indian religions Hinduism and Buddhism, and in the second part, his information and comments on Judaism and Christianity are presented. The view of the thinker, who became a Muslim while he was a Christian believer, on the religion of Islam is discussed in the third chapter. Finally, in the fourth chapter, Garaudy's inter-religious comparisons, his understanding of religion, his general determinations and evaluations, his proposal for a ""dialogue of civilizations"" based on religion and communication, and his process of accepting Islam are included. In the conclusion part, conclusions about the subject are presented by evaluating Garaudy's views. Key Words: Garaudy, religions, Islam, civilization.

Mukayeseli Çalışmalar

Yahudilikteki Mesih İnancı ile Ehl-i Sünnetteki Mehdi İnancının Karşılaştırılması

The Comparison of the Belief of Messiah in Judaism and the Belief of the Mahdi in the ahl al-Sunnah

Yusuf Taşdemir, Danışmanı: Doç. Dr. İsmail Başaran, Iğdır Ü. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 158.

Özet:

Kurtarıcı İnancı bazı istisnalar dışında bütün dinlerde görülmektedir. Çalışmamızda Yahudilikteki Ehl-i Sünnet'teki kurtarıcı inancının karşılaştırması yapılmıştır. Bu inançlarda kurtarıcı kavramının bazı yönleriyle birbirine benzediği ve bazı yönleriyle birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Yahudilikte, Davud oğlu Mesih kurtarıcı olarak beklenirken, Ehl-i Sünnet'te ise Hz. Muhammed'in (sav) Ehl-i Beyti'nden gelecek olan Mehdi kurtarıcı olarak beklenmektedir. Kurtarıcı inancına Yahudiliğe ve Ehl-i Sünnet'e mensup bir çok mezhep, cemaat ve din adamı inanmış, kutsal kaynakları din adamları dayanak göstererek bu inancı savunmuştur. Tarihi süreç içerisinde büyük sıkıntıya maruz kalan Yahudiler kurtarıcının geleceği inancıyla ayakta kalmış, günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yahudilikte ve Ehl-i Sünnet'te kendilerinin Mesih ve Mehdi olduklarını iddia eden insanlar çıkmıştır. Bu insanlar toplumda var olan kurtarıcı inancını harekete geçirerek bazen devletler kurup bazen de devletleri yıkan bir güç olmuştur. Yahudilik ile Ehl-i Sünnet'e mensup insanların dünyaya olan bakış açılarını bir bakıma Mesih ve Mehdi'nin temsil ettiği görülmektedir.

Abstract:

The belief in the Savior in seen all religions with some exceptions. In our study, the savior belief in Judaism and Ahl Al-Sunnah was compared. In these beliefs, it has been observed that the concept of savior is both similar and different from each other in some aspects. In Judaism, while the noble Messiah of David was awaited as the savior, in the Ahl al-Sunnah, The Mahdi, who will come from the Ahl al-Bayt of our Prophet, is excepted as the savior. Many sects, communities and ecclesiastics believed in the savior belief in Judaism and Ahl al-Sunnah, and defended this belief by basing that on holy sources. The Jews, who have been exposed to great difficulties throughout the historical process, have survived with the belief that the savior will come, and have survived until today. There have been a lot of people claiming to be the Messiah/Mahdi in Judaism and Ahl Sunnah. These people, by activating the belief of savior in society, have

become a force that sometimes establishes and sometimes destrous states. It is seen that the viewpoint of Jewish and Ahl al-Sunnah is represented by the Messiah and Mahdi in a way.

Paganizm

Iustinus Martyr'in Birinci Apologia'sı Kapsamında Pagan Düşünce

The Pagan Thought in the Iustinus Martyr's First Apology

Mert Aysoysal, Danışmanı: Doç. Dr. Zafer Duygu, İbn Haldun Ü. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 90.

Özet:

Bu tez, 2'nci yüzyılın önde gelen kilise babalarından Iustinus Martyr'in (y.100-y.165) pagan inanç sistemini ele alış biçimini ve bu inanç sistemine karşı argümanlarını, onun Birinci Apologia isimli eseri özelinde incelemeyi amaçlamaktadır. Teorik çerçeve kapsamında çalışma üç ana bölüm altında sınıflandırılmıştır. Birinci bölüm, ""Bir Kilise Babası olarak Iustinus Martyr"" ismini taşımakta olup, burada, Iustinus Martyr'in yaşamına dair bilgi verilmiş ve onun Hıristiyanlığı benimseme süreci görece detaylandırılmıştır. İkinci bölüm, ""Apologia'nın Tanımı ve Önemi"" başlığını taşımakta olup ""apologia"" ve ""apolojist"" gibi kavramları tanımlama ve bunların literatürdeki kullanımlarını okura aktarma amacı ve ayrıca apologia türünün önemini vurgulama hedefi öncelenmektedir. Üçüncü ana kısım, ""Iustinus Martyr'in Birinci Apologia Eserinde Paganizmi Ele Alışı ve Ona Yönelik Eleştirileri"" başlığını taşımaktadır. Bu kısım, başlıktan da anlaşılacağı üzere tezin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu itibarla burada, Iustinus'un Birinci Apologia'sında paganizmin ele alınış biçimi esas iskeleti oluşturmak kaydıyla beş ayrı kısım yer almaktadır. İlk kısımda, Iustinus Martyr'in, pagan inanç sistemindeki tanrı anlayışı hakkındaki eleştirileri ele alınacaktır, ayrıca, onun, pagan tanrıları ile iblisleri mukayese eden satırları ve pagan halkın bu tanrılara yönelik ibadetlerine ilişkin analizleri incelenecektir. İkinci kısımda, Iustinus Martyr'in başta Pagan filozof Plat'n olmak üzere filozofları, felsefeyi ve logos kavramını ele alış üzerine durulacaktır. Logos kavramı, yazarın İsa Mesih'i ""logos'un vücuda gelmiş hâli"" olarak tanımlamasından dolayı ayrıca önemlidir. Üçüncü kısımda, Iustinus Martyr'in, Hristiyanların, Roma İmparatorluğu'nun siyasi otoritesine başkaldırma gibi bir niyete sahip olmadıklarına dair görüşleri yer bulacaktır. Dördüncü kısımda, Iustinus Martyr'in Paganların adalet anlayışından ve konu Hristiyanlık olunca Paganların sergilediğini öne sürdüğü tutumlardan yakınması yer alacaktır. Beşinci ve son kısımda ise Iustinus Martyr'in, Iuppiter'in oğulları, Mercurius, Perseus ve Asklepios gibi pagan karakterler üzerinden Hristiyanlık ile Paganizm arasındaki etkileşime dikkat çeken satırları analiz edilecektir. Sonuç itibarıyla, Iustinus Martyr'in Birinci Apologia isimli eseri, Hristiyanlığın erken dönem literatürü ve batı reddiye geleneği özelinde oldukça önemli bir eserdir. Tez çalışmamız da bu bağlamda Roma Dünyası'nda 2'nci yüzyılda Paganizm'in

ne olduğuna ya da nasıl anlaşıldığına dair Hristiyan bakış açısını yansıtan söz konusu esere yönelik bir incelemedir.

Abstract:

This thesis aims to examine the way Iustinus Martyr (c.100-c.165), one of the leading church fathers of the 2nd century, approached the pagan belief system and his arguments against this belief system, in his work titled First Apologia. Within the theoretical framework, the study is classified under three main sections. The first chapter is titled "Justinus Martyr as a Church Father", where information about the life of Justinus Martyr is given and his conversion to Christianity is relatively detailed. The second chapter is titled "Definition and Importance of Apologia" and aims to define concepts such as "apologia" and "apologist" and to convey their use in the literature to the reader, as well as to emphasize the importance of the type of apologia. The third main part is titled "Iustinus Martyr's Treatment of Paganism in His First Apologia and His Criticisms". As the title suggests, this part is the focus of the thesis. In this respect, there are five separate parts here, provided that the way paganism is handled in the First Apologia of Iustinus forms the main point. In the first part, Iustinus Martyr's criticisms about the understanding of god in the pagan belief system will be discussed, In addition, his lines comparing pagan gods and demons and his analysis of the pagan people's worship of these gods will be examined. In the second part, Iustinus Martyr's handling of philosophers, philosophy and the concept of logos, especially the Pagan philosopher Plat'n, will be emphasized. The concept of logos is also important because the author describes Jesus Christ as "the incarnation of logos". In the third part, Iustinus Martyr's views that Christians did not have any intention of rebelling against the political authority of the Roman Empire will take place. In the fourth part, Iustinus Martyr's complaint about the Pagans' understanding of justice and the attitudes he claims to be exhibited by the Pagans when it comes to Christianity will take place. In the fifth and last part, the lines of Iustinus Martyr that draw attention to the interaction between Christianity and Paganism through pagan characters such as the sons of Iuppiter, Mercurius, Perseus and Asklepios will be analyzed. As a result, Iustinus Martyr's First Apologia is a very important work in terms of early Christian literature and western rejection tradition. In this context, our thesis is an examination of the work in question, which reflects the Christian perspective on what Paganism was or how it was understood in the Roman World in the 2nd century.

Sihizm

Sihizm'in Hint Dinlerinden Farklı Yanları ve İslam ile Benzer Yönleri

Different Aspects of Sikhism from Indian Religions and Similar Aspects to Islam

Hamdullah Demirel, Danışmanı: Doç. Dr. İsmail Başaran, Iğdır Ü. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü , Yüksek Lisans, 2021, sayfa 129.

Özet:

Dünya üzerindeki dinler ticaret, eğitim, savaş ve din adamlarının seyahatleri gibi sebeplerle birbirlerini etkilemektedir. Özellikle günümüzde gelişen teknoloji sayesinde dinlerin birbirini etkilemesi daha da kolaylaşmıştır. Çalışmamızda Sihizm'in Hint dinlerinden farklı yanları ve İslam ile benzer yönleri ortaya koyulmuştur. Sihizm'in Hinduizm ve İslam'dan bazı inanç ve akideleri aldığı görülmüştür. Müslümanlar ilk dönemlerden itibaren Hindistan bölgesine dini tebliğ çalışmaları yapmışlardır. Yapılan bu tebliğ çalışmaları Hindistan'da bulunan diğer din mensuplarını etkilemiştir. İslam'ın Hindistan'da yayılmasında en büyük pay tasavvufi şahsiyetlere aittir. Hindistan'da yaşayan insanlar İslam'ın birçok alanda mükemmel yönlerini görmüşlerdir. Bu insanlar gelenek-görenek ve eski inançlarından tam kopamamışlardır. Kurucusu Guru Nanak olan Sihizm, İslam ve Hinduizm karışımı senkretik bir dindir. Nanak, Hinduizm'e inanan bir ailede dünyaya gelmiş ancak Hinduizm'in uygulamalarına tepki göstermiştir. Senkretik bir din olarak ortaya çıkan Sihizm, İslam ve diğer Hint dinlerinin arasında kalmış insanlara hitap etmiştir. Sihizm, İslam'ın en önemli iman esaslarından biri olan tevhid inancını benimsemiştir.

Abstract:

Religions around the world influence each other for reasons such as trade, education, war, and the travels of clergymen. Especially today, thanks to the developing technology, it is easier for religions to affect each other. In our study, different aspects of Sikhism from Indian religions and similar aspects with Islam were revealed. It has been seen that Sikhism took some beliefs and creeds from Hinduism and Islam. Muslims have carried out religious preaching studies to the Indian region since the first periods. These communiqué studies have affected the members of other religions in India. The biggest share in the spread of Islam in India belongs to Sufi personalities. People living in India have seen the excellent aspects of Islam in many areas. These people could not completely break with their traditions, customs and old beliefs. Sikhism, whose founder is Guru Nanak, is a syncretic mix of Islam and Hinduism. Nanak was born to a family that believes in Hinduism, but reacted to the practices of Hinduism. Sikhism, which emerged as a syncretic religion, appealed to people caught be-

tween Islam and other Indian religions. Sikhism has adopted the belief of oneness, one of the most important principles of faith in Islam.

Tanrıça Kültü

Ataerkil Dinler Karşısında Tanrıça Hareketi

Goddess Movement Against Patriarcal Religion

Sümeyye Artuk, Danışmanı: Prof. Dr. Kadir Albayrak, Çukurova Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 88.

Özet:

"Ataerkil Dinler Karşısında Tanrıça Hareketi" başlıklı tezin hedefi 1800'lü yılların sonunda kadın kurtuluş hareketinin yükselmesiyle birlikte ortaya çıkan feminist eleştirinin, teolojik alana taşınmasıyla başlayan ve 1970'lerde ikinci dalga feminizmin etkisi, kadınların dindeki pozisyonları ile ilgili akademik araştırmaların artması, dişi bir ilaha tapan ilk anaerkil toplulukların ortaya çıkarıldığı arkeolojik ve antropolojik çalışmaların gelişmesi ve çeşitli ruhani hareketleri bünyesine katılmasıyla ortaya çıkan Tanrıça hareketinin, ataerkil dinler karşısındaki konumunu ve modern kadın için ne ifade ettiğini araştırmaktır.

Abstract:

The aim of the dissertation "Goddess Movement Against Patriarchal Religions" is to survey the position before the patriarchal religions and the meaning for the modern woman of the Goddess movement which began with the feminist criticism's moving into the theological field that emerged in late 1800's thanks to rising of the women's liberation movement, and came in sight with the influence of the second wave feminism of 1970s, increase of the academic researches regarding the positions of women in religion, developments in archeological and anthropological studies in which the very first matriarchal communities worshipping a female deity were unearthed, and reincorporation of various spiritual movements.

Tanrıça Kültü

Bir Tarih ve Teoloji Yazım Aracı Olarak Tanrıça Kültü

The Goddess Cult as a Device for Histography and Theology

Betül Özel Çiçek, Danışmanı: Prof. Dr. Kürşad Demirci, Marmara Ü.

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2021, sayfa 291.

Özet:

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından yirminci yüzyılın sonuna kadar süren yaklaşık yüz elli senelik zaman diliminde Tanrıça kültü birbirinden farklı kimlikleri, amaçları ve gündemleri olan birçok kişi tarafından ele alınıp incelenmiş, bu farklı amaç ve gündemler doğrultusunda araştırılıp yeniden kurgulanmıştır. Tanrıça fikri, Tanrıça inancı ve onun dolayımında tarih öncesi anaerki düşüncesi, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Batı'da bir tarih ve teoloji yazım aracı olarak kullanılmıştır. Bu kullanımların sebep, imkân ve sonuçları tarihsel zemine, ele aldıkları bağlam ve niyete göre değişiklik arz etmektedir. Batı dünyasının çeşitli dönemlerinde, çeşitli bulgularla ve çeşitli ihtiyaçlara binaen Tanrıça kavramı yeniden oluşturulmaya çalışılmış, Batılı entelektüel ve akademik çevrelerde yer bulmakla kalmamış yeni bir din oluşturmak isteyenlerce de tarafından kurgulanıp savunulmuştur. Antropolojinin ilk dönemlerinde, mevcut sistemin mükemmel olduğu sonucuna varmak için üzerinde çalışılan Tanrıça kültü ve anaerki, daha sonraları ilk sosyalist ve feminist hareketlerce mevcut sistemi eleştirecek ve alternatif yaratacak bir amacın pekiştiricisi olarak kullanılmıştır. Yirminci yüzyılda yeni siyasi-dini hareketlerin oluşumu için bir zemin teşkil etmiş ve feminist dini tecrübenin akademide ve güncel hayatta varlık alanlarından biri haline gelmiştir. Varılan noktada Tanrıça kültünün bir tarih ve teoloji yazım aracı olarak kullanılmasının altında yatan ana sebeplerden birinin de meseleyi ele alan hemen herkesin önceden belirlenmiş önkabuller ile konuya yaklaşması olduğu görülmektedir. Anahtar Kelimeler: Tanrıça, Tarihöncesi Anaerki, Feminist Wicca, Teoloji, Feminist Teoloji.

Abstract:

In a period of one hundred and fifty years from the middle of the nineteenth century to the end of the twentieth century, the idea of Goddess and prehistorical matriarchy has not only been studied by many people with different identities, purposes, and agendas, but it has been reconceptualized and reconstructed in line with these different purposes and agendas. The idea of Goddess and prehistoric matriarchy has been used as a device to re-write new histories and new theologies in the West since the middle of the nineteenth century. The reasons, possibilities, and results of these

uses vary according to the historical background, context, and intention. The concept of Goddess has been tried to be reconstructed with various needs, and it has not only found a place in Western intellectual and academic circles but has also been constructed and defended by those who want to create a new understanding of religion and history. Goddess cult and matriarchy, which was studied in the early periods of anthropology to conclude that the existing patriarchal systems are the utmost point of history to be reached at, was later used by the first socialist and feminist movements as a reinforcer to criticize those existing systems and to offer alternatives. In the twentieth century, it has provided a basis for the formation of new political-religious movements and has become one of the areas of existence for feminist religious experience in academia and daily life. At this point, it is seen that one of the main reasons underlying the use of the Goddess as a tool for writing history and theology is that almost everyone who deals with the issue approaches the subject with predetermined presuppositions. Keywords: Goddess, Prehistorical Matriarchy, Feminist Wicca, Thealogy, Feminist Theology.

Yeni Dini Hareketler

Yehova'nın Şahitleri Adlı Dini Akımın İnanç ve İbadet Esasları ile Faaliyetleri

The Principles of Faith and Works and Activities of the Religious Trend of Jehovah's Witnesses

Zeynep Yıldız, Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hülya Çetin, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 118.

Özet:

Tarih boyunca en çok konuşulan tartışılan konular genellikle din alanında olmuştur. Hangi dönemde olursa olsun ortaya çıkan yeni din, kendisinden önce var olan dinlerin yetersiz ya da etkisiz kaldığını iddia etmiştir. Hatta iddiasını temellendirmek amacı ile çeşitli konular üzerinden tartışmalar geliştirmiş, yeni düşünce ve söylemlerle de var olmaya çalışmıştır. ABD'de 1870 yılında ortaya çıkan ve günümüzde misyonerlik faaliyetlerini en etkin şekilde yürüten yeni dini akımlardan biri olan Yehova'nın Şahitleri de bilinen dinlerden daha farklı oldukları, insanlığa yeni bir anlayış sundukları iddiasını dile getirmiştir. 1852- 1916 yılları arasında yaşamış olan Charles Taze Russell, bu dini akımın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ölümünden sonraki hayatın dünyada devam edeceğini savunan bu akım, Tanrı Yehova'ya şahit olanlar dışındaki herkesin yok olacağına inanmaktadır. Çalışmamızda dünyanın birçok ülkesinde misyonerlik faaliyetleri yürüten bu senkretik dini akımın oluşumu, inanç akideleri, ibadetleri ve faaliyetleri incelenecektir. Anahtar Kelimeler: Yehova, Yehova'nın Şahitleri, İnanç, İbadet.

Abstract:

Throughout history, the most discussed topics have generally been in the field of religion. The new religion which emerged in any period claimed that the religions which existed before it were insufficient or ineffective. It's even developed discussions on various topics in order to justify its claim and tried to exist with new thoughts and discourses. Jehovah's Witnesses, one of the new religious movements that emerged in the USA in 1870 and carry out missionary activities most effectively today, have also expressed the claim that they are different from known religious and that they offer a new understanding to humanity. Charles Taze Russell, who lived between 1852 and 1916, is accepted as the founder of this religious movement. This movement, which argues that life after death will continue in the world, believes that everyone will perish except those who are witnesses to God, Jehovah. In our study, the formation of this syncretic religious movement, which carries out missionary activities in many

countries of the world, its beliefs, worship and activities will be examined.
Key Words: Jehovah, Jehovah's Witnesses, Belief, Worship.

Yeni Dini Hareketler

Yeni Dini Hareketlerde Kadın

Women in New Religions Movements

Atike Fatmanur Çakmak, Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Halit Ahmet Çiftçi,
Süleyman Demirel Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa
123.

Özet:

Yeni dindarlık formlarının tezahürü olan yeni dini hareketler asıl gelişimini XX. yüzyılda yaşamıştır. Aynı zamanda bu dönem, cinsiyet rollerinin ve kadın haklarının tartışıldığı dönem olmuştur. Yeni dini hareketlerden bazıları cinsiyet tartışmalarına çözüm sunma amacıyla ortaya çıkmıştır. Özellikle kadınlara yönelik baskıcı ve olumsuz tutumlardan bunalan kadınlar için, kadınların toplumsal statüsünü yükseltmeyi amaçlayan yeni dini hareketler cazip hale gelmiştir. Yeni dini hareketlerden bazıları kadınlar tarafından kurulmuş ve kadınlara liderlik imkânı sunmuştur. Bazıları da hareketin yönetiminde kadınlara söz hakkı tanımıştır. Yeni dini hareketlerin kadın ve erkeklere yükledikleri roller geliştirdikleri inançları doğrultusunda olmuştur. Yeni dini hareketlerden bazıları cinsiyeti kutsal alana yerleştirerek kadın veya erkeğin üstünlüğü üzerinden cinsiyet rollerini düzenlemiştir. Kadınların dini alanda ve sosyal hayatta daha çok söz sahibi ve aktif olması görüşünü savunan hareketler kadını daha ön planda tutmaktadır. Ancak gelenekten kopamayan ve ataerkil yapıda olan hareketler, daha çok kadın ve erkeğin eşitliği üzerinde durarak orta yolu bulma eğilimi göstermektedir. Yeni dini hareketlerden bazıları ise cinsiyeti kutsal alandan çıkararak cinsiyet ötesi bir tutum sergilemeyi tercih etmektedir. Gelişen teknoloji sayesinde adını sıklıkla duyuran yeni dini hareketler, inançları, pratikleri gibi pek çok konuda araştırma konusu olmaktadır. Bu araştırmada ise yeni dini hareketlerin cinsiyet tutumları, hareketlere katılmada cinsiyetin etkisi, kadın liderler, kadın ve erkeklerin hareket içindeki rolleri ve kadının misyonerlikteki etkisi konuları incelenmiştir.

Abstract:

New religious movements which are manifestation of new religiosity forms have encountered essential developments in XXth century. At the same time, this era had been the period in which gender roles and women rights have been discussed. Some of new religious movements has emerged to provide solutions for gender debates. New religious movements targeting improvement of women's social status have become conspicuous especially for women who are overwhelmed by oppressive and negative attitudes. Some of new religious movements are established by women and offered leadership opportunity to women. Some of them has

given women right to vote for management of the movement. The roles which new religious movements assigned to men and women have been in line with the belief they developed. Some of new religious movements have regulated gender roles through precedence of man or woman by positioning gender into divine space. The movements defending the idea of women to have more voice and be more active in social life placing women on the foreground. However, the movements which cannot break away the tradition, shows tendency to reach a common ground by emphasizing mostly on equality of man and woman. On the other hand, some of new religious movements prefer beyond-gender attitude by removing gender from divine space. New religious movements which are making their names frequently by the help of developing technology, are being subject of research for many topics such as their beliefs and practices. In this research, new religious movements has been investigated in terms of gender attitudes, effect of gender in participating to movement, woman leaders, roles of men and women in the movement and missionary impact of woman.

Yeni Dini Hareketler

Yeni Dini Hareketlerde İbadet ve Ritüeller

Worship and Rituals in the New Religious Movements

Zehra Bayraktar, Danışmanı: Doç. Dr. Süleyman Turan, Trabzon Ü. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 82.

Özet:

XX. yüzyılda sekülerleşme, aydınlanma, hazcılık ve rasyonelleşme gibi çeşitli sebeplerle tarih sahnesine çıkmaya başlayan Yeni Dini Hareketler'in, çeşitli boyutlarıyla akademik çalışmalara konu oldukları bilinmektedir. Özellikle YDH'lerin bünyelerinde barındırdıkları bazı ibadet ve ritüeller dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ritüel ve ibadet olarak adlandırılabilir bu uygulamaların bir kısmı geleneksel dinlerden alınmakla birlikte, bir kısmı ise geleneksel dinlerde olmayan kendilerine özgü nitelikler taşıyan ritüellerden oluşmaktadır. Bunların dışında dini hayatlarında herhangi bir ritüele yer vermeyen hareketler de bulunmaktadır. Bu çalışmada dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya çıkarak yayılan örneklerinden hareketle YDH'lerin uygulamış oldukları dine giriş törenleri, dua, mantra ve zikir okumaları, oruç, hac, kurban, yoga ve meditasyon, dini gün ve bayramlar, ad verme törenleri, evlilik uygulamaları, cenaze ve ataları anma törenleri, şifa uygulamaları ve büyü törenleri gibi temel ibadet anlayışları konu edilmektedir.

Abstract:

It is known that the New Religious Movements, which started to appear on the stage of history for various reasons such as secularization, enlightenment, hedonism and rationalization in the 20th century, have been the subject of academic studies with various dimensions. In particular, some of the worships and rituals that YDHs incorporate are striking elements. In this context, some of these practices, which can be called rituals and worship, are taken from traditional religions, while some are made up of rituals with unique characteristics that are not in traditional religions. Apart from these, there are also movements that do not include any rituals in their religious life. In this study, based on the examples that emerged and spread in different geographies of the world, the religious entrance ceremonies, prayer, mantra and dhikr readings, fasting, pilgrimage, sacrifice, yoga and meditation, religious days and holidays, naming ceremonies, marriage practices, funerals and basic understandings of worship such as funerals and commemoration of ancestors, healing practices and magic ceremonies are discussed.

Yeni Dini Hareketler

Japonya'da Bir Yeni Dini Hareket: Aum Shinrikyo

A New Religious Movement in Japan: Aum Shinrikyo

Zeynep Kaptan, Danışmanı: Prof. Dr. İsmail Taşpınar, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021, sayfa 131.

Özet:

Aum Shinrikyo (Şinrikyo), Japonya'da son zamanlarda ortaya çıkan yeni dini hareketlerden biridir. Başlangıçta sadece bireysel kurtuluşa önem vererek yoga merkezli faaliyetlerini sürdüren Aum, daha sonra lideri Asahara Shoko'nun farklı dönemlerde farklı din ve kültürlerden öğretiler benimsemesi sonucu senkretik bir hareket halini almıştır. Bu sebeple hareketin temel öğretileri sırası ile Hinayana, Mahayana ve Tantra-Vajrayana öğretileri çerçevesinde şekillenmiştir. Ayrıca Aum'un öğretilerini ve dünya görüşünü etkilemiş olan apokaliptik inanç unsuru da hareket içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ancak Aum Shinrikyo'yu diğer yeni dini hareketlerden farklı kılan ve dünya genelinde tanınmış olmasını sağlayan asıl sebep öğretileri değil, 1995 yılında Tokyo metrosunda gerçekleştirmiş olduğu sarin gazı saldırısı olmuştur. Aum Shinrikyo'nun Tokyo metro saldırısı, Japonya'da din algısı ve dinlerin konumu açısından adeta bir dönüm noktası haline gelmiştir. Bu çalışma, küçük bir yoga grubu olarak ortaya çıkan Aum Shinrikyo'nun, terörist bir gruba dönüşme sürecini ele almayı hedeflemektedir.

Abstract:

Aum Shinrikyo is one of the new religious movements in Japan. Initially, Aum continued its yoga-centered activities with emphasis on individual salvation, and later became a syncretic movement as its leader Asahara Shoko adopted teachings from different religions and cultures at different times. For this reason, the main teachings of the movement were shaped within the framework of the teachings of Hinayana, Mahayana and Tantra-Vajrayana, respectively. In addition, the apocalyptic belief element, which has influenced Aum's teachings and worldview, has an important place in the movement. However, what makes Aum Shinrikyo different from other new religious movements and makes it known worldwide is not the teachings but the sarin gas attack on the Tokyo subway in 1995. Aum Shinrikyo's attack on the Tokyo subway has been a turning point in terms of the perception of religion and the position of religions in Japan. This study aims to deal with the process which turns Aum Shinrikyo from a small yoga group into a terrorist one.

Kaynakça

- Akın, Bünyamin. *Dinler Tarihi Alanında 2000-2010 Yılları Arasında Yapılan Akademik Çalışmalar*. Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Ataşağın, Galip. *Dinler Tarihi Bibliyografya Denemesi (1923-2004)*. Konya: Damla Ofset Matbaacılık, 2005.
- Ataşağın, Galip. "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmaları". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (2005): 203-248.
- Aydın, Mahmut. "Lisansüstü Düzeyde Verilen Dinler Tarihi Dersleri/Tezleri Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Dinler Tarihi Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı (11-12 Mayıs)* 2018.
- Batuk, Cengiz. "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmalarının Tarihsel Seyri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (2009): 71-97.
- Bozkurt, Ünsal. *Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Yapılan Dinler Tarihi Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Erdem, Mustafa. "Türkiye'de Dinler Tarihi Sahasında Yapılmış Lisansüstü Tezler Üzerine Düşünceler". Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun İlim Yayma ve Eğitim Vakfı, 1992.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Lisans Düzeyinde Verilen Dinler Tarihi Dersleri, Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Dinler Tarihi Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı (11-12 Mayıs)* 2018.
- Gökkır, Bilal. *Türkiye'de Dinler Tarihi Sahasında Yapılan Çalışmalar*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- Işık, Fırat. *Cumhuriyetten Günümüze Akademisyen Dinler Tarihçilerinin Biyografisi*. Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Küçük, Abdurrahman. "Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Dinler Tarihi". *Dinler Tarihi Araştırmaları VII*, Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, t.y.
- Küçük, Abdurrahman. "Türkiye'de Dinler Tarihi Sahasında Yapılacak Çalışmalar Üzerine Düşünceler". Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun İlim Yayma ve Eğitim Vakfı, 1992.
- Tanyu, Hikmet. "Türkiye'de Dinler Tarihinin Tarihiçesi". *Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1960): 109-124.
- "Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı". *Ulusal Tez Merkezi*, erişim: 10.01.2023, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.